Dr Jan MARKO

Dečji dom u Kovačici

Novi Sad 2000.

Edícia **TEP**

DRUŠTVO SLOVAKISTA VOJVODINE

Naučni redaktor PROF. DR MIHAL TIR

Odgovorni redaktor PROF. DR MIROSLAV DUDOK

Recenzenti: AKAD. DR ČEDOMIR POPOV

PROF. DR SAMUEL ČELOVSKI

Izdanje ove publikacije omogućili su svojom finansijskom podrškom:

SADRŽAJ

UVOD 1
- Potreba ispitivanja 1
- Period posmatranja 2
- Izvori podataka i metod rada 2

INICIJATIVA ZA FORMIRANJE USTANOVA DEČJE ZAŠTITE U VOJVODINI I SRBIJI I NJENA REALIZACIJA 5

VRSTE I BROJ USTANOVA DEČJE ZAŠTITE 14

OPŠTE I KULTURNO-PROSVETNE PRILIKE U KOVAČICI 19

OBELEŽJA DEČJEG DOMA U KOVAČICI 27
- Istorijat, namena i kapacitet objekta 27
- Osoblje uprave doma 34
- Broj štićenika, nacionalna i teritorijalna pripadnost 41
- Vaspitno-obrazovne i vanškolske kulturno-zabavne aktivnosti 48
- Ishrana, odevanje i smeštaj štićenika 73
- Organizovanje i provođenje letnjih raspusta 78
- Odlazak nemačke dece iz Doma u Kovačici 80
- O pojavama skrajnjivanja, osećajima skrajnutosti i njihovom prevladavanju 92

OSNOVNI BIOGRAFSKI PODACI 101
REZIME 127
SÚHRN 133
SUMMARY 138
LITERATURA 143
REGISTAR IMENA LICA POMENUTIH U RADU 145
REGISTAR NAZIVA MESTA POMENUTIH U RADU 151

SPISAK FOTOGRAFIJA

Grupa omladine i studenata Kovačice okupljena na proslavi Prvog maja (1950) 23

Slovenský ev. a. v. sirotinec v Kovačici 32

Deo uprave Dečjeg doma u Kovačici sa pomoćnim osobljem (1951) 36

Pripremanje hrane u kuhinji uz učešće štićenica 38

Slobodno vreme na ljuljašci u domskom parku 53

Štićenici, osoblje, saradnici sa nastavnicima Gimnazije ispred Dečjeg doma u Kovačici (1950) 54

Štićenice Doma zauzete ručnim radom u domskom parku 58

Folklorna grupa u narodnoj nošnji u domskoj park-šumi 59

Dečja folklorna grupa u narodnoj nošnji pred probu 58

Sa čestitanja rođendana Predsedniku Republike (1952) 61

Džez-orkestar Dečjeg doma u Kovačici 62

Uvežbavanje figura »most« i »stoj na rukama« 63

»Preskakanje konopca« u domskoj park-šumi 70

Igra dece sa venčićima 70

Najmlađa grupa dece sa Bobikom (25.09.1949) 75

Grupa štićenica pred Domom (1949) 77

Dečji džez-orkestar u Puli pred odlazak na Brione (1952) 80

Štićenice prerasle za osnovnu školu upućene u Vučje 81

Faksimil delova pisama dečjih roditelja štićenicama Dečjeg doma u Kovačici 83

Faksimil odgovora Ambasade Čehoslovačke Republike 96

UVOD

Potreba ispitivanja - Ima nekoliko razloga koji su uticali da se izvrši ispitivanje teme koja bi bliže osvetlila i objasnila osnivanje i funkcionisanje Dečjeg doma u Kovačici.

Autor je 1992. godine završio rad pod naslovom *Kovačičania vysokoškoláci*[1] u kome su sakupljeni podaci o Kovačičanima koju su od osnivanja naseljenog mesta do momenta predaje studije u štampu (1990) završili određenu visoku ili višu školu. U toj publikaciji nisu obuhvaćene štićenice Dečjeg doma, koje su po propozicijama iznetim u navedenom radu trebalo da budu inkorporirane u pomenutu studiju. Ovim ispitivanjem označeni propust treba da bude prevaziđen i otklonjen.

Poseban razlog koji se ima u vidu i koji opravdava potrebu ovog ispitivanja jeste da se danas, posle gotovo pola veka od rasformiranja Dečjeg doma u Kovačici, kao posebne ustanove, u kojoj su odmah posle oslobođenja zemlje boravila ratna siročad, izbeglička i socijalno ugrožena deca uzrasta od 7. do 15-16. godine, oceni kakve su rezultate ostvarili njegovi štićenici u sopstvenom obrazovanju, kako su osposobljeni za život izvan doma, kako su se snašli na radnim mestima gde su se zaposlili, gde su bili aktivni tokom radnog veka, odnosno gde su sada, kako žive i šta rade. Ovo je utoliko značajnije što je osnivanje socijalnih ustanova tipa dečjih domova vršeno uz posebne napore društvene zajednice u periodu opšte oskudice i nemaštine, koja se u društvu osećala na svakom koraku.

U Vojvodini je u određenom trenutku, u godinama neposredno posle oslobođenja zemlje, bilo osnovano oko 70 dečjih domova. Do danas, koliko je autoru poznato, nije detaljno monografski prikazana aktivnost ni jednog od njih. Dom u Kovačici je po broju štićenica jedan od srednjih domova, ali po nacionalnom sastavu ipak specifičan, pa je i to razlog da se o njemu javnosti stave na raspolaganje bar oni podaci koji su još danas sačuvani i dostupni.

Istraživanje ove vrste može se opravdati i činjenicom što se na ovaj način doprinosi osvetljavanju jednog specifičnog fragmenta, funkcionisanja Dečjeg doma, istina, ne u dugom, svega petogodišnjem razdoblju (1948-1952) u Kovačici pred obeležavanje njene 200. godišnjice osnivanja.

Posebno pitanje, koje je autor imao u vidu, bio je problem koji je otvorio lekar Dr Đura Jovanović prilikom savetovanja o najcelishodnijem načinu

---

[1] Marko, J.: *Kovačičania vysokoškoláci.* Kovačica, 1992.

prihvatanja i zbrinjavanja ratne siročadi u Vojvodini: da li ovu decu treba razmestiti po porodicama ili, kao što je kasnije postupljeno, po posebno organizovanim ustanovama - dečjim domovima. Pitanje je kompleksno. Pored finansijskog, ono sadrži i naglašeni društveni aspekt.

U toku prikupljanja podataka o tadašnjim štićenicama Dečjeg doma u Kovačici autor se susretao sa različitim predlozima. Ovde se navode samo neki: „Kada završite knjigu, volela bih da mi je pošaljete.” (Mirjana Ristić - Smiljković) ili „...zamolila bih Vas da ako budete pravili neku monografiju, jedan njen primerak pošaljete i meni.” odnosno:

„Drago mi je da i posle toliko godina još uvek ima neko da misli i da se interesuje za nas tadašnje štićenike Doma iz Kovačice. Volela bih da saznam nešto više o toj deci - danas zrelim ljudima, gde su, šta rade. Možda ne bi bilo loše ako bi nekako mogao da se organizuje neki sastanak ili susret sa nama, bivšim štićenicama Doma iz Kovačice. Verujem da bi se veliki broj nas odazvao.” (Julijana Vaks - Cvetković)

„... da li ste razmišljali o tome da biste mogli da okupite sve štićenike i osoblje. Bio bi to nezaboravni doživljaj. Verujem da bi se svi rado odazvali i došli u Kovačicu. Možda bi Vam i to pomoglo kod pisanja Vaše knjige. A, možda, bi skup bio interesantan i kod promocije Vaše knjige. Kako Vam se čini ova ideja?” (Erna Servo - Ilić)

„... hvala Vam što ste našli vremena i snage da pišete o dečjem domu i na taj način spasete od zaborava instituciju koja je imala sveti i humani cilj da pomogne deci bez roditelja da opstanu i stvori dobre ljude!” (Nevena Milić)

I ovakvi predlozi štićenika doprineli su da se ne prekine rad na prikupljanju relevantnih podataka o štićenicima i aktivnosti kovačičkog Doma u posmatranom razdoblju.

Period posmatranja - Težnja autora bila je da se u radu što detaljnije osvetli razdoblje od 1948. do 1952. godine. U označenom vremenu Dečji dom u Kovačici funkcionisao je kao dom ženske dece, tj. štićenica koje su posećivale osnovnu školu ili niže razrede gimnazije. Pored činjenice da u ovom periodu nije bilo velikih promena štićenika a nije bilo ni velikih naglašenih promena domskog osoblja, autor je smatrao da takav vremenski odsečak može poslužiti kao dobra osnova za ovakvo posmatranje.

Izvori podataka i metod rada - Najteži i najsloženiji deo aktivnosti u ovom radu predstavljalo je prikupljanje podataka kako o štićenicima Doma tako i o osoblju uprave, odnosno o licima koja su imala uticaja na aktivnost posmatranog Dečjeg doma u Kovačici ili uopšte na aktivnosti dečjih domova u Vojvodini.

U ovom pogledu autor se oslanjao na pisana dostupna dokumenta arhiva, objavljene podatke u literaturi, statističkim i drugim izvorima. Ovakvi izvori se u radu posebno navode.

Veliku pomoć i pouzdani oslonac u radu predstavljala su dokumenta (zapisnici, rešenja, pisma i fotografije - pretežno tadašnjeg kovačičkog fotografa Pavla A. Lazića), koja je sačuvala i autoru ljubazno stavila na raspolaganje bivša upravnica tadašnjeg Dečjeg doma u Kovačici, sada penzionerka Olga Perović, r. Leđenac, koja živi u Zemunu.

Autor se obraćao posebnim upitnikom neposredno štićenicima i osoblju Doma u težnji da od njih prikupi što vernije lične podatke, podatke o toku školovanja, radnoj biografiji, kao i njihovo sećanje na boravak u Dečjem domu u Kovačici, odnosno na domsko osoblje. Sem nekih izuzetaka, i štićenici i osoblje Doma vrlo su se odgovorno odnosili prema pomenutom upitniku.

Ponekad je autor bio prinuđen da podatke o osoblju, odnosno o štićenicima Doma crpi izvorno iz matične evidencije ili iz evidencije o državljanstvu. U ovom pogledu su mu veliku pomoć pružali matičari i šefovi mesnih kancelarija, koji su se, pored svog redovnog posla, angažovali na pronalaženju osnovnih ličnih podataka ovih osoba. Ovim putem on im izražava posebnu zahvalnost. Na ovom mestu takva zahvalnost pripada matičarki Ani Hrkovoj, Kovačica; Janu Krošlaku i matičarki Dragici Panin, Silbaš; Snežani Stanišić, Novi Sad; šefu Mesne kancelarije Slobodanu Nikoliću, Srpski Itebej; matičaru Jaroslavu Považanu, Ljuba; matičarki Mariji Trjaškovoj, Bački Petrovac i šefu Mesne kancelarije Dragomiru Zariću, Grgurevci.

Autor koristi ovu priliku da istakne da su mu posebno izlazile u susret i osobe koje nisu, u ovom pogledu, bile ni u kakvoj obavezi. Među njima je neophodno spomenuti dugogodišnjeg profesora i prvog direktora kovačičke Gimanzije Martina Tomana, lekarku Doma zdravlja Dr Elzu Berger, Kovin; nastavnicu u penziji Milinu - Milušku Labatovu, r. Lamošovu, Novi Sad; Julijanu Mihajlović, Vučje kod Leskovca, i bibliotekarku Katedre za slovački jezik Filozofskog fakulteta, Novi Sad - Anu Ostojin.

Prikupljeni podaci sređivani su prema tematici i korišćeni prilikom pisanja pojedinih poglavlja ovoga rada na način za koji je autor smatrao da je najcelishodniji i da će najjasnije doprineti rasvetljavanju razmatranih pitanja.

Iako je cilj istraživanja postavljen tako da služi kao prilog obeležavanju 200-godišnjice osnivanja naseljenog mesta (Kovačice), materija se u radu izlaže na srpskom jeziku. Ovo je učinjeno stoga da bi većini štićenika, odnosno osoblja Doma, sadržaj publikacije jezički bio neposredno dostupan. Samo su neki fragmenti u tekstu izneti izvorno na slovačkom jeziku.

Treba posebno istaći da su pitanja koja se u radu razmatraju složena. To se mora imati u vidu. Složenost proizilazi iz činjenice što razmatranjem treba uzeti u obzir ne samo aspekt najšire društvene zajednice ili osoblja uprave doma, okruženja u kome je dom bio smešten, već i gledišta štićenika. Iako je predmet posmatranja Dečji dom u Kovačici, potrebno je, ipak, naglasiti, da štićenici, koji su u njemu boravili, ne predstavljaju potpuno homogenu celinu, da su u toku posmatranog vremenskog razdoblja menjali domove i u njima sticali različita iskustva, da se oni razlikuju po narodnosti, po teritorijalnoj pripadnosti, socijalnom poreklu, a, svakako, i po drugim obeležjima, koja nisu bez značaja. Sem toga, od štićenika, kao ispitanika, je sada teško, posle vremenske distance od gotovo pola veka, zahtevati pouzdane odgovore koji se odnose samo na Dečji dom u Kovačici uz apstrakciju stečenih utisaka i iskustava po dečjim domovima uopšte.

Postoji verovatnoća da štićenici Doma u Kovačici, kao i domsko osoblje, neće moći svojim odgovorima u potpunosti osvetliti sve detalje posmatranog mozaika, koji je multidisclinaran i višeslojan, i da će, stoga, i posle ovog pisanog priloga neka mesta ostati delimično nejasna - bela, dok će druga, i nehotice, biti prenaglašena. Ovaj rad, stoga, ne treba shvatiti kao nastojanje da se o dečjim domovima da konačna reč i ocena, već samo kao skroman doprinos razmatranju ove složene problematike.

Akademik Dr Čedomir Popov i Dr Samuel Čelovski, profesori Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, recenzirajući rukopis, doprineli su svojim korisnim primedbama i sugestijama da rad bude potpuniji, pregledniji i jasniji, na čemu im je autor posebno zahvalan.

Za jezički i stilistički nivo rukopisa posebno priznanje pripada Dr Mihalu Tiru, profesoru Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, koji ga je vrlo pažljivo, savesno, temeljito i s velikom ljubavlju pregledao, redigovao i korigovao.

Autor se srdačno zahvaljuje Neveni Milić, profesorki engleskog jezika, koja je ljubazno, pored niza svojih trenutnih i neodložnih ličnih i porodičnih obaveza, našla vremena da rezime u ovom radu prevede sa srpskog na engleski jezik.

INICIJATIVA ZA FORMIRANJE USTANOVA DEČJE ZAŠTITE U VOJVODINI I SRBIJI I NJENA REALIZACIJA

Povodom odluke Povereništva za socijalnu politiku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) o potrebi organizovanja dečjih domova i koncentrisanih dečjih naselja za ratnu siročad, izbegličku i socijalno ugroženu decu na teritoriji Vojvodine i Srbije, u Novom Sadu je 12. decembra 1944. godine održana konferencija pri Vojnoj upravi za Banat, Bačku i Baranju (BBB) Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.[2]

Na konferenciji su prisustvovali:

- od strane Povereništva za socijalnu politiku NKOJ - Dr Slavko Petrović,

- od strane Vojne uprave za BBB - načelnik pukovnik Aćim Grulović,

- načelnik Privrednog odeljenja Vojne uprave - Aleksandar Šević,

- načelnik Sanitetskog odeljenja - Dr Nestor Teodorović,

- šef Odseka za socijalnu politiku - Stanislav Bajić,

- u ime Crvenog krsta - Nada Šević,

- u ime Antifašističkog fronta žena (AFŽ) - Milica Marković,

- u ime Ujedinjenog saveza antifašističke omladine (USAOJ) - Marija Čalenić,

- kao stručnjaci: Dr Jovan Popović i Dr Đura Jovanović.

Pošto je razmotrena napred citirana odluka i saslušan referat Dr Slavka Petrovića, koji je naglasio da je potrebno da se odmah, još pre zime, na teritoriji Vojvodine i Srbije zbrine oko 10 000 najugroženije dece, konferencija je zaključila:

- Konferencija pozdravlja najtoplije odluku Povereništva za socijalnu politiku da se ugrožena i napuštena deca zbrinu i vaspitavaju po dečjim domovima i koncentrisanim dečjim naseljima i rešila da najsvesrdnije i najaktivnije pruži punu saradnju pri ostvarenju te odluke.

- Konferencija smatra za svoju dužnost da ukaže na teškoće koje stoje na putu brzom otvaranju dečjih domova i koncentrisanih dečjih naselja (javne zgrade su zauzete za potrebe vojske; dečja naselja se ne bi mogla snabdevati

[2] Trujić, Vera: *Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju*, Novi Sad (1944-1945), Analitički inventar. In: Naučno-informativna sredstva o arhivskoj građi Arhiva Vojvodine, Sremski Karlovci, (V) Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, 1981, F.170-96/944.

potrebnim stvarima na licu mesta; otežani su transportni uslovi i saobraćajne prilike; nemoguće je nabaviti potreban ogrevni materijal za zagrevanje domova, naselja i za kuvanje; otežano otpremanje većih količina namirnica; nedostaju stručni kadrovi - lekari, sestre nudilje, vaspitači, ekonomi i dr.)

- Zbog navedenih teškoća, a s obzirom na veliku hitnost smeštaja ugrožene dece, konferencija smatra da bi bilo celishodno da se privremeno, dok se ne organizuju dečji domovi i koncentrisana dečja naselja sa potrebnim inventarom i stručnim osobljem, deca smeste po privatnim, prvenstveno seoskim porodicama, **odanim narodnooslobodilačkoj borbi** (podvukao J.M.). Smeštanje i kontrola nad tom decom vršiće se preko prihvatilišta u svim većim mestima organizovanih u tu svrhu.

Izneti postupak se obrazlaže sledećim razlozima:

1. Akcija bi se mogla završiti u roku od tri nedelje (pre početka zime).

2. Iz iskustva predratnih dečjih kolonija u Vojvodini, kao i smeštaja nekoliko hiljada dece kolonista interniranih u mađarskom logoru u Šarvaru, može se sa sigurnišću tvrditi da će deca biti dobro primljena, smeštena, odevena i dobro hranjena. Na taj način rešeno bi bilo pitanje odevanja, ishrane i ogreva.

3. Iako raspoređena po privatnim porodicama, deca bi bila pod stalnim nadzorom vlasti, preko mesnih narodnooslobodilačkih odbora i specijalnih izaslanika.

4. Lekarska kontrola vršila bi se preko lekara određenih u tu svrhu.

5. Što se tiče veoma važnog pitanja - pravilnog vaspitavanja te dece, moglo bi se privremeno rešiti na taj način što bi se u svakom mestu, prema broju dece, odredio potreban broj vaspitača.

- Konferencija smatra da bi istovremeno trebalo početi sa organizovanjem dečjih domova i koncentrisanih dečjih naselja, onako kako je to u odluci Povereništva predviđeno, s tim da se postepeno, kako se koji dom ili koncentrisano naselje potpuno organizuje i obezbedi potrebnim sredstvima, deca postepeno preuzimaju u te domove, odnosno naselja.

U tu svrhu istovremeno Vojna uprava za BBB, u saradnji sa svim društvima i stručnjacima, radila bi na obezbeđivanju potrebnog stručnog personalnog aparata.

Detaljan plan o svemu tome za Vojvodinu potrebno je izraditi u saradnji sa Vojnom upravom za BBB.

- Ukoliko bi Povereništvo za socijalnu politiku usvojilo ovo gledište konferencije, Vojna uprava za BBB u saradnji sa svim društvima i stručnjacima, pristupila bi organizovanju smeštaja dece po porodicama.

- U svim predviđenim organima u odluci Povereništva treba da budu zastupljeni i predstavnici Vojne uprave za BBB.

- Dr Đura Jovanović, kao pedijatar i stručnjak za dečje kolonije, izdvaja svoje mišljenje, što u principu smatra da bi kasnije stalno trebalo održati sistem smeštaja dece po porodicama, tzv. dečjim kolonijama, kakve su postojale u Vojvodini i pre rata.

Upozoravajući na saznanja stečena između dva rata, Dr Đura Jovanović navodi:[3]

- U Jugoslaviji na teritoriji Bačke, Banata, Baranje i Srema imali smo pre rata dva doma za matere i odojčad, jedan u Novom Sadu, jedan u Subotici. Ni jedan od njih nije bio uređen kako treba i nije zato dobro radio.

- Stariju smo decu smeštali u dečje naseobine, koje su bile u Čortanovcima, Irigu, Staparu, Stepanovićevu, Čurugu i Turiji. Broj dece kretao se oko 200 do 250.

- Odmah posle svetskog rata, do 1932. godine nije bilo dečjih naseobina, nego su deca bila smeštena u dečje domove koji su bili u Senti, Staroj Kanjiži, Beloj Crkvi, Belju, Sremskoj Kamenici, Novom Sadu itd., ali se vremenom pokazalo da kasernicanje dece po dečjim domovima nije dobar način, jer se tamo šire *zaraze*, napr. *trahoma*; dečji domovi iako nisu pokazivali *nikakve uspehe*, ipak su srazmerno *mnogo koštali* (podvukao J.M.).

- Broj trahomatozne dece se popeo na preko dve stotine. Pošto je lečenje te bolesti dugotrajno, mesto da tu decu ostavimo i dalje da se uzajamno zaražavaju - stvorili smo naseobinu trahomatične dece u Staparu, gde je bila trahomna stanica. Uspelo nam je da u toku nekoliko godina zalečimo tu bolest, za koje vreme su deca pohađala školu, učili zanate - jednom reči, osposobljavala se za dalje životne zadatke.

- Za vreme okupacije Mađari su odneli veći deo dece iz dečjih naseobina prvo u Suboticu, da ih zatim pošalju u mađarske porodice radi mađariziranja. Othranitelji dece iz Čuruga, Turije, hteli su da ovu decu usvoje, odnosno da ih besplatno drže, ali na to mađarska vlast nije pristala. Mađari su hteli i po cenu da će ih to koštati novaca, da od ove dece kroz nekoliko godina naprave Mađare. Naš bi hitan zadatak bio da se potraži dečje sabiralište (gyermekmenhely) u Subotici, Segedinu, Kečkemetu, Pečuju, da se iznađu iz matičnih knjiga deca sa slovenskim imenima i da se vrate natrag među svoj narod, da se dalje ne stvaraju od njih Mađari.

[3] Trujić, Vera: *c. d.*, F. 170.120/1944-1945.

- Deca koja su bila u naseobini u Turiji, Čurugu, Stepanovićevu, Staparu, treba odmah da se vrate na staro mesto svojih pređašnjih hranitelja.

- Druga deca slovenskog porekla da se kasnije pošalju dublje u zemlju, gde je naš narod homogeniji, jer Bačka nije zasad toliko nacionalno jaka da može da asimiluje.

- Već iz gornjeg se vidi da Bačka ne treba toliko dečjih domova koliko dečjih sabirališta, gde će se deca primati, pregledati i raspodeljivati u *odgovarajuće porodice u dečjim naseobinama* (podvukao J.M.). Osim toga, trebaće nam specijalni domovi za defektnu decu: gluvonemu, slepu, epileptičare, moralno posrnule (popravilišta).

- Smeštanje dece po dečjim kolonijama odnosno po porodicama treba dovesti u vezu sa agrarnom reformom i sa unutrašnjom kolonizacijom našeg življa po napuštenim nemačkim selima. Nikad u istoriji nije bilo pogodnijeg momenta, da se *za ratnu siročad nešto dobro uradi, kao što je sadašnji momenat* (podvukao J.M.).

Predlozi Dr Đure Jovanovića od strane konferencije i Vojne uprave za BBB nisu bili prihvaćeni u potpunosti.

To se vidi iz dopisa Vojne uprave za BBB[4] 15. decembra kojim Uprava obaveštava Povereništvo za socijalnu politiku NKOJ da:

- Vojna uprava *ostaje* (podvukao J.M.) pri mišljenju iznetom u zapisniku konferencije održane u Novom Sadu 12. decembra 1944.

Prema tome smatramo, navodi se u dopisu, da je s obzirom na sve sadašnje teškoće moguće samo jedan deo dece smestiti u domove, a većinu treba razdeliti po porodicama koje su odane narodnooslobodilačkoj borbi. Pri tome treba uzeti u obzir ne samo neznatni procenat fašističke zatrovanosti našeg življa već i da su prilike pod okupacijom bile sasvim druge, a da sada na oslobođenoj teritoriji ne samo što slobodno struji novi duh već postoji i puna mogućnost kontrole nad razvojem dece dodeljene porodicama. A kako taj boravak treba da bude *samo privremen* (podvukao J.M.), to ne može biti od većih posledica ni u pogledu vaspitanja, a osobito baš s obzirom na pomenutu kontrolu.

- Za vreme dok su deca po porodicama, Vojna uprava za BBB bi, ukoliko bi Povereništvo za socijalnu politiku bilo saglasno sa tim, preduzela odmah sve potrebne mere za osnivanje dovoljnog broja domova i dečjih koncentrisanih naselja, kao i stvaranje stručnog personalnog aparata. Na taj način

[4] Trujić, Vera: *c. d.*, F. 170-104/944.

bi mogla sva deca postepeno da se *preuzmu od porodica* (podvukao J.M.) i smeste po domovima i dečjim naseljima.

- Potrebni zdravstveni, vaspitni i intendantski personalni aparat za prvi mah dalo bi Povereništvo, koje bi preko njega i vršilo potrebnu kontrolu nad životom i razvojem dece.

Vojna uprava za BBB sa svoje strane dala bi takođe sav potreban personal, ukoliko joj stoji na raspoloženju.

- Vojna oblast za Banat već je organizovala i smeštaj izvesnog broja dece po dečjim domovima i mnogo većeg po porodicama. Ali Banat ne bi trebalo preopteretiti, već bi izvestan broj dece po istom principu trebalo razmestiti i po selima u Bačkoj.

Molimo Povereništvo da nas hitno telegrafski, telefonski ili pismenim putem izvesti, da li se slaže sa gornjim mišljenjem, da bi Vojna uprava za BBB smesta pristupila ne samo konačnoj raspodeli i smeštaju dece već i u saradnji s Povereništvom organizovala dečje domove i naselja, koja će tu decu kasnije preuzeti, kao i da bi stvorila potrebni stručni personal.

Verujemo da bi na taj način ovo važno socijalno pitanje bilo rešeno na najpovoljniji način, zaključuje se u dopisu Vojne uprave za BBB.

Očigledno je da je Vojna uprava za BBB od Povereništva za socijalnu politiku NKOJ dobila potrebne saglasnosti za osnivanje dečjih domova i dečjih naselja, jer se već 13. januara 1945. godine Vojna uprava za BBB[5] svojim dopisom br. 132 obraća Komandi područja u Somboru:

Izvešteni smo od Glavnog štaba Vojvodine da 14. januara 1945. godine počinje evakuacija 700 dece iz Zagrebačkog okruga i da je potrebno osigurati prihvat i smeštaj dece koja se upućuju u Sombor.

Potrebno je zato, pre svega, da se u Somboru organizuju prihvatilišta u kojima će deca biti lekarski pregledana, očišćena i nalaziti se do svog konačnog smeštaja.

Za sam smeštaj potrebno je u Somboru, ili u okolini naći podesne veće zgrade za dečje domove i snabdeti ih brzo krevetima, posteljinom i svim potrebnim stvarima. Takođe skupiti i sve stvari potrebne za zajedničke kuhinje i osigurati ishranu. Isto tako naći i potrebno osoblje: lekare, sestre, intendante, kuvare itd.

Poznato nam je da u Somboru postoji samo jedan dom za majke i odojčad.

[5] Trujić, Vera*: c. d.*: F.170-132/45.

Ako zbog velikog broja vojske postoje teškoće u nalaženju podesnih većih zgrada, osobito u Somboru, tada bi se moglo organizovati i koncentrisano dečje naselje u jednom ili više mesta u kojima ima kuća napuštenih od fašista na taj način što bi se jedna ulica ili grupa kuća uzela za takvo naselje, snabdela svim potrebnim stvarima i organizovala jedna ili nekoliko zajedničkih kuhinja. Sve teškoće moraju se savladati, te zato pozvati na saradnju mesne narodnooslobodilačke odbore, AFŽ, USAOJ, Crveni krst, Jedinstveni narodnooslobodilački front (JNOF) i druge organizacije.

Organizovanju treba pristupiti odmah i najhitnije sprovesti.

Kao što se vidi iz dopisa Vojne uprave za BBB Komandi područja u Somboru, ideja o načinu organizovanja dečjih domova i dečjih naselja u relativno kratkom vremenskom razdoblju, prilikom praktičnog rešavanja smeštaja dece u Vojvodini, dobijala je svoje konkretne konture organizovanjem Dečjeg doma u Somboru.

"Još tokom rata, kako rezimira Ranko Končar,[6] u Vojvodini se razvijala određena socijalna politika koja je, uglavnom, bila usmerena na zbrinjavanje žrtava rata. U tom pogledu posle oslobođenja Vojvodine stvoreno je oko 70 dečijih domova, tri dečija naselja, četiri prihvatne stanice i pet dečijih bolnica. Kroz dečije domove prošlo je ukupno oko 10.000 dece iz postradalih krajeva cele zemlje."

Na ovu okolnost ukazuju mnoga dokumenta.

Prema sećanju učitelja Borislava Gičkova (kasnijeg upravnika dečjih domova u Kovačici i Kikindi), u Komandi područja broj 3 u Pančevu formirano je krajem 1944. godine Odeljenje za socijalno staranje u koje je on (Borislav Gičkov) premešten iz Drugog dobrovoljačkog bataljona NOV, sa glavnim zadatkom: zbrinjavanje dece žrtava rata iz Bosne i Užičke Republike. Tu je ostao mesec dana. Posle je premešten u novoosnovanu Centralnu upravu dečjih domova i naselja, na koju je kasnije prenet ovaj zadatak u celini. Centralna uprava dečjih domova i naselja, Pančevo, nalazila se u Ulici Cara Lazara broj 5. Pri ovoj ustanovi je organizovano i dečje prihvatilište (Ulica Cara Lazara broj 7).

Centralna uprava dečjih domova i naselja, Pančevo, je dobila zadatak da u Južnom Banatu u roku od 30 dana osnuje dečje domove za smeštaj 1000 štićenika. Ostvarenje ovih zadataka pomagale su komande mesta, kao i organizacije AFŽ i USAOJ.

---

[6] Končar, R.: *Rešavanje socijalnih i kulturno-prosvetnih problema.* In: Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. Filozofski fakultet - Institut za istoriju, Novi Sad, 1984, s. 402.

Borislav Gičkov je,u okviru Centralne uprave dečjih domova i naselja, učestovao u formiranju dečjih domova u Uzdinu, Kovačici i Debeljači.

Posle osnivanja Grupnog dečjeg doma u Kovačici, u koji su smeštena deca sa područja Užičke Republike, Borislav Gičkov je 1945. godine postavljen za upravnika ovog Doma. U prikupljanju opreme za Dom u Kovačici, pored Komande mesta, angažovala se Zuzana Huravikova (AFŽ) sa omladincima - članovima USAOJ.

O postojanju i funkcionisanju dečjih domova svedoči i dokument prema kome Sanitetski odsek Vojne oblasti za Banat, Petrovgrad, određuje lerare za grupne dečje domove u Petrovgradu (sada: Zrenjanin), Pančevu, Novoj Crnji, Hajfeldu (sada: Kozarci), Čoki i Potiskom Sv. Nikoli (sada Ostojićevo).[7] U ovakva dokumenta treba ubrojati i izveštaje o ustanovama socijalnog staranja na teritoriji Vojne oblasti za Bačku i Baranju koji sadrže 67 listova.

GNOOV 20. decembra 1945. godine izveštava Povereništvo za socijalnu politiku NKOJ o formiranju Odseka za socijalnu politiku pri GNOOV, o dosadašnjem načinu zbrinjavanja invalida, siromašnih partizanskih porodica i traži sve zakonske propise toga Povereništva radi izrade plana rada.[8]

Sa kakvim problemima se suočavalo Odeljenje Predsedništva NS APV, objašnjavaju bar delimično sačuvana dokumenta iz toga vremenskog razdoblja.

Neophodno je, pre svega, istaći organizaciona pitanja koja su bila rešavana prilikom formiranja i uspostavljanja vlasti posle oslobođenja zemlje.

Petrović Đ. Dr Milan, posle sprovedenih izbora, izabran je na listi Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, 31. jula 1945. za člana AVNOJ-a,[9] kao i za člana Skupštine Glavnog narodnooslobodilaškog odbora Vojvodine.[10] Pošto je imenovani, Petrović Dr Milan, 19. avgusta iste godine izabran za člana Predsedništva Glavnog narodnog odbora Vojvodine, imenovan je za poverenika Predsedništva GNOV u Odeljenju za socijalnu politiku.[11] Istovremeno Dr Dušan

[7] Trujić, Vera: *c. d.*, F. 170. VI-484/945.

[8] Kuč, Sanja: *Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine*, Analitički inventar. In: Naučno informativna sredstva o arhivskoj građi Arhiva Vojvodine, Sremski Karlovci. (I) Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, 1978, F. 198, M. 571.

[9] Popov, Jelena: *Glavni NOO Vojvodine 1943-1945*. Institut za izučavanje Vojvodine i Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, Novi Sad; Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci (Građa za istoriju Vojvodine; knjiga 12), Novi Sad, 1977, s. 562.

[10] Popov, Jelena: *c. d.*, s. 565.

[11] Popov, Jelena: *c. d.*, s. 593. i 594.

Savić izabran je za načelnika za narodno zdravlje a Lajoš Dudaš za načelnika za socijalnu politiku.[12]

Uprava narodnih dobara GNOO, Novi Sad, 31. juna 1945. obaveštava GNOOV da su u Dečjem domu USAOJ V reona pronađeni razbacani razni vrednosni papiri i dokumenti, vlasništvo novosadskih interniranih Jevreja, i o nemarnosti rukovodilaca Dečjeg doma, koji dozvoljavaju deci da se sa tim papirom igraju i sa njim potpaljuju vatru.[13]

Prema Odluci GNOOV obavezano je Odeljenje za narodno zdravlje GNOOV-e da preuzme pod upravu i izdržavanje Dečji dom "Kolevka" u Subotici.[14]

Iz akta GNOOV od 25. septembra 1945. godine vidi se da se na traženje Centralne uprave dečjih domova zahteva od Glavne poljoprivredne komisije da izda uputstvo Upravi narodnih dobara za Potiski Sv. Nikola, da evidentira seobu stvari za Bosnu, s tim, da mu organ koji ih preuzme potvrdi prijem.[15]

GNOOV obraća se 30. oktobra 1945. Komandi pozadine III JA da se upravi Dečjeg doma u Krušedolu dodeli jedan kamion za prevoz životnih namirnica.[16]

Najzad, 3. decembra 1945. Predsedništvo NS APV donosi Odluku o ukidanju Centralne uprave dečjih domova i naselja u Vojvodini i njenom priključenju Odeljenju za socijalnu politiku Predsedništva NS APV.[17]

Povereništvo za narodno zdravlje i socijalnu politiku GIONSAPV pristupilo je otvaranju Dečjeg doma »Vera Gucunja« u Somboru. Otvaranje Doma je zakazano za 25. mart 1946. godine. Za pomoćnika upravnika pomenutog Doma, prema sačuvanim dokumnetima, postavljena je Odlukom Odeljenja za socijalnu politiku GIONSAPV donetom u Novom Sadu pod brojem 17.506 dana 30. oktobra 1946. Olga Perović, potonja upravnica Dečjeg doma u Kovačici.

Dečji domovi su razmešteni u pojedinim mestima na području Banata, Bačke i Srema.

U Banatu su ovi domovi organizovani u Beloj Crkvi, Čestereku, Čoki, Debeljači, Hajfeldu (Heufeld, sada: Kozarci), Jabuci, Kikindi, Kovačici, Novoj

[12] Popov, Jelena: *c. d.*, s. 595.
[13] Kuč, Sanja: *c. d.*, F. 198, 2.1050 (dok. 875)
[14] Kuč, Sanja: *c. d.*, F. 198, 4.1762 (dok. 1154)
[15] Kuč, Sanja: *c. d.*, F. 198, 3.1851 (dok. 1191)
[16] Kuč, Sanja: *c. d.*, F. 198, 3.2097 (dok. 1295)
[17] Kuč, Sanja: *c. d.*, F. 198, 4.1762 (dok. 1396)

Crnji, Padeju, Pančevu, Petrovgradu (sada: Zrenjanin), Potiskom Svetom Nikoli (sada: Ostojićevo), Solturu (sada II rejon Banatskog Velikog Sela), Starčevu, Starom Lecu, Sv. Hubertu (sada: I rejon Banatskog Velikog Sela), Uljmi, Uzdinu, Vlajkovcu, Vološinovu (sada: Novi Bečej) i Vršcu.

Na području Bačke dečji domovi su organizovani u Futogu, Molu, Novom Sadu, Somboru, Srbobranu, Subotici ("Kolevka"), Temerinu i Titelu. U nekim mestima (Sombor) bila su organizovana i po dva doma.

U Sremu se spominje Dečji dom u Krušedolu i Privinoj Glavi.

Dečja prihvatilišta su se nalazila u Gakovu i Novom Sadu (Poštanska ulica, sada Dom penzionera).

Dečja kolonija - selo, nalazilo se u Kačarevu.

VRSTE I BROJ USTANOVA DEČJE ZAŠTITE

Ustanove dečje zaštite osnovane neposredno posle oslobođenja zemlje, koje su organizovane u vidu domova, mogu se svrstati u ustanove za decu do 7 godina, gde treba ubrajati domove za odojčad i malu decu, i domove za predškolsku decu, i ustanove za decu stariju od 7 godina, odnosno domove za decu osnovne nastave.

O vrstama i broju ustanova dečje zaštite, odnosno broju štićenika obuhvaćenih pojedinim vidovima dečje zaštite, statistička evidencija iskazuje podatke od 1947. do 1953, odnosno do 1954. godine.

Prema tim podacima broj domova za odojčad i malu decu u posmatranom razdoblju (1947-1953) varira između 2 i 4, a broj štićenika od 204 do 471. Karakteristično je da prosečan broj štićenika po jednoj ustanovi raste od 100 (1947) na približno 160 (1953).

Ustanove za decu do 7 godina[18]

Stanje na dan	Ukupno		Domovi za odojčad i malu decu		Domovi za predškolsku decu	
	ustanova	štićenika	ustanova	štićenika	ustanova	štićenika
31.12.1947.	6	521	2	204	4	317
31.12.1948.	8	650	4	441	4	209
31.12.1949.	8	708	4	511	4	197
15.06.1950.	6	576	3	396	3	180
15.05.1951.	8	666	3	394	5	272
15.05.1952.	7	648	3	422	4	226
15.05.1953.	7	735	3	471	4	264

Za predškolsku decu su organizovana 4 doma, iako je njihov broj 1950. godine smanjen na 3, a 1951. godine povećan na 5. Ukupan broj štićenika obuhvaćen domovima za predškolsku decu varira u intervalu od 180 (1950) do

[18] Statistički godišnjak N. R. Srbije za 1953. godinu. Godina V. Zavod za statistiku i evidenciju N. R. Srbije, Beograd, 1954. Socijalno staranje, tab. 207, s. 235.

317 (1947), s napomenom, da se prosečan broj štićenika po jednom objektu koleba od 50 (1949) do 80 (1947).

Prema podacima statističke evidencije broj ustanova za decu stariju od 7 godina, odnosno domova za decu osnovne nastave, ispoljava jasnu tendenciju opadanja. Konstatacija se odnosi i na broj štićenika smeštan u ove ustanove s napomenom da broj štićenika opada sporije od broja ustanova što indirektno (posebno od 1949. godine) ukazuje na porast prosečnog broja štićenika smeštenih u pojedine ustanove. To je i razumljivo jer su prednost za smeštaj dece dobijale ustanove sa povoljnijim uslovima za smeštaj štićenika, posebno u odnosu na uslove osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja. Karakteristično je da poslednjih godina naglašeno opada i broj ustanova i broj štićenika u njima.

Ustanove za decu stariju od 7 godina[19]

Stanje na dan	Domovi za decu osnovne nastave	
	broj ustanova	broj štićenika
31.12.1947.	50	3835
31.12.1948.	44	3340
31.12.1949.	40	2946
15.06.1950.	40	3172
15.05.1951.	31	2520
15.05.1952.	42	3290
15.05.1953.	31	2619

Posmatranjem strukture štićenika u odnosu na roditelje jasno se vidi da dominantno mesto u ovim ustanovama imaju štićenici bez oba roditelja, odnosno sa jednim roditeljem. Tako u dečjim prihvatilištima, kao i u domovima za decu osnovne nastave, može se konstatovati najviša zastupljenost (51,8-65,6%) štićenika bez oba roditelja. U domovima za odojčad i malu decu, kao i u domovima za predškolsku decu najviša je zastupljenost (49,2-65,6%) štićenika sa jednim roditeljem, dok je zastupljenost štićenika bez oba roditelja (7,9-23,9%) znatno niža. Pojava se može objasniti tako što su štićenici u ovim ustanovama

[19] Statistički godišnjak N. R. Srbije za 1953. godinu. Godina V. Zavod za statistiku i evidenciju N. R. Sribije, Beograd, 1954. Socijalno staranje, tab. 208, s. 235.

(domovima za odojčad i malu decu, odnosno u domovima za predškolsku decu) rođeni posle oslobođenja zemlje.

Ustanove dečje zaštite

Godina	Ustanove		Štićenici				Izvor podataka
	broj	kapacitet	ukupno	sa oba roditelja	sa jednim roditeljem	bez roditelja	
Dečja prihvatilišta							
1952.	2	84	61	11	10	40	20
1953.	2	124	40	2	14	24	21
Domovi za odojčad i malu decu							
1952.	3	480	422	109	258	55	20
1953	3	510	471	125	309	37	21
Domovi za predškolsku decu							
1952	4	225	226	37	143	43	20
1953	4	280	264	71	130	63	21
Domovi za decu osnovne nastave							
1952.	42	3392	3290	291	857	2142	20
1953.	31	2609	2619	593	671	1355	21

Upoređivanjem posmatrane strukture štićenika u prihvatilištima i u domovima za decu osnovne nastave u odnosu na roditelje 1952. i 1953. godine vidi se da (iako je učešće štićenika bez roditelja još uvek visoko i dominantno) ono ispoljava tendenciju opadanja (prihvatilišta sa 65,6% 1952. na 60,0% 1953; domovi za decu osnovne nastave sa 65,2% 1952. na 51,8% 1953). Objašnjenje treba tražiti u činjenici što je u momentu vršenja statističkog posmatranja od oslobođenja zemlje prošlo 7-8 godina, pa štićenici u ovim ustanovama već završavaju osnovnu školu, stasavaju za srednje škole, odnosno učenje odgovarajućih zanata.

[20] Statistički godišnjak N. R. Srbije za 1952. godinu. Godina IV. Zavod za statistiku i evidenciju N. R. Srbije, Beograd, 1953. Socijalno staranje, tab. 193, s. 194.
[21] Statistički godišnjak N. R. Srbije za 1953. godinu. Godina V. Zavod za statistiku i evidenciju N. R. Srbije, Beograd, 1954. Socijalno staranje, tab. 206, s. 235.

S druge strane o štićenicima koji su bez roditelja, odnosno sa jednim ili oba roditelja, njihova rodbina, odnosno roditelji, koji su sada zaposleni i materijalno obezbeđeni, na određeni način ispoljavaju interes da se brinu o izdržavanju svoga deteta, odnosno srodnika. O tome jasno govori izjava jedne od štićenica rođene 1937. godine:

„Od 1946. do 1951. sam provela u Kovačici a od 1951. do 1953. u Vršcu. Pošto moja opština nije imala para da plaća za mene, a (ni) deda nije imao mogućnosti, uzeo me je iz doma."

Mesec dana je tražila posao dok ga nije našla u fabrici.

„Pošto sam se zaposlila, nisam imala vremena a ni sredstava za dalje školovanje."

Osim pomenutih ustanova dečje zaštite za decu do 7 godina i decu stariju od 7 godina, organizovane su i specijalne ustanove dečje zaštite u vidu zavoda za decu (slepu, gluvonemu, duševno zaostalu, umno defektnu i za vaspitanje). Pomenutim zavodima obuhvaćeno je 747 (1947) do 1560 štićenika (1952) razmeštenih u 9 (1947 do 20 zavoda (1954).

Specijalne ustanove dečje zaštite[22]

Godina	Ukupno		Zavodi za decu									
			slepu		gluvonemu		duševno zaostalu		umno defektnu		za vaspitanje	
	ustanove	štićenici	ustanove	štićenici	ustanove	štićenici	ustanove	štićenici	ustanove	štićenici	ustanove	štićenici
1947.	9	747	1	174	3	369	3	97	-	-	2	107
1948.	11	997	1	176	3	450	2	99	-	-	5	272
1949.	14	1481	1	154	3	500	5	288	-	-	5	539
1950.	14	1392	1	290	3	396	2	148	2	80	6	478
1951.	17	1378	1	320	5	413	2	164	2	88	7	753
1952.	18	1560	1	377	6	403	1	49	3	217	7	514
1953.	18	1492	1	344	7	431	2	117	2	169	6	431
1954.	20	1416	3	158	7	598	5	268	1	32	4	360

[22] Statistički godišnjak N. R. Srbije 1955. Narodna Republika Srbija, Zavod za statistiku, Beograd, 1955. Socijalno staranje, tab. 22-4, s. 321.

Na ovom mestu je potrebno istaći da su odmah posle oslobođenja zemlje dečji domovi osnivani kao državne ustanove. Njihov je zadatak društvena zajednica utvrđivala programom aktivnosti. Shodno tome u domove su (koliko je to bilo u tim uslovima moguće) postavljani adekvatni kadrovi, neophodni za ostvarenje tako postavljenih zadataka. Odmah posle oslobođenja pojedinih područja zemlje, u momentu obrazovanja velikog broja dečjih domova i prihvatanja nezbrinute dece kojima je bilo potrebno pružiti socijalnu zaštitu, društvena zajednica nije raspolagala uvek adekvatnim kadrovima pripremljenim za realizaciju ovih zadataka. To se posebno odnosi na profile vaspitača, socijalnih radnika, upravnika domova i dr. Zato su od raspoloživih kadrova angažovana lica koja su bila najpogodnija za ostvarenje zadataka postavljenih dečjim domovima.

Svi rashodi ustanova pokrivani su iz budžeta, ali su eventualni prihodi, ostvareni u određenom obračunskom razdoblju, predstavljali budžetske prihode, tj. ustanova je bila obavezna da ih uplati u korist budžeta.

Prema tome, ustanova se u ovom razdoblju javlja kao korisnik - potrošač budžetskih sredstava a povereništvo (sekretarijat) za finansije (bez obzira na nivo) kao njihov davalac. Između korisnika i davaoca sredstava javljala se određena protivrečnost. Korisnik sredstava prilikom njihovog planiranja za određeno plansko razdoblje težio je da što potpunije pokrije svoje potrebe, dok je, na drugoj strani, davalac sredstava ispoljavao težnju za njihovom štednjom - ponekad i formalnim razlozima, polazeći od logike da je smanjenje rashoda ustanove moguće.

U težnji da se u okviru ustanova razvije logika poslovanja po principu dobrog privrednika, ustanove su propisima pretvarane u ustanove sa samostalnim finansiranjem. To je značilo da društvena zajednica - država budžetom obezbeđuje ustanovi potrebna sredstva za ostvarenje onih zadataka koje ona (država) postavlja, dok za ostvarenje ostalih zadataka ustanova treba da obezbedi prihode iz drugih izvora. Prema tome, deca koja su učenjem obezbeđivala stipendiju imala su obezbeđen smeštaj i ishranu u domu, dok ona koja to svojim aktivnostima nisu bila u stanju gubila su takve beneficije. U tome treba tražiti uzroke transformacije dečjih domova u srednjoškolske internate pri čemu se broj štićenika u njima smanjivao.

OPŠTE I KULTURNO-PROSVETNE PRILIKE[23] U KOVAČICI

Poznato je da naseljeno mesto Kovačica leži na pruzi Beograd - Kikinda na sredokraći između Pančeva i Zrenjanina. Jedan krak železničke pruge vezuje ovo mesto sa Padinom i Samošem, a preko njih sa Alibunarom i Vršcem. Kovačicu, osim železničke pruge, sa Pančevom i Beogradom povezuje i put sa tvrdom (makadamskom) podlogom. Ostala susedna mesta u posmatranom razdoblju povezana su sa Kovačicom isključivo letnjim putevima.

Slovaci, preci današnjih Kovačičana, doseljeni su iz raznih mesta južnih delova Srednje Slovačke. Naseljeni su ovde 1802. godine. Put njihovog preseljavanja išao je preko Slovačkog Bardanja (danas Međa) i Ečke. U Slovački Bardanj su tadašnji kolonisti dolazili ili neposredno pretežno iz mesta Novogradske stolice (župe) ili posredno napuštajući svoja dotadašnja mesta boravka u sadašnjoj Mađarskoj (Kiškereš, Eđhazu i dr.) zbog nepovoljnih uslova života u njima. Iz Slovačkog Bardanja preseljavanje je teklo preko Ečke u kojoj je boravak trajao do 1802. godine, kada su se konačno trajno naselili na pustaru zvanu Kovačica.[24]

Prema popisu ostvarenom 1953. godine u Kovačici žive 1793 porodice i 6674 stanovnika. Prosečnu porodicu čine, dakle, 3,72 člana. Slovački karakter je ovo mesto zadržalo do današnjih dana. O tome svedoči činjenica da zastupljenost Slovaka utvrđena označenim popisom iznosi 91,6%, Srba 5,0%, a 0,7 % čine ostali slovenski narodi. U ukupnom broju stanovnika Mađari, Rumuni i ostali neslovenski narodi čine 2,7%.

Između dva rata, tokom okupacije i neposredno posle oslobođenja zemlje Kovačica je predstavljala sresko mesto. Spajanjem pančevačkog i kovačičkog sreza, novembra 1946, sedište zajedničkog sreza nalazi se u Pančevu. Posle nekoliko godina, 1950. godine, formiran je Sreski narodni odbor sa sedištem u Kovačici. Paralelno sa obrazovanjem sreza formirane su i druge prateće institucije.

Inače, ovde se nalazila osnovna i zanatska škola. Program nastave osnovne škole bio je tako koncipiran da se u njoj izučavaju četiri razreda osnovne škole, kao uslov za upis u neku od srednjih škola, i dva završna razreda (prvi i drugi razred) obavezne više narodne škole za đake koji ne nastavljaju školovanje

---

[23] Popis stanovništva 31.III 1953. godine. Narodna skupština APV, Zavod za statistiku Novi Sad, 1956, s. 21.

[24] MARKO, J: *Prvé slovenské osadnícke rodiny v Kovačici.* Spolok vojvodinských slovakistov - Miestne spoločenstvo v Kovačici, Nový Sad - Kovačica 1995.

u srednjoj školi. Bilo je, međutim, karakteristično da se osnovna škola završavala sa prvim razredom više narodne škole.

Srednje škole u Kovačici nije bilo. Sa područja Kovačice i njene bliže okoline kandidati za srednje škole odlazili su u Pančevo, ređe u Zrenjanin (tadašnji Veliki Bečkerek), odnosno u Beograd ili Novi Sad.

Građanska (Meštianska) škola je u Kovačici osnovana 1943. godine. Sa radom je počela, kako navodi J. Farkaš,[25] 17. oktobra označene (1943) godine. Organizovanje škole povereno je Jozefu Parnjickom, nastavniku Državne mešovite građanske škole u Pančevu, kasnije direktoru novoosnovane kovačičke Građanske škole. Kao prve nastavnike ove škole neophodno je spomenuti učitelja Štefana Cicku, nastavnicu Nadu Bućan, koja je pre toga bila nastavnica u Slovačkoj gimnaziji u Bačkom Petrovcu,[26] Jovana Radovanovića, koji je u trenutku osnivanja škole u Kovačici predavao u Građanskoj školi u Vršcu, nastavnicu Ranku Sretenović i potencijalnu nastavnicu - profesorku Nadu Marković, diplomiranog filozofa. Nastava veronauke poverena je u slovačkim (evangelističkim) odeljenjima Jozefu Janjišu, kovačičkom svešteniku i senioru, a u srpskim (pravoslavnim) Stevanu Orbuloviću, sveštеniku iz Putnikova. Farkaš ne navodi suplenta Mihala Filipa, koji je takođe predavao u Građanskoj školi u Kovačici, sve do 25. jula 1944. godine.

Broj upisanih učenika u prvoj godini iznosio je 122, tako da su mogla biti organizovana tri odeljenja, dva u kojima bi se nastava odvijala na slovačkom a jedno sa nastavom na srpskom jeziku.

Građanska škola u Kovačici bila je aktivna i posle oslobođenja zemlje, s napomenom, da su Odlukom Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine već 16. decembra 1944. godine ukinute sve građanske škole na teritoriji Vojvodine i umesto njih otvorene niže gimnazije. Pomenutom odlukom precizirana je struktura nastavnog kadra u njima, kao i način i uslovi upisa učenika,[27] a, godinu dana kasnije, t.j. 29. avgusta 1945. godine, Predsedništvo GNOV donelo je Odluku o otvaranju paralelnih odeljenja na slovačkom nastavnom jeziku pri nižim gimnazijama u Kovačici i Staroj Pazovi, za čiju je

[25] Farkaš, J.: *Dejiny Kovačice 1802-1946*. Kovačica 1985, s. 249.

[26] Podatak treba proveriti. Pamätnica: *50 rokov Slovenského gymnázia v Petrovci*. Slovenské gymnázium, Petrovec, 1969. ne sadrži podatak da je u njoj radila Nada Bućan.

[27] Kuč, Sanja: *Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine* – Analitički inventar. Naučno-informativna sredstva o arhivskoj građi Arhiva Vojvodine Sremski Karlovci. Arhiv Vojvodine Sremski Karlovci, 1978. s. 20.

realizaciju zaduženo Odeljenje za prosvetu GNOV-a.[28] Time je, ustvari, samo sankcionisano postojeće stanje u Kovačici i Staroj Pazovi, s obzirom na nastavu ostvarivanu na slovačkom nastavnom jeziku. Kasnije je broj nastavnika povećan. Na ovom mestu se spominju: Katarina Bobošova, r. Valihorova, Pavel Čapo, Jozef Farkaš, Juraj Krak, Milina-Miluška Labatova, r. Lamošova, Ružena Mudrohova, Olivera Popov, r. Jelisavčić, Radoslav Rackov, Aleksander Rimar (Šani spod Tatier), Samuel Spevak, Milena Tornjanski i Juraj Turčan.

Karakteristično je da su Građansku školu, odnosno kasnije niže razrede Gimnazije, pohađali pored Kovačičana i učenici iz okolnih mesta. Kao takva treba spomenuti Debeljaču, Idvor, Orlovat, Padinu, Putnikovo, Sakule, Samoš, Uzdin i Crepaju, iako su đaci iz Crepaje više inklinirali prema srednjim školama u Pančevu, nego prema Kovačici.

Iz spiska navedenih mesta proizilazi da je nacionalni sastav učenika ove kovačičke škole bio vrlo raznovrstan. Sačinjavali su ga Srbi, Slovaci, Rumuni i Mađari. Na njegovu složenost uticali su i štićenici kovačičkog Dečjeg doma među kojima je osim pomenutih narodnosti bilo i Nemaca. Zanimljivo je da su svi đaci školske odmore provodili u zajedniškoj igri, međusobno se nisu tukli iako su se sporazumevali na različitim jezicima.

U ovom razdoblju znatan broj svršenih učenika - maturanata kovačičke Gimnazije (nepotpune) nastavio je školovanje, sem u već pomenutim mestima, u Gimnaziji, odnosno u Učiteljskoj školi u Bačkom Petrovcu.

Početkom 1950. godine, osnivanjem Sreskog narodnog odbora u Kovačici, briga o kadrovima u Gimnaziji, iako možda ne formalno a ono praktično, bila je preneta na Povereništvo za prosvetu SNO, na čijem se čelu nalazio Pavle Sabovljev, učitelj (rođen u Čenti, 30. oktobra 1909), koji je u SNO, Kovačica, došao iz Crepaje, gde je inače učiteljevao. Njegovim naporima treba zahvaliti težnju za prikupljanjem odgovarajućih stručnih i potencijalnih nastavnih kadrova u kovačičkoj Gimnaziji. S obzirom da je pod patronat ovog Povereništva spadao i Dečji dom, u čije je kadrove poverenik Sabovljev imao potpun uvid, 1951. godine vaspitačica Dečjeg doma u Kovačici Zuzana Farkašova (sada Čapova) premeštena je na rad u Gimnaziju. Njemu je, naime, bilo poznato, da učiteljica Zuzana Farkašova kao vaspitačica u kovački Dečji dom nije došla po sopstvenom opredeljenju, već po osnovi planske raspodele i da je više interesuje nastava u školi nego aktivnost vaspitača u Domu, koju je, istini za volju, savesno obavljala tri godine sa velikom odgovornošću, pažnjom i uspehom, zahvaljujući

[28] Popov, Jelena: *Glavni NOO Vojvodine 1943-1945* (Građa za istoriju Vojvodine; knjiga 12). Institut za izučavanje istorije Vojvodine i Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, Novi Sad i Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1977, s. 603.

činjenici što je radeći kao vaspitačica istovremeno studirala na Višoj pedagoškoj školi u Beogradu i tako se usavršavala u svom pedagoškom radu.

Rasformiranjem Dečjeg doma u Kovačici, krajem 1952. godine, čiji su štićenici premešteni pretežno u Dečji dom, Vršac, gde su mogli nastaviti školovanje u višim razredima gimanazije, odnosno u drugim školama, postavilo se 1953/54. godine pitanje oportunosti i ekonomske opravdanosti postojanja nižih razreda gimnazije u Kovačici, iako je za aktivnost ovakve škole bilo interesa ne samo na području Kovačice već i u određenom broju okolnih naselja čija socijalna struktura nije mogla pretpostaviti školovanje dece u udaljenim mestima (Pančevo, Zrenjanin, Bački Petrovac). Istovremeno, postavljalo se i pitanje opravdanosti opstanka brojnih službenika zaposlenih u Sreskom narodnom odboru, odnosno i samog Sreskog narodnog odbora. Ispoljavala se tendencija racionalizacije i školstva i administracije u ekonomski nepovljnim godinama krajem prve decenije posle oslobođenja zemlje.

Kasnije je gimnazija (niži razredi) ipak ukinuta, ali je nju zamenila osmogodišnja osnovna škola, ne samo u Kovačici već na području cele Pokrajine, odnosno zemlje, gde su za to postojali uslovi. Reformisanom Osmogodišnjom školom u Kovačici rukovodio je dugogodišnji upravitelj Osnovne škole u Padini - Andrej Gabrinji, rođen u Bačkom Petrovcu. Najzad je u Kovačici došlo do otvaranja Srednje ekonomske škole (1962)[29], odnosno potpune Gimanzije (viših razreda - 1967)[30]. Odgovarajući nastavni kadrovi, neophodni za ove škole, sistematski su pripremani i osposobljavani. Samo tako se može objasniti kako je preko 250 Kovačičana moglo posle Drugog svetskog rata do 1990. godine (u razdoblju od svega 45 godina) da završi visoku (fakultet) ili višu školu i da u najvećem broju slučajeva nađe zaposlenje (u Kovačici, odnosno u zemlji ili van nje).[31] Konačno je na ovom području prevaziđen model da visokoobrazovani stručnjaci potiču gotovo isključivo iz porodica intelektualaca, trgovaca i zanatlija, jer je sada u ukupnom broju diplomiranih lica na visokim (i višim) školama zastupljen znatan broj diplomaca poreklom iz zemljoradničkih porodica, što se ranije sretalo samo u izuzetnim slučajevima.

Posle oslobođenja zemlje u Kovačici je u centru sela podignut Zadružni dom. Ovaj dom je raspolagao velikom salom sa pozornicom pogodnom da se

---

[29] Srednja ekonomska škola je u Kovačici otvorena po Odluci Skupštine opštine 13. februara 1962. godine i bila aktivna tokom cele sedme decenije, do 31. avgusta 1970. Poslednji diplomci ove Škole evidentirani su školske 1969/70. godine. Gašenje ekonomske škole teklo je paralelno sa otvaranjem Gimnazije.

[30] Gimnazija je, iako reorganizovana, aktivna i danas.

[31] Marko, J.: *c. d.*, s. 54.

koristi za izvođenje pozorišnih predstava, odnosno za prikazivanje filmova. Mala sala Zadružnog doma bila je namenjena biblioteci i čitaonici.

Posebna vrsta zabave u Kovačici, u to vreme, bile su igranke. Igranke je organizovala omladina u svojim prostorijama. Tu su polako, ali sistematski prodirali novi trendovi (latinoamerički ritam: samba, rumba, bugi-vugi i sl). Međutim, one su održavane i u velikoj sali Zadružnog doma (posle bioskopske predstave) i u prostorijama tadašnjeg Ugostiteljskog objekta poznatog pod imenom »Banat«.

Grupa omladine i studenata Kovačice okupljena na proslavi Prvog maja (1950)

Posle bioskopske predstave omladina je međusobno vezane bioskopske stolice prenosila i ređala pored zidova dvorane i tako je, relativno brzo, stvaran prostor za igranku. Ovde su sa pozornice svirali: violinu - učitelj Vladimir Gabriš (Vladimír Gabriš) a saksafon - službenik, muzičar i fudbalski sudija Jan Zloh (Ján Zloch), svršeni student Muzičke akademije u Beogradu. Na ove igranke je povremeno dolazio neko i od osoblja Dečjeg doma (Zuzana - Zuska Farkašova i Milica - Milka Petkanićeva). Danas je teško odgonetnuti gde je u Kovačici bilo stvarno izvorište slovačkih kompozicija Gejze Dusika (Gejza Dusík) koje je interpetirala Melanija Olarijeva (Melánia Oláryová) - Zadružni dom ili »Banat« i kako se do njih uopšte dolazilo, jer su one nastajale na području Slovačke u vreme dok je naša zemlja bila tako izolovana i pod blokadom, ali to, verovatno, danas nije ni bitno.

Identičan repertoar je sviran i u »Banatu«. Šef restorana je bio Martin Krasko, bivši komandir kovačičke Vojne stanice. On je restoran »Banat« preuzeo

posle ukidanja Vojne uprave i rasformiranja Komande mesta. Stalni abonenti restorana bili su rukovodeći članovi Sreskog narodnog odbora, odnosno Sreskog komiteta i njihove porodice (supruge). Za njih su bila rezervisana tri spojena stola sa desne strane od pozornice. Drugih nije bilo. Preko puta ovih stolova, sa leve strane od pozornice, bila su dva stola stalno rezervisana za Kraskovog pastorka (J. Hriješika) a preko njega za tadašnju kovačičku studentariju. U »Banatu« je bila angažovana ciganska muzika. Svirali su mađarski Cigani iz Debeljače. Na repertoar je dobrim delom uticao Kraskov pastorak, Jan Hriješik (Johny - meškár), tada student prava u Beogradu. On je, odande, iz Beograda, sa Zlatojem - Zlatkom Spenulom, studentom veterine, donosio od Kovača šlagere: tango ljubomore, tango pred smrt i druge, ali je takođe sa muzikom uvežbavao i savremene slovačke kompozicije Gejze Dusika. Treba napomenuti da osoblje Dečjeg doma, sem možda izuzetno, nije posećivalo »Banat«.

U Kovačici su se tada pevali - svirali šlageri: Dve oči neverné, Biele margaréty, Tá naša stanička, Široká cestička, Tam v ďalekej zemi, Nerob si starosti, Miško, Tam pri Žiline, Márne čakáš pred kasárňou, Nečakaj ma už nikdy, Lístoček z brezy, Kristínka, Študentka krásna, Srdiečko ti kúpim perníkové, Miluška moja, Milujem Anku, La paloma ... i drugi.

Zanimljivo je da je trebalo čekati deset i više godina da bi se ove pesme čule u živom izvođenju slovačke interpretatorke Melanije Olarijeve u novosadskom Kulturno-umetničkom društvu »Pavel Jozef Šafarik«, koje je Melanija pevala u duetu sa novosadskom interpretatorkom Jelenom Ječmenicom.

„Bile su to pesmice sunčanog italijanskog San Rema, koje nam je kao poklon donela dospođa Olarijeva, »evergrin« melodije čuvenog Gejze Dusika...” To su bila vremena „kada je Putnička agencija ČEDOK nudila,” kako piše V. Dorča, „turističke izlete i odmore u socijalističkim zemljama ... i Jugoslaviji.”[32]

Stanovništvo Kovačice bavi se gotovo isključivo poljoprivrednom proizvodnjom. Međutim, raspoloživa poljoprivredna površina predstavlja ograničavajući činilac ove proizvodnje. Računa se da je po stanovniku raspoloživo za poljoprivrednu proizvodnju manje od 1 ha površine. U takvim uslovima stanovnici Kovačice teže da uvećaju svoj posed kao uslov i pretpostavku njihove privredne aktivnosti. Poljoprivredno zemljište kupuju od svojih suseda pretežno u atarima Barande, Debeljače, Idvora, Sakula i Uzdina. I pored toga, u ovom se mestu javljaju značajni viškovi radne snage. Njeno zaposlenje se traži prvenstveno u Pančevu i Beogradu.

[32] Dorča, V.: *Aká muzika, aj večera taká.* In: Hlas ľudu, Kultúra, *57,* 8. januára 2000, 2, s. 28.

Iz Kovačice je u Pančevo, i Beograd, svakoga jutra vozom, u kome je stvarana neopisiva gužva, odlazilo oko šest stotina radnika koji su svoje zaposlenje nalazili u građevinskim i industrijskim preduzećima ovih gradova. Pored njih ovamo treba ubrojati veliki broj đaka, kućnih pomoćnica i žena, koje su na beogradske pijace iznosile i na njima realizovale svoje proizvode, koji su, po pravilu, bili cenjeni naročito na Jovanovoj, Bajlonijevoj odnosno Kalenićevoj. Opšti orijentir je ovim ženama bio spomenik Vuka Karadžića, koji su one nazivale Vukov spomenik, ali ponekad i Spomenik kurjak, što je drugo ime za vuka. Ako bi neko od kupaca reagovao, obično na cenu primedbom da je ponuđeni proizvod precenjen ili uopšte skup, prodavačica je imala pripremljen kratak slovačko-srpski odgovor: »Ako 'oćeće - 'oćeće, ako nećeće - nećeće!«

Kovačičani po pravilu nisu tražili od preduzeća stan u Beogradu i kada su tamo dobili stalno zaposlenje. To je imalo za posledicu da se označena masa Kovačičana vraćala svako veče svojim domovima i porodicama, koristeći gotovo redovno tzv. G-kola železnice, kao jedino raspoloživo prevozno sredstvo. Verovatno nije potrebno posebno naprezanje da bi se shvatilo šta je u to vreme za Kovačičane značilo obezbeđenje bilo kakvog zaposlenja u mestu stalnog prebivališta.

Svakodnevni masovni odlazak tako velikog broja meštana Kovačice u Pančevo, odnosno u Beograd, nije ostao bez povratnog uticaja na način života, izgradnju stambenih objekata, uređenje dvorišta i okućnica, opremanje domaćinstva, pripremanje i čuvanje hrane, odevanje i sl. uključujući tu i napore za uključivanjem doraslog podmlatka na učenje određenih zanata ili nastavljanjem školovanja u školama koje im u Kovačici nisu bile dostupne.

Obeležja Dečjeg doma u Kovačici

Istorijat, namena i kapacitet objekta

U pogledu istorijata, namene i kapaciteta Slovačkog evangelističkog sirotišta u Kovačici postoji nekoliko dostupnih izvora koji se ovom problematikom bave ipak manje ili više delimično.[33]

Po svršetku Prvog svetskog rata javila se potreba da se deci, koja su ostala bez roditelja, obezbedi krov nad glavom i odgovarajuće toplo utočište. Za realizaciju ove plemenite ideje i humanog postupka zaslužni su, pre svega, Dr Jan Petrikovič, tada advokat u Kovačici i senioralni nadzornik (dozorca), i Jan Čaplovič, kovačički evangelistički sveštenik. Oni su 25. jula 1920. godine sazvali Osnivačku skupštinu na kojoj je: (1) izvršen izbor Organizacionog odbora na čelu sa sveštenikom Janom Čaplovičem, (2) usvojen Statut Sirotišta i (3) doneta odluka o prikupljanju potrebnih sredstava za izgradnju Slovačkog sirotišta u Kovačici. Neposredno posle održane Osnivačke skupštine, već 27. jula 1920. godine, upućen je javni apel o potrebi prikupljanja sredstava u označene svrhe.

Na ovom mestu je potrebno istaći da se aktivnost Dr Jana Petrikoviča da se u Kovačici osnuje ustanova ove vrste javila verovatno i kao pokušaj vlastitog pravdanja od optužbi Kovačičana zbog njegovog svojevremeno obrazloženog i dokumentovanog stanovišta iznetog na Savetovanju Narodnog saveta Slovaka Donje zemlje (27. juna 1919) kojim je razrešen spor oko lokacije Slovačke gimnazije u korist Bačkog Petrovca,[34] iako su banatski Slovaci, a posebno Kovačičani, nastojali da pomenuta ustanova bude locirana u Kovačici. Kad je godinu dana kasnije (25. jula 1920) doneta odluka da se u Kovačici osnuje Slovačko sirotište, ona je tu smatrana velikom nepravdom prema Kovačičanima i propraćena je komentarom: „Pa, da, Bačkom Petrovcu Gimnazija a Kovačici - Sirotište!" Krivcem za takav razmeštaj pomenutih ustanova (gimnazija-sirotište)

---

[33] Farkaš, J.: *Slovenský sirotinec 1925 r.* In: Dejiny Kovačice 1802-1946. Kovačica 1985, s. 123-127. - Podhradský, J.: *Vznik a účel Slovenského evanjelického sirotinca v Kovačici*. In: Národný kalendár 1997, Kultúra Báčsky Petrovec, ročník 76, s. 56. - Janiš, J.: *Slovenský evanjelický sirotinec v Kovačici*. Kovačica 1941 (rkp.) – Babková, Alžbeta: *Odoláva premenám - Šesťdesiatročné dejiny Kovačického sirotinca*. In: Hlas ľudu, Naša téma, *56*, 6. februára 1999, s. 7. - Hodoličová, Jarmila: *75 rokov od založenia prvého ženského spolku vojvodinských Sloveniek*. In: 250 rokov života Slovákov vo Vojvodine. Zborník prác z medzinárodného sympózia v Novom Sade a v Petrovci 6. a 7. októbra 1995. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd - Spolok vojvodinských slovakistov, Nový Sad 1996, s. 97-101.

[34] Pamätnica: *c. d.*, s. 25.

smatran je Dr Jan Petrikovič. J. Farkaš[35] naglašava da su Petrikoviča otada Kovačičani bojkotovali kao pravnika i advokata, jer »advokatsku kvaku (vrata) na kući Dr Petrikoviča nisu doticali.« Zbog takvog odnosa Kovačičana prema njemu Dr Jan Petrikovič je bio prinuđen da se odseli u Čehoslovačku. Tu je bio imenovan za glavnog župana Zvolenske župe, a, kako piše J. Janjiš, kasnije za javnog beležnika Turč. Sv. Martina. Petrikovič bojkot Kovačičana nije zaslužio. Da za Kovačicu nije uradio ništa drugo, njegovo delovanje, aktivnost i stav u vezi s »Kovačičkim procesom«[36] dovoljni su da ga Kovačičani i danas uvažavaju i na njega spominju s ponosom i poštovanjem. Nije Dr Jan Petrikovič bio protiv osnivanja gimnazije u Kovačici. O tome svedoči činjenica što je i sam dao novčani prilog za njeno otvaranje u ovom mestu, ali je prednost dao Bačkom Petrovcu, jer je bio svestan da nije realno pretpostaviti da će, u to doba, od strane društva dobiti podršku dve takve škole, već verovatno samo jedna.[37] Kada se na ovo pitanje gleda danas, posle gotovo osamdesetogodišnje vremenske distance, vidi se da tada odabrana lokacija Slovačke gimnazije leži stvarno u samom centru slovačkih naselja na Donjoj zemlji.[38]

Kovačičani kasnije ipak nisu bili zlopamtila ni kada je u pitanju Gimnazija, ni kada se radi o Sirotištu.

Druga proširena skupština u vezi sa Sirotištem, koja je održana 28. decembra 1921. godine, mogla je konstatovati: da je ostvaren priliv sredstava namenjeh Sirotištu iznad svih očenivanja, kao i da se predradnje za izgradnju i otvaranje Sirotišta ostvaruju uspešno. Pored novčanih sredstava, obezbeđena je i zemljišna parcela koju je Sirotištu poklonila Opština. Do izgradnje objekta za Sirotište ipak nije došlo.

Na Trećoj skupštini (21. januara 1925) je konstatovano, da raspoloživa sredstva (100.000 d) omogućavaju pristupanju otvaranja Sirotišta, pa je u tu svrhu izabran i uži izvršni odbor kojem je poveren ovaj zadatak. Umesto tada već bolesnog sveštenika Jana Čaploviča za predsednika je imenovan Juraj Mikuš a za njegovog zamenika Andrej Boboš, trgovac. Sirotište je otvoreno 19. aprila 1925. godine najpre u zgradi Kovačičke zemljoradničke banke (Kovačická sedliacka banka) koja je u ovu svrhu bez naknade Sirotištu ustupila korišćenje vlastite zgrade. Prostorije su osvećene od strane seniora Samuela Širke, tadašnjeg sveštenika u Slov. Aradcu. Tom prilikom je posebno nadahnutu propoved održao

[35] Farkaš, J.: *c. d.*, s. 108.
[36] Čaplovič, J.: *Dejiny Slovenského evanj. a. v. cirkevného sboru v Kovačici.* Slovenský evanjelický a. v. cirkevný sbor, Kovačica 1928, s. 212.
[37] Farkaš, J.: *c. d.*, s. 101.
[38] Marko, J.: *c. d.*, s. 45.

Jozef Janjiš, tadašnji sveštenik u Slov. Aleksandrovcu (sada: Janošik) a o istorijatu osnivanja Sirotišta govorio je mesni sveštenik Jan Čaplovič, ml, u funkciji upravnika. Sirotište je tada imalo šest štićenika o kojima je brinula sestra - negovateljica Ana Švejdova (Anna Švejdová).

Posle dve godine (1927) negovateljica Ana Švejdova se odselila u Slovačku i tako je mesto negovateljice upražnjeno. Na ovo mesto je izabrana vrlo energična Žofija Valašekova (Žofia Valašeková), koja je na ovoj dužnosti ostala do kraja funkcionisanja Sirotišta u Kovačici.

Pošto je broj štićenika Sirotišta iz godine u godinu rastao i prostorije koje mu je Banka ustupila postale tesne, kao i zbog činjenice što se Banka odlučila da za svoje potrebe umesto stare sagradi novu građevinu, uprava Sirotišta bila je prinuđena da za smeštaj štićenika kupi vlastitu zgradu. To je i ostvareno 1928. godine. Kasnije je i Statut Sirotišta promenjen tako da se umesto naziva Slovačko sirotište ustanova preimenuje u Slovačko evangelističko sirotište (Slovenský evanjelický a. v. sirotinec), čime je u nazivu pored nacionalnog naglašeno i njegovo konfesionalno obeležje a time, iako neznatno, suženo i izvorište potencijalnih korisnika.

Dotadašnji mesni sveštenik i upravnik Sirotišta Dr Jan Čaplovič 1933. godine napušta Kovačicu i odlazi u Slovačku. Na ovo mesto izabran je kao njegov naslednik u crkvenom zboru sveštenik Jozef Janjiš, senior, koji istovremeno vrši i funkciju upravnika Sirotišta. Zanimljivo je, da Dr Jan Čaplovič u svojoj Istoriji Slovačkog evangelističkog crkvenog zbora u Kovačici ni jednom rečju ne spominje ni učešće svoga oca - sveštenika Jana Čaploviča, ni svoje, u osnivanju, odnosno otvaranju Slovačkog, odnosno Slovačkog evangelističkog sirotišta u Kovačici, iako su obojica bili aktivni učesnici i realizatori ideje njegovog osnivanja i funkcionisanja.[39]

O boravku u Sirotištu na ovom drugom lokalitetu autor je raspolagao pisanom izjavom Eve Kovačove - Petrićeve, nekadašnje štićenice ove institucije, koja vrlo sistematski, na jasan i razgovetan način prikazuje razloge svoga dolaska, uslove i život u Sirotištu, materijalne i druge prilike u kojima se ustanova nalazila.

„Moj otac je umro u februaru 1930. godine," piše Eva „i za sobom ostavio četvoro dece i bremenitu suprugu, koja je u aprilu rodila blizance, dva sina. Pošto je moja porodica bila veoma siromašna, majka je odlučila da moga

[39] Čaplovič, J.: *Dejiny Slovenského evanj. a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Slovenský evanjelický a. v. cirkevný sbor, Kovačica 1928.

brata Tomaša, koji je imao 7 godina, i mene smesti u Sirotište. Tako sam se ujesen 1930. godine, u svojoj petoj godini, našla u Sirotištu.

U Sirotištu je bilo 27 dece. To su bila slovačka siročad iz Kovačice, Padine, Boljevca, Petrovca, Pivnica, Kisača, Janošika ...

O nama je brinula Valašekova porodica, a posebno naša, kako smo je zvali »tetka« (tetička) - Žofija Valašekova. Tetka mi je ostala u uspomeni kao stroga ali pravedna žena, koja se o nama - deci vrlo lepo brinula. Svake godine, u društvu dva dečaka iz Sirotišta, posećivala je domove Kovačičana i molila ih da pomognu deci u Sirotištu. Davali su nam krompira, luka, pasulja i druge namirnice, a neki su pomagali i novčano.

Kovačička crkva je takođe imala veliko učešće u pružanju pomoći u radu Sirotišta. Ona je pomagala u nabavci hrane i ostalim potrebama. Pamtim da su svakog Badnjeg dana iz crkve donosili jelku k nama u Sirotište gde je ostajala u toku novogodišnjih praznika. Zajedno sa jelkom dobivali smo i sitne poklone, kojima smo se veoma radovali.

Mi, deca, redovno smo posećivali službe u crkvi i bili smo odgajani u hrišćanskom duhu.

U školu smo takođe bili obavezni da idemo redovno. U tim godinama to je bila narodna škola i u nju se odlazilo dva puta dnevno, pre podne od 8-11 a popodne od 14-16 sati. Malo smo se i razlikovali od ostale dece jer, mi - devojčice nismo išle u suknjama već u jednakim odelima a umesto dugih kika kosa nam je bila kratko podšišana. Nosile smo bele torbe s izvezenom ljubičastom ružom i vezenim imenom i prezimenom a dečaci su imali izvezeno samo ime i prezime. Sve što nam je bilo potrebno za školu dobivali smo u Sirotištu.

Međutim, kada smo se vratili iz škole nije bilo vremena za učenje, već je bilo potrebno pomoći kuvarici da spremi ručak, da se postavi sto, zatim da se operu sudovi.

Sećam se dugačkog stola u trpezariji za kojim je svako dete imalo svoje mesto, svoju stolicu, svoj tanjir ...

Tetka se jako brinula o našem zdravlju, a imali smo i svoga lekara. To je bio Dr Struharik.

Ipak najlepše mesto u Sirotištu behu bašte. Tamo nam je bilo kao u raju. Tetka je jako volela cveće, a tu ljubav je nastojala da prenese i deci. U jednom delu bašte bila je trava a u njoj je bilo najlepše za Uskrs, kad smo u njoj nalazili darove.

Ja sam 1937. godine išla na konfirmaciju a 1938. godine sam otišla iz sirotišta. Tetka me je dala da učim krojački zanat, ali mama me je odande uzela zato što joj je bila potrebna pomoć u izdržavanju porodice. Tako sam ja uoči rata i tokom rata služila a posle rata sam se zaposlila u Gradskom rasadniku u Beogradu. Tamo sam se upoznala s budućim suprugom iz Bosne. Posle venčanja i rođenja kćerke preselili smo se u Kovačicu i otada sam domaćica, koja se vrlo rado seća na godine provedene u Sirotištu.”

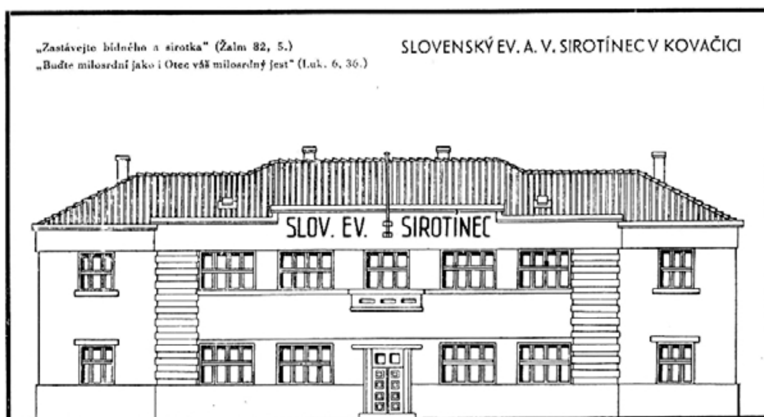
U ovoj, kupljenoj zgradi Sirotište je ostalo gotovo 12 godina. Pošto ni ova zgrada nije odgovarala higijenskim potrebama i interesu odgoja štićenika Sirotišta, jer je kuća bila stara, vlažna i zahtevala svake godine značajne novčane izdatke za održavanje, uprava je bila prinuđena da na proširenoj Skupštini 6. aprila 1937. godine jednoglasno zaključi da Sirotište treba da preduzme sve neophodne mere za prikupljanje potrebnih sredstava radi izgradnje novog prostranijeg građevinskog objekta na parceli, koju je u ovu svrhu poklonila Opština još 1920. godine.

O momentu izgradnje Slovačkog evangelističkog sirotišta u Kovačici, podaci koji se sreću u pisanim izvorima nisu saglasni. J. Farkaš[40] navodi da se izgradnji objekta za Sirotište na današnjoj lokaciji pristupilo 1936. godine a da je svečano otvaranje ostvareno 15. maja 1937. godine. Do identintičnih navoda čitalac dolazi i analizom članka J. Podhradskog.[41] Očigledno je, da su se pri pisanju obojica oslanjali na isti dokumentacioni izvor. J. Podhradski čak navodi, da je prilikom završetka objekta priređena bogata gozba za pozvane goste. Ovu napomenu J. Farkaš čini u vezi sa prvim otvaranjem Sirotišta 19. apila 1925. godine, kada je njegovo posvećenje izveo na lokalitetu tadašnje Kovačičke zemljoradničke banke banatski senior Samuel Širka. Ovi datumi o početku i završetku gradnje Sirotišta navode se nekritički i u biografiji sveštenika Jozefa Janjiša, seniora.[42]

Međutim, u rukopisu sveštenika Jozefa Janjiša, seniora i upravnika Sirotišta, doslovno je navedeno: „Ohrabreni lepim razumevanjem i uspehom u prikupljanju fonda gradnje već 12. juna 1938 godine položili smo kamen temeljac a sledeće 1939. godine već srećno završili spratnu građevinu. Svečano osvećenje ostvareno je dana 19. novembra 1939. godine, prvo u hramu gospodnjem službama božjim, na kojima je slovo božje tumačio Mirko Petrovič, sekretar Biskupije uz saučestvovanje brojnih sveštenika i masovno učešće naroda

[40] Farkaš, J.: *c. d.*, s. 127.
[41] Podhradský, J.: *c. d.*, s. 56.
[42] Marko, J.: *c. d.*, s. 109.

iz neposredne okoline i udaljenih mesta a, zatim, ispred građevine Sirotišta, gde je čin osvećenja uzvišenim govorom ostvario biskup Samuel Štarke a o istorijatu

gradnje referisao senior Jozef Janjiš, upravnik Sirotišta." Identične podatke o polaganju kamena temeljca i o momentu završetka gradnje navodi i Alžbeta Babkova[43], citirajući kao izvor zapisnik Konventa Banatskog seniorata.

Svi pomenuti izvori su saglasni jedino u tome da je izgradnja bila poverena mladom zidarskom majstoru iz Kovačice Janu Šifelu. On je u Kovačici, u toku svog radnog veka, sagradio niz javnih i reprezentativnih građevinskih objekata koji nose pečat njegovog zanatskog znanja i iskustva. Koliko je autoru ovih redova poznato, do danas nisu sređeni podaci o objektima koje je podigao u ovom mestu, iako je on, svakako, svojim radom zaslužio da se ta činjenica evidentira i ne zaboravi.

Prema podnetom izveštaju kovačičkog sveštenika Jozefa Janjiša pisanog augusta 1941. godine, koji je sačuvan u rukopisu, navodi se, da je od 1925. do 1941. godine, dakle u razdoblju od 16 godina, Sirotište prihvatilo i pripremilo za život 57 štićenika, i to sa područja Banata 35, Bačke 14 i Srema 8.

U Sirotištu su 1941. godine boravila 23 štićenika: iz Bačke 6, Srema 3 i Banata 14. Ovi podaci malo govore o kapacitetu kovačičkog Slovačkog evangelističkog sirotišta. Očigledno je, da je kapacitet novoizgrađenog objekta veći od broja štićenika za koji se navodi da je u njemu boravio posmatrane godine. Podatak da je Sirotište od 1925. do 1941. godine, kada je njegovo delovanje prestalo, zbrinulo 80 siročadi iz Bačke, Banata i Srema, koji navodi

[43] Babková, Alžbeta: *c. d.*, s. 7.

Jarmila Hodoličova,[44] a koji se kasnije koristi kao pokazatelj kapaciteta Sirotišta, nije pravilno protumačen. Ipak, navedeni podaci otkrivaju da broj siročadi, odnosno štićenika Sirotišta od osnivanja do 1941. godine raste i da njihov apsolutni broj nije uslovljen samo ratnim razaranjima, već i opštim prirodnim i društveno-ekonomskim uslovima. Dominantan broj štićenika upravo sa područja Banata, gde slovački živalj nije brojno najzastupljeniji, indirektno ukazuje na povećanu smrtnost relativno mladih osoba, koje za sobom ostavljaju nezbrinuto potomstvo - decu, siromašnu napuštenu siročad, koja utočište nalazi u Sirotištu.

U izveštaju se dalje navodi da u svakodnevnom životu Sirotišta uprava i osoblje naročito brine o tome da deca budu kako duhovno tako i telesno što je moguće bolje zbrinuta. O duhovnim potrebama dece u novom smeštajnom prostoru brinuo se tada mlad kapelan Jan Burčjar, koji je putem duhovnih pesama i molitava ujutru i uveče ostvarivao ove potrebe. Zanimljivo je da njegova kćer Vjera Burčjarova - Suhankova, profesorka nemačkog jezika u Novom Sadu, spominje da je njenim roditeljima boravak u kovačičkom Sirotištu neposredno pre rata, gde je njen otac, tada kapelan, i sa suprugom stanovao na prvom spratu, ostao u najlepšoj uspomeni. Kao mlad kapelan, osim obaveza o duhovnim potrebama štićenika Sirotišta, njemu je bila poverena i nastava veronauke u kovačičkoj Osnovnoj školi. Prema kazivanju Vjere Burčjarove - Suhankove, svakoga četvrtka članice Društva slovačkih žena iz Kovačice dolazile su u Sirotište da pomognu u savlađivanju tekućih poslova. Inače, uloga Društva, o kome opširno piše Jarmila Hodoličova,[45] nije se iscrpljivala samo u ovim aktivnostima. Žene su davale daleko veći doprinos u prikupljanju materijalne i novčane pomoći Sirotištu. U ovom smislu spominje se aktivnost: Žofije Valašekove, sestre - negovateljice, Elene Karlovske, predsednice Ženskog društva, Ane Zlohove, Marije Birešove, Katarine Boleracove i Marije Totove.

Pošto se neposredno posle okupacije zemlje 1941. godine Sirotište našlo u teškoj materijalnoj situaciji, tražeći pomoć, sveštenik Jozef Janjiš, upravnik Sirotišta, javno apeluje: „Prilike u današnjoj ratnoj situaciji su značajno promenjene i vremena se menjaju i mi u njima; ali iskrenu ljubav prema bednima i bližnjima a naročito prema našoj siročadi ne bismo trebalo da promenimo."[46]

U toku okupacije Sirotište je bilo preseljeno u Uzdin. U zgradu Slovačkog evangelističkog sirotišta smeštena je okupatorska policijska stanica.[47]

Posle oslobođenja zemlje u ovaj objekat smešten je Dečji dom.

---

[44] Hodoličová, Jarmila: *c. d.*: s. 101.
[45] Hodoličová, Jarmila: *c. d.*, s. 96.
[46] Janiš, J.: *c. rkp*.
[47] Farkaš, J.: *c. d.*, s. 127.

Osoblje uprave Doma

Analitički posmatrano, funkcija dečjeg doma može se posmatrati:

a) sa stanovišta podmirenja primarnih ljudskih potreba stavljajući u prvi plan funkcije obezbeđenja ishrane, stanovanja, odevanja, a zatim pitanja standarda - isticati zdravlje, ostvarivanje vaspitno-obrazovnih zadataka itd. ili

b) prvenstveno polaziti sa stanovišta opšte društvenih interesa, gde se pretpostavlja da su primarne potrebe podmirene, pa se prednost i naglasak stavlja ostvarivanju vaspitno-obrazovne uloge doma itd.

Bez obzira na davanje prvenstva jednim ili drugim ulogama koje je u posmatranom razdoblju imao dom, osnovno je ostvarivanje svih onih uslova koji se pretpostavljaju u normalnoj harmoničnoj porodici. Saglasno tome, zadaci uprave usmereni su na ostvarivanje osnovnih uslova života i rada štićenika s napomenom da je tome podređena i podela rada uprave.

Na čelu uprave je određeno lice - upravnik, koje vrši koordinaciju aktivnosti celokupnog osoblja. Za realizaciju označenih funkcija njemu stoji na raspolaganju osoblje kome je poverena vaspitno-obrazovna funkcija, odnosno vanškolska aktivnost u Domu, osoblje zaduženo za ishranu (ekonom, magacioner, kuvarice sa osobljem kuhinje), odevanje (krojačice), higijenu (lekar, medicinska sestra, spremačice, pralje) itd.

U kovačičkom Dečjem domu označene funkcije obavljalo je u posmatranom razdoblju dvanaest lica.

Upravnik - Prvi upravnik, tada Grupnog (dečjeg) doma, bio je učitelj Borislav Gičkov iz Dolova. Njemu se pripisuje otvaranje i organizacija Doma posle oslobođenja zemlje. Imenovani je, prema ličnom kazivanju, ključeve Slovačkog evangelističkog sirotišta (Slovenský evanjelický a. v. sirotinec) primio od supruge tadašnjeg kovačičkog evangelističkog sveštenika Jozefa Janjiša (Jozef Janiš) - Kornelije Janjišove, rođene Kmećove (Kornélia Janišová, r. Kmeťová). Borislav Gičkov ističe da se prilikom preuzimanja domskog objekta od Jozefa Janjiša i njegove supruge u tadašnjem Sirotištu nalazilo 19 štićenika slovačke narodnosti. U tadašnji Grupni (dečji) dom smeštena su ratna siročad poreklom sa područja Užičke republike preuzeta iz Prihvatilišta u Pančevu. Prilikom smeštaja ove dece, kovačičke crkvene vlasti su potpuno oslobodile objekat premestivši tadadašnje svoje štićenike na neko drugo mesto. Recenzent ovoga rada Akademik Dr Čedomir Popov ističe da su to bila ozbiljna i disciplinovana deca. Prilikom odlaska u školu, odnosno prilikom povratka u Dom o njihovom ponašanju i disciplini brinuo se štićenik Milutin, koga su ostali štićenici slušali i poštovali. Ova napomena recenzenta može biti primenjana i na odlaske dece na kovačičku

železničku stanicu, odakle se Dom snabdevao pitkom vodom. Nesumnjivo je da je na ponašanje dece u Domu i izvan njega značajnog uticaja imao i tadašnji upravnik Borislav Gičkov. Prema oceni Olge Perović: „Bora je važio za najboljeg, najsposobnijeg i najsavesnijeg upravnika. Savršenijeg od Bore nije bilo. Tada je u Vojvodini bilo oko 56 domova."

Na funkciji upravnika Borislav Gičkov je ostao do kraja septembra, odnosno do 2. oktobra 1947. godine, kada je Rešenjem GIONSAPV, Povereništva za socijalno staranje, br. 56519/47. od 2. oktobra 1947, premešten za upravnika Srednjoškolskog dečjeg doma (za žensku decu u osnivanju) u Velikoj Kikindi, a na njegovo mesto postavljena je Olga Perović, dotadašnji pom. upravnika Dečjeg doma »Vera Gucunja« u Somboru. Primopredaja dužnosti ostvarena je zapisnički 6. oktobra 1947. godine u prisustvu Marije Jardek, bolničarke, Jelene Glumac, pom. vaspitačice, i Radomira Badrića, ekonoma-blagajnika. Primopredajnim zapisnikom predate su odnosno primljene: delovodni protokol (za 1945, 1946. i 1947. godinu), knjiga poštanskih pošiljaka, domska prepiska - arhiva (za označene godine), matična knjiga štićenica, postojeći dosijei štićenica, domski pečati (okrugli i četvrtasti), inventar stvari, magacinske knjige i knjiga blagajne. Nažalost, autoru nije pošlo za rukom da dođe do ovih izvornih dokumenata (posebno do matične knjige štićenica).

Vaspitačice - Dolaskom upravnice Olge Perović u kovačički Dečji dom za vaspitačicu je postavljena učiteljica Nevenka Stanojević.

Nevenku Stanojević je na mestu vaspitačice zamenila krajem septembra 1948. godine mlada poletna učiteljica Zuzana - Zuska Farkašova. U Dečji dom je upućena na osnovu planske raspodele, iako je ona vaspitačkom pozivu pretpostavljala učiteljski rad u školi. Bez obzira na to, ostala je u Domu tri godine. Septembra 1951. premeštena je za nastavnicu kovačičke Gimnazije.

Đurđevka Prvulov je došla u Dom takođe neposredno po završetku vršačke Učiteljske škole (1951), predstavljajući se upravnici neposredno: „Ja sam Vaša nova vaspitačica!" O njenoj izjavi se kasnije u šali raspravljalo podvlačeći ono „Vaša", tj. da li je ona došla sa namerom da vaspitava upravnicu (Vaša vaspitačica) ili štićenice Dečjeg doma (Vaša saradnica). Đurđevka Prvulov je u kovačičkom Domu ostala relativno kratko, svega nešto više od jedne godine, do njegove reorganizacije ostvarene premeštanjem upravnice i preseljenjem štićenica krajem 1952. godine, što je tesno vezano sa ukidanjem Sreskog narodnog odbora, Kovačica.

Na mestu pomoćne vaspitačice radila je Jelena - Jela Mijatović u toku celog posmatranog razdoblja.

Kao domski lekar angažovan je honorarno Dr Jozef Struharik (Struhárik), a kao medicinske sestre ili, kako su ih zvali, bolničarke, radile su Ankica Dejanov, odnosno Ankica Nešin.

Poslove ekonoma obavljao je prvo Radomir Badrić, koji je u Kovačicu premešten iz Kačareva, a posle njegovog odlaska (početkom 1950) na mesto poverenika Povereništva državnih nabavki Sreskog narodnog odbora, Kovačica, njegovu funkciju u Domu obavljao je Mihajlo Unković. Prilikom rasformiranja Doma (1. novembra 1952) Mihajlo Unković je premešten u Dom za prevaspitavanje mladih u Zrenjaninu.

Milica - Milka Petkanićeva - Stokićeva je, formalno gledajući, u domu bila zaposlena kao magacioner - skladištar, prvenstveno prehrambenih artikala. Ali je, pored toga, vodila knjigovodstvene poslove, a ponekad pomagala i kao medicinska sestra, odnosno bolničarka, kada je ovo mesto bilo u Domu upražnjeno. Ceo svoj radni vek je provela u Dečjem domu, odnosno u Domu preseljenom u Kovačicu iz Uzdina.

Deo uprave Dečjeg doma u Kovačici sa pomoćnim osobljem (1951)

U Domu su radile dve kuvarice: Sofija Servo i Ana Liskova (Anna Lisková, r. Dudková). Sofija Servo je krajem marta 1952. godine napustila Dečji dom u Kovačici i prešla u Dečji dom u Vršcu. Njena kćer Erna je dorasla za

srednju školu, pa je Sofija ocenila da joj je zaposlenje u Vršcu povoljnije, jer joj je to omogućavalo da se njena kćer tamo upiše i posećuje Učiteljsku školu.

Aranka Badrić je bila domska krojačica tokom celog trajanja ženskog Dečjeg doma u Kovačici. Kad je Aranka 1. novembra 1952. napustila posao u Dečjem domu, nju je zamenila Katica Verner.

Pored ovog osoblja u Domu su bile zaposlene dve spremačice i dve pralje. Podela rada nije bila potpuna tako da su ove poslove obavljale prema potrebi: Marija Gagesova - Mravikova, Zuzana Puškarova - Barcova, Katarina Valovcova - Patakova i Zuzana Jonašova - Birešova, a poslove poljoprivrednog radnika obavljao je Ondrej Čuvar.

Obavljanje ovih poslova nije bilo ni lako, ni jednostano. Najstarija radnica - Marija Gagesova, sada Mravikova, naglašava: „U Domu nije bilo ni bunara, ni vodovoda. Voda je bila dopremana u buradima da bi se deca mogla oprati i okupati. Kupatila, takođe, nije bilo. Deca su se kupala u kuhinji. U to vreme nismo imali mašine za pranje rublja. Rublje se pralo rukama. Čak smo i sapun pripremale u domaćim uslovima. Tek 1952. godine izbušen je u domskom dvorištu bunar, što je umnogome olakšalo rad na održavanju čistoće u Domu i rad na pranju posteljine i dečjeg rublja."

„Zaposleni u Dečjem domu u Kovačici su se međusobno vrlo dobro slagali. Bili smo kao jedna porodica. Upravnica Olga Perović je naš rad poštovala. Kada pričam svojoj deci i unučićima o svojoj mladosti, često spomenem ove trenutke koje sam provela u Dečjem domu u Kovačici," napisala je Marija Gagesova - Mravikova.

Osoblje Doma je svoje zadatke ostvarivalo sa visokim stepenom odgovornosti. O tome svedoče dva izvora korišćena u ovom radu. Prvi izvor predstavljaju zapisnici nastali kao rezultat pregleda rada i poslovanja Doma po rešenjima Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku GIONSAPV, a drugi korišćeni materijal su iskazi štićenica, odnosno domskog osoblja pisani posle značajne vremenske distance duge gotovo pola veka od napuštanja kovačičkog Doma.

Velinka Romanović-Ćurić u svojim uspomenama stoga napominje: „Velika je odgovornost pisati ili pričati o nečemu što se dogodilo pre 50 godina. Ovo može biti samo sećanje kako se meni činilo tada i kako to sada tumačim. To je doba ranog detinjstva."

U zapisniku od 21. marta 1952. godine je službeno konstatovano: „Upravnica Olga Perović se nalazi na ovoj dužnosti od 1947. godine. Ona je vrlo dobar organizator i odgovara ovoj dužnosti. Prema deci se odnosi roditeljski. Gaji

veliku ljubav prema deci i bori se da bi stvorila što udobniji i lepši život deci, u čemu je i uspela. Zaslužuje pohvalu i nagradu za svoj požrtvovani rad.”

„Najveće zasluge za (uspešan i ugodan, primedba autora) domski život u celini, ima upravnica Doma - Olga Perović. Ona je predstavljala istinski izvor energije, razumevanja, ljubavi, požrtvovanja i samoodricanja. Istina, ja tek sada mogu da sagledam i objektivno ocenim te njene osobine,” napisala je u svome sećanju o njoj njena bivša saradnica - vaspitačica, sada profesorka u penziji - Zuzana Farkašova - Čapova.

„Koliko je Olga Perović bila snažna, prodorna, emotivna, svestrana osoba mnogo godina posle rastanka s njom sam sve više bila svesnija,” kazuje Velinka Romanović-Ćurić. „U trpezariji, gde smo svi na okupu, a ona na čelu stola, uvek je imala neki savet za mene nov, poučan: »Ne srči!«, »Ne grebi po tanjiru, ako ti nije dosta - dignu ruku! «, »Ne pričaj dok jedeš!« itd itd. Čini mi se, da sam baš u tom razdoblju imala opredelene vrednosti života i uopšte nečega.”

Pripremanje hrane u kuhinji uz učešće štićenica

„Uz mnoge napomene, kao što su: »Ko bude odličan đak na kraju godine, dobiće nešto po svom izboru« i ja sam žarko želela da budem među

takvima. I uspevala sam da se malo izdvojim sa, recimo, kožnom tašnom ili kišnim mantilom."

„Lepo mi je oko srca," piše Velinka Romanović-Ćurić, „kad pričam o tom periodu. Ja sam ponosna što sam u to doba imala neku Olgu, koja me je pratila, opominjala, savetovala, kažnjavala, upućivala i sl. Danas sam svesna da to nije bio samo njen zadatak u ime, recimo, nekog režima ili sl. već sigurno želja da stvori od te silne mase dece individue, koje će od svih mogućnosti dati prisvojiti makar nešto za budućnost. Verovatno da sve moje »domkinje« ne vide da im se baš tada pružala prilika za životna opredeljenja. No, koliko je ko uložio napora i želje, toliko je dobio. Ja to mogu da kažem, jer sam odrasla pod istom rukom kao i mnoge moje saputnice koje se danas tuže na strogi režim ili neodgovarajuće uslove."

„Sa upravnicom Olgom Perović nismo imali mnogo kontakata, jer je ona, u to vreme, imala veliku odgovornost za čitav život dece i institucije, ali sam zahvaljujući njoj došla u Dečji dom u Kovačici da bih bila sa svojom sestrom Biljanom Runjevac (sada Jovanović). Danas jedino sa upravnicom Olgom održavam kontakt, i to opet zato što je ona mene »pronašla«. Čujemo se telefonom, pišemo čestitke i posećujemo se kada dođe u Novi Sad kod svoje sestre. Ona je jedina osoba, od svih raznih domova, kojoj je stalo do nas, koja se interesuje za nas, šta smo uradili u životu, kako danas živimo, ko smo? Lepo od nje!" - napisala je u svojim uspomenama bivša njena štićenica, profesorka engleskog jezika u penziji, Nevena Runjevac - Milić, sećajući se Olge Perović, nekadašnje upravnice Dečjeg doma u Kovačici, naglašavajući, pri tom, posebno: „O dečijim domovima, gde sam bila smeštena, mogla bih napisati knjigu, no Dečiji dom u Kovačici izdvajam kao najlepši deo mog boravka u dečijim domovima."

Konstatacija Nevene Runjevac - Milić u potpunoj je saglasnosti sa navodima bivše vaspitačice, kasnije profesorke Zuzane Farkašove - Čapove, koja, u prilogu svoga upitnika, piše: „Kad sam došla u njega (u kovačički Dečji dom, primedba autora), krajem septembra 1948. godine, to je već bio oformljen kolektiv. Kao učenica upoznala sam dom u Vršcu, a kasnije i ostale domove u Vojvodini. Kovačički je predstavljao nešto izuzetno. Bio je najtopliji, najprijatniji i od sviju najviše je odgovarao svojoj nameni - bio je dom svima onima koji su živeli pod njegovom krovom a u prvom redu onoj deci. Zamenjivao im je, najviše koliko je to bilo moguće, ono što su izgubili i bar delimično im je nadoknađivao ukradeno detinjstvo.

To nije bilo sirotište sa svim njegovim obeležjima, ovo je bio dom u pravom smislu reči. "

Upravnica Olga, u svojim uspomenama, misleći na Dečji dom u Kovačici, navodi: „Bilo nas je ukupno 12 zaposlenih. Mi smo živeli kao srećna porodica sa mnogo dece."

I o radu vaspitačica se Komisija GIONSAPV zapisnički (21. mart 1952) izražava pozitivno: „Vaspitačice, isto tako, vole svoj poziv i zalažu se u radu sa decom."

O tome još rečitije svedoče iskazi dece - štićenica.

„Rado se sećam lepog i plemenitog lika vaspitačice Zuzane Farkašove. Bila je uvek blaga, plemenita i nismo se je bojali, što je za mene bilo vrlo važno." (Nevena Runjevac - Milić)

„Od osoblja mi je ostala u sećanju vaspitačica Zuzana Farkaš, kao jako prijatna osoba koju sam posebno volela. Sećam se da me je povela u Janošik, svojoj kući jednog vikenda. Verovatno nisam bila jedina koju je vodila." (Erna Servo - Ilić)

O Jeleni - Jeli Mijatović se mišljenja razlikuju.

Prvo: „Jelena Mijatović je bila stroga, pomalo kruta, ali nas nije mnogo kažnjavala. Zapravo, bili smo uglavnom poslušna deca, jer je tako bilo »bezbedno«, tj. nismo želeli da budemo »izopšteni« iz grupe, jer smo se tada osećali tužno i sramotno." (Nevena Runjevac - Milić)

Drugo: „Sećam se i tihe, blage vaspitačice Jelene Mijatović, njenih naočara velike dioptrije, koje su stalno spadale sa nosa." (Erna Servo - Ilić)

„Milku Petkanić sam sretala u Pančevu češće, jer stanuje preko puta mojih rođaka. I ona mi je ostala u lepoj uspomeni. Pošto je živela u Kovačici kod roditelja, uvek je povela poneko dete kući na kolače i promenu sredine." (Erna Servo - Ilić)

Dom je predstavljao svojevrsno mesto okupljanja, naročito nedeljom posle podne. Tu je dolazio poneko od studenata, službenika, omladine ... Upravnica Olga je ta okupljanja u upravi Doma podržavala, jer je to bila svojevrsna spona Doma, odnosno zaposlenih u njemu sa naseljenim mestom - Kovačicom. Istu ulogu imao je odlazak, posebno dece iz Doma kovačičkoj deci i porodicama. Na ove posete uticali su i Kovačičani zaposleni u Domu, jer su tako prekraćivali svoja nedeljna dežurstva.

Upravnica Olga je zapažala, da su posete Domu učestale posle dolaska Zuzane - Zuske Farkašove. Zuska je bila istinski ljubazna osoba i malo je onih koji ne bi želeli da budu u njenom društvu. Malo je govorila. Znala je da pažljivo sluša prisutne i nikad nije ostavljala utisak da joj društvo dosađuje. Ipak se, ponekad, činilo da ona nije samo učiteljica i vaspitačica domske dece. Bilo je

očigledno da je ona prerasla sredinu ne samo Dečjeg doma već i Kovačice uopšte. Posle takvih nedeljnih domskih sedeljki (koje su trajale 2 - 3 popodnevna sata), kada se Zuska povlačila u svoju sobu, kako je kasnije obelodanila Milica - Milka Petkanićeva, ona je dugo mogla da sedi, obuhvativši kolena rukama, maštajući zamišljena, očigledno kritički razabirajući i analizirajući svoja percipirana popodnevna zapažanja.

Na ulici se retko pojavljivala. Njeno kretanje se svodilo na relaciju: Dom - škola i škola - Dom. Zimi je nosila strukirani tegetni zimski kaput, zvonasto proširen (u »gloknu«), crne čizme sa uglačanim nabranim sarama, a bujnu plavu kosu povezivala je svilenom maramom. Uvek je bivala vesela i nasmejana, a ipak tajanstvena, daleka i nedostupna. Deca su je volela, kao što je ona njih volela, iako je za njih predstavljala autoritet. U svojim sećanjima ona navodi: „Ali najvažnije je to što su ta deca grejana ljubavlju. Svi smo tu decu voleli i ona nas. Bar ja sam to tako doživljavala."

Broj štićenika, nacionalna i teritorijalna pripadnost

Broj štićenika (štićenica) u Dečjem domu u Kovačici u toku posmatranog razdoblja uslovljen je njegovim smeštajnim kapacitetom. Prema tome, maksimalni broj štićenica koji je koristilo domski smeštaj bio je ograničen na 50.

U Domu su boravili štićenice školskog (izuzetno predškolskog) uzrasta, tj. od 7 do 15 godina starosti. Prerasle štićenice, zavisno od ispoljenih sposobnosti i naklonosti, upućivane su u druge ustanove. U industrijsku školu u Leskovac otišlo je 5 štićenica. Napuštanje Doma moglo je biti uslovljeno i drugim momentima. Pojava trahoma kod dece zahtevala je njihovu izolaciju i koncentraciju u druge specijalizovane ustanove odnosno domove, koji su tada bile pod neposrednim ili posrednim nadzorom Dr Svetozara Poštića, šefa Očnog odeljenja Glavne pokrajinske bolnice u Novom Sadu u kojima su podvrgavana odgovarajućem režimu lečenja ove teške i opasne zarazne bolesti. Iz kovačičkog Doma su po ovom osnovu otišle dve štićenice.

Kroz Dom su, koliko je to ovom prilikom moglo biti utvrđeno, prošle 63 štićenice. Najviše ih je bilo srpske narodnosti (36; 57,2 %), njihov veliki broj je pripadao nemačkoj (22; 34,9 %) a neznatan slovačkoj (4; 6,3 %), odnosno mađarskoj (1; 1,6 %) narodnosti. U sledećem pregledu navodi se po abecedi rekonstruisani spisak štićenica koje su u posmatranom razdoblju određeno vreme boravile u Dečjem domu u Kovačici.

Aćimović Ljubinka
Adžibaba Jovanka
Avramović Milica
Beeltold Rosina
Bobačekova Katarina
Bubanja Dragica
Cagler Jelisaveta
Dmitrović Ljiljana
Dobrić Danica
Dobrijević Bosa
Draganov Zagorka
Dornes Erika
Đurić Nevenka
Geml Greta
Halter Terezija
Hasur Olga
Hauk Margita
Hauk Klara
Ilić Bosa
Jančokova Marija
Kardelisova Ana
Kenig Cecilija
Kenig Elizabeta
Kondić Mara
Kosanić Olga
Kovačević Milka
Krunić Stevka
Mak Eva
Marković Dragica
Međeši Mara
Milanović Stojanka
Miler Mirjana
Mrkalj Danica
Mutibarić Milica
Nešković Višnja
Nikolić Zorica
Pardan Terezija
Považanova Katarina
Prohaska Katica
Prohaska Marija
Rajačić Dara
Ristić Dušanka
Ristić Mirjana
Redl Ilona
Romanović Velinka
Runjevac Biljana
Runjevac Nevena
Rupaner Eva
Savić Branka
Servo Erna
Simetić Radojka
Stanišić Milanka
Stupar Gina
Stupar Đuja
Stupar Ljilja
Subotić Danica
Šendlinger Ankica
Šnajder Rozina
Todorović Nada
Tomić Marija
Vaks Julijana
Vajner Elisabeta
Zelenković Elizabeta

Mesto rođenja, na osnovu raspoloživih podataka, moglo je biti utvrđeno za približno nešto više od polovine ukupnog broja dece (34; 55,9 %). Identifikacijom mesta rođenja štićenica vidi se da je njihovo mesto rođenja na području Vojvodine u 19 (55,9 %) slučajeva; u tome: u Bačkoj 9 (26,5 %), u Banatu 3 (8,8 %) i u Sremu 7 (20,6 %). Na broj dece sa područja Bačke utiču pretežno deca nemačke narodnosti. Sa područja Beograda kroz dom je prošlo 5 (14,7%) dece, a sa područja Preševa 2 (5,9%); iz Bosne i Hercegovine 4 (11,8%), Hrvatske 2 (5,9%), Crne Gore 1 (2,9%) i Mađarske 1 (2,9%). Za veliki broj dece - štićenica Doma (29; 46,0%) nije pouzdano mogla biti utvrđena njihova teritorijalna pripadnost prema mestu rođenja. Međutim, analizirajući imena i prezimena štićenica za koje nije uveden podatak o mestu rođenja, dolazimo do uverenja, da se može pretpostaviti, da je ona u velikoj saglasnosti sa napred utvrđenom strukturom teritorijalne pripadnosti.

Štićenice nemačke narodnosti su pretežno deca folksdojčera, koji su posle oslobođenja napustili zemlju ili su se našli u logorima. U Kovačicu su ova deca dovedena iz Gakova, pošto su prethodno prošla kroz trijažu Sabirnog centra u Novom Sadu.

Tadašnja upravnica Olga Perović se seća da se prilikom prijema prve grupe nemačke dece od strane štićenica Doma javilo glasno negodovanje: „Mi ne primamo nemačku decu. Mi smo partizanska deca! Fašisti su naše roditelje poubijali i palili naša sela.” Bilo je potrebno mnogo napora i upornosti da bi se na obe strane deca smirila. Polazilo se sa stanovišta da deca ne mogu biti kriva za postupke svojih roditelja. Naglašavalo se da su i nemačka deca ratna siročad i da kao takva treba da budu primljena. Tako su, najzad, i te male preplašene Nemice prihvaćene od naše dece. Pošto su i to bila disciplinovana i vredna deca, brzo su se uklopila u naš kolektiv, smatra bivša upravnica, i nikad se više nije postavljalo pitanje narodnosti.

Autor smatra potrebnim da istakne da i roditelji »naše« dece nisu nestajali u vihoru rata ginući samo u partizanskim redovima. Međutim, poštujući princip, da »deca ne mogu biti kriva za postupke svojih roditelja«, njihovi potomci su, takođe, zahvaljujući humanosti društva, prihvatani u domove kao ratna siročad. Razlika u ovom smislu među decom nije pravljena. Bar je takav postupak bio poželjan. Poreklo dece znalo je samo domsko osoblje. Ali, u izuzetnim slučajevima, kada nedoučeni ili nedovoljno svesni vaspitač svojim duhovnim i pedagoškim potencijalom i odabranim metodima nije uspevao da na drugi način savlada nekog štićenika, kada se on ponašao kao kakvo »neposlušno dete«, on je onda, ponekad u četiri oka (da niko ne vidi i ne čuje) pribegavao isticanju porekla, političkog opredeljnja i prošlosti njegovih roditelja naglašavajući tu činjenicu kao njegov vlastiti nedostatak, saopštavajući to kao strašnu kletvu, kao »vreli žig«: „Šta ti hoćeš? Znaš li ti da je tvoj otac (mati) bio (a onda su dolazili atributi smišljeni za slamanje dečje duše).”

Takvo iskustvo stečeno u nekom od dečjih domova na sličan ili približan postupak vaspitača ostvaren u godinama rane mladosti deteta doprinelo je da određena štićenica, koja se našla u kovačičkom Dečjem domu, u anketnom listu doslovce napiše: „Gledajući sa strane, svako bi rekao da sam uspešan čovek, no ja to ne bih mogla da kažem iz prostog razloga što se kvaliteti koje posedujem nisu cenili ili je to zato što nisam imala zaleđinu, večito sam imala utisak da sam čovek bez »korena«, da mi nešto nedostaje da bi me društvo prihvatilo u meri u kojoj je prihvatalo sve druge slične meni ili slabije po profesionalnom i moralnom kvalitetu.” ... „Ne stidim se sebe i sebi nemam šta da prigovorim, ali nisam zadovoljno i srećno biće.”

Verovatno ovom primeru nije potreban poseban komentar.

U Domu je bilo i dece iz mešovitih brakova: srpsko-nemačkih, mađarsko-nemačkih i obratno. Takav je slučaj Mirjane Miler, čija je majka Stojanka preminula u Lečilištu u Jaša Tomiću. Upravnica Olga Perović je

sačuvala dirljivo pismo upućeno Mirjani Miler poslednjih dana života njene majke koje joj je bolesna Stojanka pisala iz Jaše Tomića 11. oktobra 1951. godine.

„Draga poštovana upravnice, pošto je meni dosta teško i verujem da neću još dugo, ja se obraćam vama sa par reči i molim vas, ovo što vam budem poslala da čuvate pa kada ja budem umrla, vi ćete dobiti depešu i da joj onda predate i da joj iziđete u susret da to sredi, neka te stvari proda i neka te pare podelu njih dvoje među sobom, da je pustite da to proda i pošaljite jednog čoveka poverljivog s njome pošto oni nemaju ništa više od mene samo to. A ovde ću uzeti jednu poverljivu ženu koja će ovo da rasproda i pare pošalje na vas a vi posle podelite decama i molim da mi odma odgovorite jednom kartom da li ste primili moje pismo. Sada ne bi imala ništa više. Primite srdačan pozdrav od Stojanke."

Iz Jaše Tomića u Upravu Dečjeg doma u Kovačici je prispeo 13. decembra označene godine kratak telegram ove sadržine:

„Miler Mirjana majka umrla Uprava lečilišta".

»Poverljiva žena« Anđa Bolesnikov iz Jaše Tomića uputila je, nekoliko dana posle Stojankine smrti Mirjani Miler 20. decembra 1951. godine pismo sledeće sadržine:

„Drago moje dete Mirjana, pošto sam uredila što je tvoje mame bila želja na poslednji čas, da prodam te stvari i da pošaljem novac, ja sam to učinila i šaljem ti na 6 metara koje porheta, koje cica za haljine. To sam prodala perje što je imala i šaljem ti (5.000 precrtano) 4.800 dinara da to lepo podeliš sa tvojim bratom da i on zna da je nešto dobijo od svoje mame. I slike sam zapakovala u paketu. Sada dete moje što je vaša mama imala to je bilo sve nošeno pa se malo teže prodalo. Primi srdačan pozdrav i ti i tvoj brat od tetka Anđe. Molim da mi odma odgovoriš čim dobiješ paket i pare. Moja atresa Bolesnikov Anđa Jaša Tomić. 200 dinara sam uzela za troškove, pošto mi 200 dinara, što sam imala, nije bilo dosta."

Autoru nije pošlo za rukom da nešto više sazna o Mirjani Miler, kao i o nizu drugih štićenica, jer nije uspeo da dođe do matične knjige štićenica, niti do njihovih domskih dosijea. Ipak, sadržina ovih, sačuvanih pisama na primeru Mirjane Miler vrlo jasno ukazuje na socijalno poreklo i imovno stanje štićenika smeštenih u dečje domove.

Svakako, pažnju zaslužuje i kazivanje Dragice Bubanje - Milošević. U upitniku koji joj je dat da ga popuni imenovana navodi:

„Prvo sam bila u Padeju (1948), pa u Kovačici (1949). Iz Kovačice sam zbog bolesti bubrega, bešike, a posebno zbog trahoma, premeštena u Titel (1950), pa u Temerin, gde sam bila do 1953. godine. Posle 1953. bila sam kod oca u Kuli, Vrbasu i, kasnije, u Novom Sadu, gde živim od 1958. godine. Tu sam završila poslednji razred osmogodišnje škole i srednju ekonomsku (1963), kad sam se i zaposlila.

Nikad nisam razmišljala zašto sam u Domu, dok sam živela u njemu. Nisam znala ni da nemam mamu. Moja je mama rano umrla. Nju su, dok je sa mnom bila bremenita, okupatori jako mučili u želji da je nateraju da izda gde je otac, koji je bio u partizanima. Kada je tražila vode, oni su joj trpali so u usta. Smatra se, da je to mučenje uticalo na oštećenje mog sluha. Kad je mama bila jako bolesna, otac je molio njenu (maminu) sestru, koja je tada bila u Savinom Selu, da nas (bilo nas je petoro dece) prihvati. Ona to nije htela. Otac, pored troje odraslije dece, nije mogao da vodi računa i o mom bratu (koji je bio dve godine mlađi od mene) i o meni. Otac je bio major UDB-e i stalno je bio odsutan iz kuće.

U dom sam došla sa šest godina. Pošto sam slabo govorila, nisam išla u školu, već sam samo bila sa decom. Kad sam zbog bolesti premeštena u Titel, krenula sam u prvi razred. Nisam htela da učim. Zato sam taj razred ponavljala. Iz Titela su me vodili u Novi Sad na lečenje. Ja sam se i u Temerinu osećala dobro iako sam tamo dobijala i batine. Nikada nisam razmišljala imam li tatu i mamu. Jedan naš brat je umro u domu. O tome mi je kasnije pričao moj brat stariji od mene tri godine. To je u meni izazvalo snažan revolt. Bila sam jako kivna na oca što nas je dao u dom (domove).

Sa očevim postupkom sam se pomirila tek kada mi je položaj u kome se našao otac posle mamine smrti, razjasnio najstariji brat (pogonski mašinski inženjer u »Jugodentu«, Novi Sad, sada penzioner). Da sam njegovu priču čula ranije ne bih bila tako kivna na oca. Danas osećam da sam prema ocu bila nepravedna, što sam ga osuđivala. Najstariji brat je bio očevidac i svedok svega, tj. kad je mamina sestra, posle mamine smrti, rekla: »Ja ne mogu da se brinem o deci, ja odlazim, ja se udajem...« I šta je otac mogao drugo, nego da nas, mene i mlađeg brata, smesti u domove.

Inače, želim da istaknem da u domu nema slobodnog vremena. Uvek se nešto radi i nečim zanima. Tu sam naučila da radim ručni rad: da vezem, da kukičam i dr. Stekla sam radne navike. Naučila sam šta se sme a šta se ne sme. Nisam rasla na ulici, iako nisam imala majke i bila odvojena od oca.

U školi sam morala da učim, jer sam slabije čula i meni šaputanje nije moglo da pomogne. Imala sam malo »duži« jezik. Tata je bio zadovoljan mojim

školskim uspehom. Ipak, žalim i dan-danas što sam iz Doma (1953) uopšte došla kući.

Posle odlaska iz doma nisam imala interes za kontaktiranje sa štićenicama koje sam upoznala u domovima. Sretala sam se sa Zoricom (Nikolić - Mađarević), Nevenkom (Runjevac - Milić); sa Biljanom (Runjevac - Jovanović) se tu i tamo sretnem.

Dogovarale smo se o sastanku štićenica kovačičkog Doma, ali to nije uspelo da se ostvari.

Zli jezici kažu, ustvari neke štićenice, da je Olga (Perović, prim. J.M.) okupljala oko sebe svoje miljenice. To nije istina. Ja nisam znala ni da dobro govorim, a Olga me je privijala sebi. Koja je imala neke posebne sklonosti, Olga je nastojala da pomogne da se ta sklonost i sposobnost štićenice razvije. Ali, tu sklonost, prirodni dar, to je testirala učiteljica - stručnjak, a ne upravnica! Zato se kovačičkog Doma uvek rado sećam."

Eto, to je iskaz Dragice Bubanje - Milošević o svom sećanju na boravak u domovima, posebno u Dečjem domu u Kovačici.

Dušanka Ristić - Stošić u svome pismu navodi da je rođena u selu Rajince, između Bujanovca i Preševa. Selo je bilo mešovito. Tu su živeli Srbi i Šiptari. Njen otac Teofil je kao partizan poginuo 1944. gidne (u septembru). Ubili su ga Šiptari - balisti. „Ostali smo bez oca: ja, sestra Mirjana i brat Stojan, koji je bio još beba (on, kao i Mirjana danas žive u Pančevu). Posle tri godine umire nam i mama, tako da ostajemo svo troje siročići. Deda i baba su nas čuvali i onda nas svo troje odvode u Novi Sad 1948. godine. Stojan je ostao u Novom Sadu, a mene i sestru prebacuju u Sombor a kasnije u Kovačicu. Za brata nismo znali gde je jer je bio prebačen u Vlajkovac kod Alibunara, tako da ga je ujak pronašao tamo."

„O Kovačici," piše Dušanka, „imam lepe uspomene. Dobro se sećam upravnice Olge Perović, koja nas je i dovela u Leskovac. Učiteljica nam je bila Nevenka, a njen suprug Steva. Oni su živeli u Pančevu. Ranije sam se viđala sa njima kad odem u Pančevo kod sestre."

Od interesa je ovde ukazati na zanimanje roditelja štićenica kovačičkog Doma za 16 »domkinja« koje su prihvatile da ispune traženi anketni upitnik.

Prema dobijenim podacima zanimanje oca bilo je:

- zemljoradnik 7;
- zanatlija 3; u tome: 1 mesar, 1 zidar i 1 gostioničar,
- železničar 1;
- policajac 2;

- radnik SUP-a 1;
- kao nepoznato zanimanje oca označeno je u 2 slučaja.

Kao zanimanje majke navodi se:

- najčešće - domaćica 11 puta,
- radnica 1 put,
- službenica 2 puta,
- kuvarica - 1 put i
- nepoznato - 1 put.

I ovi podaci jasno govore o socijalnom poreklu dece smeštene u Dečji dom u Kovačici.

Kroz odgovarajuće škole pomenute štićenice osposobljene su posle napuštanja doma, odnosno neposredne društvene brige o njima, za sledeće poslove:

1 radnica u „Teleoptiku";

1 radnica u trgovini;

1 daktilograf;

1 stenodaktilograf;

3 knjigovođe: 2 sa srednjom ekonomskom i 1 sa nezavršenom školom za vaspitače;

5 tehničara sa srednjom tehničko-tekstilnom školom;

1 VKV TT elektromehaničar - telekomunikacije TT;

1 učiteljica - sa učiteljskom akademijom,

2 viša škola: 1 na muzičkoj akademiji za nastavnika horne i harmonike i 1 na višoj medicinskoj školi za višu patronažnu sestru;

2 na fakultetu: 1 na filozofskom za profesora engleskog jezika i književnosti i 1 na fakultetu muzičke umetnosti za profesora teorijske grupe predmeta.

Karakteristično je da posle prihvatanja na određeno radno mesto bivše štićenice kovačičkog Dečjeg doma nisu često, odnosno gotovo nisu nikako menjale osvojeno radno mesto, preduzeće ili ustanovu sa kojom su zasnovale radni odnos. U toku redovnog školovanja u srednjim i visokim školama roditelji su mnoge od njih uzimali kao pozitivan primer po upornosti i samostalnosti, kao uzor odgovornosti, istrajnosti i ostvarenog uspeha svojoj deci koja su rasla i odgajana u relativno povoljnim porodičnim uslovima.

Vaspitno-obrazovne i vanškolske kulturno-zabavne aktivnosti

U Dečjem domu u Kovačici su sačuvani pisani zaključci o planiranju, evidentiranju i sadržaju vaspitnog rada u dečjim domovima. Očigledno je da su stavovi izneti u ovim zaključcima nastali posle Rezolucije Informbiroa komunističkih partija. Da bi korisnik ovog rada mogao da sudi o njima kritički, oni se donose u celini u izvornom obliku.

Plan i evidencija vaspitnog rada[48] **-** Vaspitni rad je veoma komplikovan i raznovrstan. Sve strane toga rada moraju biti međusobno povezane jedinstvenim ciljem komunističkog vaspitanja.

Kao i svaki drugi rad, isto tako i rad u našim dečjim domovima može biti uspešan samo ako se tačno planira. Ne može biti uspešan i koristan onaj rad koji je rđavo organizovan, koji nije produbljen i koji se odvija sam po sebi.

Da bismo u svom radu dostigli postavljenje zadatke i da bismo mogli raditi po planu, mi, prvo, moramo jasno odrediti zadatak za svaki deo rada, drugo, pravilno odrediti vreme i, treće, predvideti i sadržinu i potrebna sredstva, koja će nam omogućiti da postignemo one zadatke koje smo sebi postavili.

Sastaviti plan rada, znači, predvideti sve ono što nam nedostaje i što još imamo da uradimo za određeno vreme. Dokle tačno ne znamo šta je već urađeno, šta je sve u dosadašnjem radu postignuto, koji su nam bili nedostaci i propusti u našem (dosadašnjem) radu, sve dotle nikako ne možemo pravilno postaviti plan za naš predstojeći rad. Dakle, jasno je, da je planiranje najtešnje povezano sa evidencijom.

Naš plan treba da sadrži *vanškolske forme rada* i elemente iz svih sektora rada: iz higijene, o ekonomsko - finansijskom poslovanju, na pr. popuna inventara, o investicijama...

U *zdravstvenom sektoru* predvidećemo redovne i vanredne preglede dece, u slučaju potrebe odredićemo dopunsku ishranu za slabiju decu, savetovanje sa decom o ličnoj i opštedruštvenoj higijeni.

Da bismo decu *literarno uzdigli,* organizovaćemo *priredbe* i *usmene novine*. Naše usmene novine koje priređujemo sa decom iz srednjoškolskog internata, pobuđuju neobično živo interesovanje kod dece. Na njima se deca navikavaju za samostalno nastupanje.

[48] Seminar upravnika i vaspitača dečjih domova održan u Kovačici 19.02.1949.

U smislu *umetničkog* uzdizanja dece učićemo ih *horskom pevanju*, daćemo decu na *izučavanje klavira, narodnih igara* i vodićemo ih da gledaju za decu *prigodne filmove*.

Da bismo kod dece razvili **patriotsko osećanje**, načinićemo sa decom *ekskurziju u istorijska mesta*, pričaćemo im o *narodnim herojima, o lepotama naše republike*.

Godišnji plan rada je okviran i on polazi od dole, od težnji, on je okvir za kasniju konkretizaciju plana, to je u stvari matematičko izračunavanje. Godišnji plan rada se deli na **tromesečne** planove, koji moraju biti konkretniji.

Mesečni plan rada je detaljniji i njega razrađujemo na sedmice. **Nedeljni** program rada mora biti precizan. Na primer: u ponedeljak će diletanska sekcija vežbati to i to, u utorak na konferenciji domske zajednice govoriće se to i to...

Ako je plan razrađen na **nedeljni,** počinjemo **dnevnu kontrolu**. *Vaspitač* mora dolaziti na čas *spreman***,** da bi čas bio uspešan. U domski *dnevnik rada* vodi se ono što deca uče. Na *vaspitačkim konferencijama* pretresa se šta se sve učilo i da li je plan rada ostvaren, ako nije zašto se nije ostvario i koje su bile prepreke, da li je plan bio realan.

Vaspitač će u dnevniku kratko naznačiti: kako i čime *je postignut efekat, da li je uspela metodska jedinica*. Sam vaspitač treba svakodnevno da vodi računa: kako je ispunio plan da bi na vreme mogao likvidirati (otkloniti) sve nedostatke i praznine (propuste) i da u planove *unosi nove potrebe, koje život zahteva.*

Zadaci vaspitnog rada u dečjim domovima jasni su i određeni. *Deca* pod nadzorom i rukovodstvom vaspitača *treba da steknu školsko obrazovanje* i *da se nauče da rade*. Dužnost je dečjeg doma da kod svojih štićenika stvori *naviku na rad*, da se brine o *svestranom razvitku deteta*, da vaspita u detetu *ljubav prema otadžbini*, da u njima *formira* komunistički (naučni) *pogled na svet*, da razvije osećanje *kolektivizma i druželjublja*, da kod njih vaspitava radinost i trudoljubivost, *disciplinovanost i tačnost*, da ih zainteresuje za *umetnost* i da u njima razvija *ljubav prema knjizi*, da ih *fizički očeliči*, da ih nauči *pravilnom društvenom ponašanju*. Ciljevi vaspitanja su jasni i razumljivi: *pripremiti dete za samostalan život* i radnu delatnost.

Dečji dom - to je velika *porodica*, što znači da *tu moraju biti (zastupljeni) svi elementi porodičnog vaspitanja: ljubav i interesovanje za dete*, svakodnevna *briga o njemu, srdačnost i pažljivost* spojene s *roditeljskom strogošću*, težnja da se učini *sve da bi štićenici dečjeg doma postali korisni članovi socijalističkog društva.*

Kao što otac i majka koji, ispunjeni ljubavlju, ne žale snage i sredstava da stvore sreću svome detetu, stalno se brinu o njemu, žive za njegovo dobro, teže tome da ono uspešno uči, šire mu vidokrug, brižljivo vaspitavaju njegovu volju i formiraju mu karakter, privikavaju ga na dobre manire - tako su dužni da se odnose prema deci (štićenicima) i oni kojima je društvo poverilo njihovu sudbinu.

Veliki su i odgovorni zadaci pred nama. Samo organizovanim radom, upornošću i zajedničkim drugarskim radom mi ćemo uspešno izvršiti te zadatke.

Glavno je biti pošten prema deci, paziti na sebe, vaspitavati decu da zaista budu dobri, zaista socijalistički građani: čestiti, hrabri s razvijenim drugarskim osećanjima, disciplinovani u granicama dečje psihologije i dečjih mogućnosti.

I najzad, potrebno je da kolektiv radnika svakog dečjeg doma shvati kao pitanje časti, da stvori takve uslove u kojima će se deca ponositi radom vaspitača u dečjim domovima i celog se života sa zahvalnošću i gordošću sećati ljudi koji su se trudili da učine sve da bi im zamenili roditelje.

Sadržaj vaspitnog rada[49] **- 1.** Deca dečjih domova vaspitavaju se u duhu jugoslovenskog socijalističkog patriotizma i kod njih se formira naučni pogled na svet. Kako u razvoju naučnog pogleda na svet važnu ulogu ima političko obaveštavanje, to je potrebno stalno a pogotovu danas, u periodu hajki i kleveta na našu zemlju, objašnjavati deci politička zbivanja. Zbog toga organizovati redovno upoznavanje dece sa dnevnom, omladinskom i pionirskom štampom. Pri ovome, vaspitači će tumačiti deci stav naše Partije i Vlade, njene napore u izgradnji socijalizma kod nas i odbrani mira u svetu. Na primerima masovnog radnog heroizma naših trudbenika, rudara, građevinaca i drugih brojnih udarnika i novatora, dokazati odanost našeg naroda delu socijalizma. Ne zabranjivati deci da slušaju radio emisije klevetničkih sadržina, nego tumačenjem vaspitača dokazivati njihovu neosnovanost i na taj način učvrstiti uverenost naše dece u pravilan stav naše Partije.

2. a) Za **časove učenja**, koji utiču na *formiranje dečjeg pogleda na svet*, vaspitač mora savesno da se priprema. Ova priprema treba da sadrži tačno obaveštenje o planu i programu onih razreda, koji pohađaju njegovi vaspitanici, zbog toga on treba da je *u stalnom kontaktu sa učiteljima*; nadalje, on treba da pripremi takav dopunski materijal, koji će *pređene metodske jedinice proširiti* i koji će svojom interesantnom sadržinom i oblikom, a koji se razlikuje od

[49] Seminar upravnika i vaspitača dečjih domova održan u Kanjiži od 22 - 24. oktobra 1949.

školskog gradiva, *privući dečju pažnju, razviti interesovanje i probuditi kod njih stvaralački odnos prema učenju.*

b) Vaspitač će uporno raditi na što potpunijem *proučavanju ličnosti vaspitanika*, na određenijem upoznavanju *njegovih intelektualnih svojstava*. U svome radu on stvara plan razvoja pojedinih intelektualnih osobina deteta, uvek računajući o razvijanju životne samostalnosti deteta.

c) Vaspitač će posebnu brigu posvetiti *organizaciji učilačkog rada* vaspitanika nastojeći da ga obuči *tehnici učilačkog procesa* i da mu razvije neophodna za to intelektualna svojstva: *pažnju, mišljenje, pamćenje, maštu i moć koncentracije.*

d) Organizujući rad učilačkih grupa, posle individualnog učenja vaspitanika a na osnovu međusobnog propitivanja, vaspitač će naročitu pažnju obratiti *razvijanju samostalnosti u izražavanju* i to na taj način, što će se od svakog člana učilačke grupe tražiti *da izlaže naučeno gradivo*.

e) *Posebni rad* **sa** onom *decom*, koja posle časova učenja određenih režimom dana nisu usvojila gradivo, ne treba da opterećuje predvodnika grupe, nego ovaj rad treba da je *individualan uz pomaganje vaspitača*.

f) Da bi vaspitač mogao da odgovori postavljenim zadacima, on treba da bogati i razvija svoja znanja marksizma-lenjinizma i pedagoških nauka. Zbog toga, u planove rada za uzdizanje ideološko-političkog i stručnog nivoa naših vaspitača treba, pored proučavanja marksizma-lenjinizma, unositi *i pedagoška dela, savremene pedagoške misli*, kao i proučavanje *pedagoške klasike*. Stalno proučavati: "Savremenu školu", "Pedagoški rad", "Prosvetni pregled", "Prosvetni radnik", zatim proučavati izdanja pedagoške biblioteke. Proučavati i proširivati svoja znanja iz pedagoškog stvaralaštva Komenskog,[50] Ušinskog, Dobroljubova,[51] Pisareva,[52] Černjiševskog, Tolstoja,[53] Pestalocija,[54] Tistervega, Krupske, Makarenka, Kalinjina i dr.

---

[50] Komenski, Jan Amos (J. A. Komenský; 1592-1670) poznatiji na Zapadu pod imenom Comenius po didaktičkom delu pisanom na latinskom jeziku, delu koje započinje modernu pedagogiju (očigledna nastava, neposredan metod itd). In: Opšta enciklopedija LAROUSSE, Tom 1. VUK KARADŽIĆ - INTEREXPORT, Beograd, 1971, s. 139.

[51] Dobroljubov, Nikolaj (1836-1861) i Černjiševski, Nikolaj (1828-1889) su predstavnici revolucionarnog radikalizma. Radove objavljuju u *Savremeniku.* Prema njima umetnost nije sama sebi cilj, već sredstvo napretka, o umetničkom delu treba suditi samo sa gledišta društvene korisnosti. Čuveni roman *Šta da se radi?,* koji je Černjiševski napisao u zatvoru, formiraće više revolucionarnih pokolenja. In: *c. d.*, s. 148.

[52] Pisarev, Dmitrij (1840-1865) - otac književnog nihilizma ide još dalje; u svojim člancima on odriče svaku vrednost umetničkom delu. In: *c. d.*, s. 148.

g) Da bi rad na formiranju naučnog pogleda na svet kod naše dece bio potpuniji i intenzivniji, ostvarivati *rad sa učiteljima iz škole* diskutujući sa njima o metodici *školskog i vanškolskog rada*, kao i o pravilnosti iznošenja naučnih sadržina. Boriti se protivu formalizma i bezidejnosti u nastavi a isto tako i protiv svake nenaučnosti vaspitnog procesa u domu.

Tako je glasio sadržaj usvojenog programa. Njegova realizacija zavisila je od nosilaca vaspitno-obrazovnog rada.

O obezbeđivanju potrebnih uslova u Domu brinula se, svakako, najviše upravnica Olga Perović. U realizaciji materijalnih činilaca tih uslova njoj je bilo na raspolaganju potrebno osoblje, posebno ekonom Doma i drugi saradnici. Ona je imala i školsko znanje i potrebne organizatorske sposodnosti da obezbedi domsku disciplinu, njeno poštovanje i realizaciju na visokom nivou. Bila je energična, u četvrtoj deceniji života i punoj snazi, koju je usmeravala na problematiku Doma.

Njoj pripada najveća zasluga što je znala da u okviru Doma organizuje vlastitu dopunsku proizvodnju hrane (mesa i povrća), što je ostvarila ulepšavanje okoline Doma sadnjom park-šume, što je našla načina za neophodno opremanje domskih prostorija tako, da svaka štićenica raspolaže vlastitim mestom gde će uredno ostavljati i čuvati svoje stvari. Kao predratna sokolica, posvećivala je značajnu pažnju razvijanju i negovanju fizičke kulture kod štićenica. Imala je ideje i uspevala, da izvrši nabavku instrumenata za tada jedini vojvođanski domski dečji džez-orkestar, da ishoduje i u Kovačicu dopremi iz Novog Sada klavir, koji će služiti deci za njihovo muzičko obrazovanje, da u toku letnjih raspusta organizuje letovanja štićenica u pojedinim seoskim porodicama zapadne Srbije, odnosno na Jadranskom moru.

Dr Jozef Struharik, lekar, angažovan je u Dečjem domu u honorarnom svojstvu. Pre toga brinuo se i o zdravlju dece smeštene u Slovačko evangelističko sirotište. U to vreme on je u Kovačici službovao kao lekar opšte prakse već punih petnaestak godina. Za njega treba reći da je bio intelektualac širokih društvenih pogleda. Problematiku opšte lekarske prakse nije poznavao samo empirijski, već je nju sistematski i stručno obrađivao i svoja iskustva i saznanja saopštavao

[53] Tolstoj, Lav (1828-1910), visoki plemić. Književni put mu je blistav. Pisao pripovetke i novele, velike romane (*Rat i mir, Ana Karenjina*), religiozna, pedagoška (*Azbuka, Aritmetika*, četiri ruske čitanke) i moralistička, socijalna i politička dela (*Pa šta da radimo?, O životu, šta je umetnost? Hrišćanstvo i patriotizam, Ropstvo u naše vreme, Ne mogu da ćutim).* In: *c. d.*, s. 148, 149.

[54] Pestaloci, Johan Hajnrih (Johann Heinrich Pestalozzi, 1746-1827). Njegov poziv je poziv vaspitača i on njemu duguje svoju slavu. In: *c. d.*, s. 71.

naučnoj i stručnoj javnosti: vršeći sistematske preglede školske dece, posmatrajući sposobnost i razvijenost mladića prilikom regrutacije, prateći obeležja demografskih promena stanovnika u Kovačici (i Padini) od doseljavanja do momenta objavljivanja rezultata posmatranja. Takvo lekarsko iskustvo mu je omogućilo da vrlo stručno priđe realizaciji obaveza kako zdravstvenog pregleda tako i higijenskog vaspitanja štićenika. Ovom poslu prišao je utoliko ozbiljnije i savesnije što se ovde radilo o deci bez roditelja, žrtvama fašističkog terora, o ratnoj siročadi a posebno o deci palih boraca Narodnooslobodilačkog rata.

Zuzana Farkašova je u Dečji dom došla neposredno iz učiteljske škole. Mlada i poletna, puna pedagoškog i didaktičkog znanja, iako početnica - bez praktičnog iskustva, našavši se u specifičnoj sredini Doma, brzo je shvatila svoje mesto i ulogu u realizaciji vaspitno-obrazovnog procesa. Ona je težila da deci priđe kao vaspitač, da u njima podstakne volju za savlađivanjem školskog gradiva kao za životnom potrebom. Blage naravi, u svakodnevnoj aktivnosti nije se oslanjala na metode kažnjavanja i druge disciplinske mere, već je nastojala da je deca zavole, da se je ne boje, da budu prema njoj otvorena, iskrena i da se svesno i uporno trude da ostvare zadatke koji se pred njih postavljaju u vaspitno-obrazovnom radu.

Slobodno vreme na ljuljašci u domskom parku

Njena aktivnost sa štićenicama se nije iscrpljivala samo u formalnom savlađivanju nekog ukalupljenog programa vaspitno-obrazovnog rada, već je ona u njega unosila one, tako neophodne elemente domaće (ne »domske«) atmosfere, kojima se kroz igru i slobodna zanimanja doprinosilo proširivanju njihovih vidika i produbljivanju saznanja o društvu, životu, prirodi... Kroz igru i pesmu deci su razjašnjavani pojmovi o kojima malo piše u školskim udžbenicima.

Uz Zuzanu Farkašovu kao pomoćna vaspitačica radila je i Jelena Mijatović. Njoj je, očigledno, nedostajalo pedagoško znanje i iskustvo, što su i deca zapažala, ali je bila odana obavezama domskog vaspitača.

Kao eksterni saradnik, angažovana je u svojstvu učiteljice muzike - Vlasta Rackov. Ona je otkrivala naklonost dece prema muzici i učila ih je osnovnim stvarima iz ove oblasti. Organizovala je dečji hor i dečji džez-orkestar. Zahvaljujući upravo ovoj upornoj učiteljici nekoliko je dece iz kovačičkog Doma završilo visoko muzičko obrazovanje i zavolelo rad sa decom u ovoj oblasti.

Pored osoblja Doma na obrazovno-vaspitni rad imali su uticaja i aktivni učitelji u Osnovnoj školi odnosno nastavnici u Gimnaziji, koja se razvila iz ranije Građanske škole. Karakteristično je da je između uprave Doma i škola osnovne i gimnazije, koje su štićenici pohađali, negovan permanentni kontakt i veza. O tome svedoče i sačuvane fotografije na kojima se vidi da su u Dom povremeno, povodom određenih svečanosti, pozivani kako eksterni saradnici tako i nastavno osoblje ovih kovačičkih škola.

Vaspitno-obrazovni rad u Domu prvenstveno je orijentisan na savlađivanje školskog gradiva. U tom smislu korišćeni su časovi učenja. Posmatrane su posebno sklonosti i sposobnosti svakog vaspitanika. Aktivnost vaspitača usmeravana je tako da se vaspitaniku pomogne da se osposobi, što je više moguće, za samostalni rad, za individualno učenje i izlaganje naučenog gradiva. Metodi rada zasnivani su na naučno priznatim pedagoškim postupcima i saznanjima.

Shvatanje samostalnosti, kao i težnja za isticanjem lične sposobnosti i individualnosti u radu, možda je u nekim slučajevima i prenaglašavano. Zorica Nikolić smatra da je ta težnja i nastojanje za određenim postojanim »principijelnim stavovima« kasnije u životu dovodila kod vaspitanika do nepopustljivosti, posebno kad se zna da su u Domu štićenici vaspitavani da budu pošteni, vredni, časni, obrazovani, odgovorni i da to traže i od drugih. U tom smislu i Nevena Runjevac ističe: ... da su »domci« dobri i pošteni ljudi, ali nedovoljno »fleksibilni« za naše društvo.

Pored učilačkih grupa određenog uzrasta, u Domu je obrazovan i tzv. »sestrinski odnos«. Mlađa štićenica je, prema svome opredeljenju, sklonostima i

simpatijama, birala svoju »stariju sestru«. Izabrana »starija sestra« imala je zadatak da brine o svojoj »mlađoj sestri« i da joj, kada oceni da joj je pomoć potrebna, pomaže u svemu, posebno u savlađivanju onih »teškoća« na koje »mlađa sestra« naiđe.

Štićenica Dragica Bubanja, sada Milošević, u svom upitniku piše doslovno: „Znam da je o meni vodila računa Katica (prezime nije navedeno, prim. autora). Po slikama vidim da se nije odvajala od mene. Sećam se da sam uvek bila u društvu malih. To je bila moja grupa.”

Velinka Romanović-Ćurić se seća: „Tačno je da smo u Domu, osim zaduženja za svoj pristojan izgled i ugled, imali i zaduženje ili obavezu prema mlađim »sestricama«. Naime, starije devojčice dobile su dodatnu aktivnost koja se sastojala, recimo, u tome da: spavaju pored određene mlađe »sestre«, kako bi noću, kad se probude, pogledale kako spava i je li suva, te je ponudile na WC, da ne bude kasno; ujutru joj namesti krevet i tokom dana je prati, usmerava, opominje... Očešljaće je, obući, sedeti pored nje prilikom obeda, pomagati pri izradi domaćih zadataka u školi i nikad je ne izgubiti iz vida u toku dana.

Nismo mi to odmah shvatile ozbiljno, ali se to negovalo i dosta uspevalo kasnije. Verujem, sada, da se tako razvijalo i drugarstvo i odgovornost, ljubav prema bližnjima i nemoćnim, slabijima, mlađim itd. Od toga vremena ja i danas znam u prilazu dragim osobama reći: »sestro mila«.

Podvajanja nisu bila poželjna, ali ipak smo svi imali svoju »drugaricu«, na koju smo računali da će nas, recimo, braniti ako se posvađamo negde; uzeti u zaštitu u svako doba i slično. Moje drugarice, recimo, bile su Zorica Nikolić i Stevka Krunić. Izgleda da nam je nedostajala ljubav i neko manje okruženje u odnosu na tu veliku masu dece i veliki kolektiv gde se gubi koordinacija i identitet. Moje drugarice su se uvek setile mog rođendana i dugo čuvale koju sitnicu (bonbonu, šnalu za kosu), da bi me obradovale za taj ili sličan datum.”

Velinka Romanović-Ćurić ocenjuje: „No, u vremenu od četiri godine koje sam provela u Kovačici (III, IV, V i VI razred osnovne škole), ja sam se već razvila u pozitivnom smislu. Iako sam prošla put kao i moje vršnjakinje, na mene je on ostavio trag koji i dan danas crtam i unapred zacrtavam. U tom periodu naučene stvari i danas mi čine život dinamičnim, nezavisnim i osmišljenim. Navešću neke pojmove za mene značajne. Iako je to doba rane mladosti, vodilo se računa o ličnoj higijeni, o higijeni okoline; ustajanje u isto vreme, nameštanje kreveta, fiskultura, umivanje, čišćenje obuće itd. Svako dete se osposobilo da savršeno sredi sebe za školu. Iako smo bili uniformisani od odeće, obuće, platnene tašne za školu i kose uredne; bili smo veseli, uvek željni igre i igračaka.

Bili smo zadovoljni sa malim stvarima. Upravnica nas je bodrila, davala podstreka kad je primetila da je neko dete naklonjeno nekim hobijima.”

Upravnica Olga Perović navodi: „Dokle deca predškolskog uzrasta uglavnom provode u igri, dotle se deca školskog uzrasta upućuju da rade, kako bi se o tome kod njih stvorila navika. Oblačenjem, umivanjem, češljanjem, spremanjem kreveta, svakodnevnim dežuranjem po spavaćim sobama, trpezariji, radnim sobama, kuhinji i hodnicima - deca od malena stiču određene navike, koje su u kasnijem životu tako potrebne. Ona rado učestvuju u poslovima na održavanju čistoće u Domu. Taj rad mnoge interesuje i stvara im zadovoljstvo.

Da deca ne bi očekivala da im sve drugi pripreme i dobiju sve gotovo, u Domu je uvedeno krpljenje čarapa. Veće devojčice same okrpe svoje čarape i čarape svojih malih drugarica (»sestara«), same dovode u red svoju odeću, prišivaju otpalo dugme, popuštaju porub na haljini itd. Čim deca počnu da gube volju za taj monotoni posao, objašnjava im se, da to rade za sebe i da će tako ona biti pristojno i uredno obučena i na taj način se postepeno navikavaju da lično dovedu u red svoje stvari, formirajući navike kod dece za urednošću i održavanju svojih stvari.”

Od interesa je navesti i kazivanje štićenice Ane Kardelisove, sada penzionerke u Kisaču. Ona navodi:

„Razdoblje od 1951. do 1958. godine provela sam u Dečjem domu u Kovačici. Te su mi godine urezane u pameti i danas.

Najlepše su mi bile dve godine, kada nam je upravnica bila Olga Perović, koja se prema meni odnosila kao da mi je rođena majka. Sa mnom je govorila samo slovački i dobro pamtim kako sam svakoga jutra odlazila kod nje da je pozdravim. Izgrlila me je a onda smo zajedno išle u trpezariju gde su bila i ostala deca, koja je isto tako pozdravila i svako poljubila. Nije između nas pravila razliku i sve nas je isto volela.

Zahvaljujući njoj slovačka su deca posećivala slovačka odeljenja i učila školu na maternjem jeziku.

Posle dve godine ona je morala da napusti dom. Tek tada smo shvatili kako smo je jako voleli i mi deca. Na rastanku smo s njom plakali, još dugo i pošto je ona otišla.

Dobili smo novog »upravnika« na koga smo se teško privikavali, jer nije bio kao naša dotadašnja »mama«.

Posle završene osnovne škole, 1958. godine, vratila sam se u Kisač - svoje rodno mesto i nadalje sam se brinula sama o sebi.”

Vanškolske aktivnosti u Dečjem domu u Kovačici u posmatranom razdoblju su bile vrlo raznovrsne.

Neka o tome kao svedočanstvo posluži sećanje Erne Servo-Ilić, koja nije bila »domac«, ali je u Domu stanovala sa majkom Sofijom, inače cenjenom kuvaricom.

Štićenice Doma zauzete ručnim radom u domskom parku

„Sećam se," piše Erna, „naše učiteljice u školi Vlaste Rackov, majke Nikole Rackova, muzičara i muzičkog pedagoga. Učiteljica nam je ulila ljubav za pesmu, igru, sviranje... Pa sam i ja kasnije (kad sam završila učiteljsku školu) organizovala i vodila folklornu sekciju, hor, svirala harmoniku, sve zahvaljujući njoj. Naučili smo pomalo i slovački, jer je većina stanovnika u Kovačici slovačke narodnosti. Igrali smo slovačke narodne igre. Sećam se da sam bila obučena kao dečak, jer u Domu nismo imali dečake."

U svojim sećanjima na boravak u kovačičkom Domu Velinka Romanović-Ćurić spominje: „U samom mestu Kovačici, gde je živalj slovački, sporazumevali smo se sa meštanima na njihovom jeziku. U Folklornoj sekciji posedovali smo slovačku narodnu nošnju i sa uživanjem u njoj igrali i nastupali uz čardaše i pesme »Kde si bola, Anulienka moja ...?«[55] Čak smo i na paradu u Beograd išli i defilovali ispred Titove tribine za 25. maj."

[55] Tomáš, P. - Baláž, P.: *Keď si ja zaspievam* ... (Zbierka slovenských ľudových piesní z Kovačice a Padiny). Vydavateľstvo Matice slovenskej 1997, s. 214.

Folklorna grupa u narodnoj nošnji u domskoj park-šumi

Dečja folklorna grupa u narodnoj nošnji pred probu

Velinka Romanović navodi: „Sklonost ka muzici, baletu, fiskulturi, ručnom radu, crtanju itd. mogli smo da razvijamo uz stručnu pomoć odgovarajućih stručnih lica u selu. Učiteljica Vlasta Rackov je dolazila dva puta nedeljno u Dom, te vodila hor. Ubrzo je upravnica nabavila klavir pa sam ja među prvima počela da istražujem svoje mogućnosti na njemu. Kao odličnom đaku pružena mi je mogućnost da se upišem u Muzičku školu u Pančevu. Uz Zoricu Nikolić i Ljiljanu Dmitrović, ja sam bila član trija, solo I glas. Nastupali smo na svakoj svečanosti u Domu, kao i u selu prilikom nekih manifestacija i sl. Ne sećam se ko je sve aktivnosti uobličio, ali imali smo i mali okrestar sa kojim smo gostovali čak na Brionima i rođendanu druga Tita. Kako smo letovali uvek u Puli, to je upravnica organizovala da nas Ratna mornarica prebaci na Brione. Mi

smo svi u ono vreme znali imena (članova, prim. J. M.) Centralnog komiteta, jer su njihove slike bile u našoj »društvenoj sobi«”.

Pored činjenice, što je aktivnost štićenica predstavljana povremeno u Domu, narodnim igrama i pesmama, na školskim priredbama, usmenim novinama, čitanjem pismenih sastava, prilozima u zidnim i pionirskim novinama, upravnica Doma - Olga Perović je nalazila načina da određene štićenice predstavi i Predsedniku Republike (u Belom dvoru) prilikom čestitanja njegovog rođendana (1952). Na prijemu su, sa upravnicom, tim povodom, Beli dvor posetile štićenice Sremica Zorica Nikolić i Kordunašica Jovanka Adžibaba. O tome je sačuvano nekoliko odgovarajućih fotografija od kojih se u ovom tekstu prikazuje samo jedna - zajednička fotografija snimljena ispred Belog dvora.

„Ja sa ponosom pričam,” kazuje Velinka, „kako je upravnica osetila još onda moju muzikalnost i kanalisala moje napredovanje koje je rezultiralo u ovo što sam danas. Jedino mi se može zameriti što nisam završila i akademiju. To je već bio problem materijalne prirode i najverovatnije što nisam posle Olge Perović u životu imala čvrstu ruku i podstrekača kraj sebe. Na polju šireg obrazovanja imam divnih podataka koje sa ponosom pričam i prenosim mlađima kao i okolini.”

„Slobodne aktivnosti kao što su: vez, pletenje, crtanje - radili smo sa vaspitačicama. Od tada ja kroz život sve radim u kući svojom rukom (vez, kukičanje, pletenje, šivenje, goblene).”

„Sve, čega se sećam sa setom, ostavilo je trajne lepe uspomene, korisne pouke. Niko ne bi rekao za mene, kazuje Velinka, da nisam imala dom gde se nauči kako se treba uklapati i boriti i kako se na svakom koraku vidi ženska ruka. Mnoge poznanice, komšije mi mogu zavideti. Ja pomažem i drugima u mnogo čemu. Bez hvale i uveličavanja, sve što danas jesam i što sam bila (dobar drug, dobar radnik na poslu, dobra domaćica, supruga, snaja, kuvarica, radiopevačica i mnogo mnogo dobrih osobina - zahvaljujem Domu u Kovačici. Tamo su udareni temelji za sve dobre rezultate u mom životu. Meni lično je trebalo bukvalno »prstom pokazati«”.

„Naš orkestar, jedini dečjih domova, organizovala je i vodila Vlasta Rackov, učiteljica, majka Bate Rackova, sada mnogo popularnog muzičara. Ja sam »nabavljala instrumente«. To je već posebna priča” - ističe tadašnja upravnica Doma Olga Perović u svojim sećanjima.

Što se tiče »posebne priče« o »nabavci instrumenata« za domski orkestar, ona se svodi na sledeće. Upravnici Doma, Olgi Perović, skrenuta je pažnja da se na tavanu Doma nalaze postolja šivaćih mašina. Za vreme okupacije Nemci su

pokupili šivaće mašine, verovatno od kovačičkih Jevreja i doneli ih u »svoju« policijsku stanicu, čemu je zgrada doma služila za vreme okupacije. Kada su se pripremali za povlačenje, poskidali su sa njih glave i odneli ih a ostavili postolja. Postolja nisu bila upisana u inventarske knjige, jer o njima niko nije ni znao. Upravnica je odlučila da se postolja prodaju i da se za novac dobijen od postolja kupe muzički instrumenti za domski džez-orkestar. Tako je i postupljeno. Međutim, ekonom Doma se usprotivio takvom načinu »poslovanja« i nije hteo da u domske knjige unese nastale promene, pa je o tome upravnica vodila posebnu »vanknjigovodstvenu« evidenciju.

Džez-orkestar Dečjeg doma u Kovačici

Kada je komisija GIONSAPV pregledala domsku evidenciju, ekonom je iskoristio priliku da komisiju upozna sa nedozvoljenom radnjom upravnice, očekujući njeno kažnjavanje. Sve se svelo na to, da se nastale promene unesu u inventar i da se knjigovodstveno usaglasi sa stvarnim stanjem.

Štićenice Doma su, posle određenih priprema, priređivale o narodnim i državnim praznicima predstave u okviru Doma, odnosno u Velikoj sali Zadružnog doma (sada Doma kulture) zajedno sa drugom školskom decom. Spominje se pozoroišna predstava kojom su štićenice gostovale i u Vršcu a koju je pripremila mimo školskih aktivnosti učiteljica Vlasta Rackov.

Uvežbavanje figura »most« i »stoj na rukama«

Filmovi su se u velikoj sali Zadružnog doma obično prikazivali dva puta nedeljno: sredom, odnosno četvrtkom i subotom, odnosno nedeljom. Uprava Dečjeg doma je, kada je sadržaj prikazivanog filma odgovarao uzrastu štićenica, poručivala i kupovala potreban broj ulaznica za svaku predstavu. U »bioskop« su išla »dobra« deca, tj. deca koja nisu bila zbog nečega kažnjena.[56]

[56] Atribut ne biti »dobro dete« mogao se steći na razne načine. Ako se izuzmu opšte dečje neposlušnosti, jedan od razloga svrstavanja u ovu kategoriju dece bivao je uslovljen što neko dete nije uspevalo da na zadovoljavajući način reguliše svoje fiziološke potrebe. Poneka mlađa, uplašena - traumatizovana deca koja su pre dolaska u domske uslove pretrpela stresove usled iznenadnog i naglog gubitka svojih najmilijih, dugo posle dolaska u kolektiv nisu bila sposobna da kontrolišu naročito potrebe noćnog mokrenja. Ova »činjenica« konstatovana je redovno ujutru posle ustajanja. Kad dođe do ovakve pojave, »sestre« su (starija i mlađa) u toku pripremanja i svrstavanja ostale dece za fiskulturu bile u obavezi da pred očima svih štićenika iznose vlažnu slamaricu u domsko dvorište na sušenje. U nastojanju da se »pojava« eliminiše ovako je vršen »pedagoški pritisak« na njene nosioce uz naglašavanje da ova deca nisu »dobra«, čime postojeće traume nisu ublažavane, već osećanjem ponižavanja, posramljivanja i ekskomunikacije produbljavane još više. Nije slučajno što je ovaj »vaspitni metod« upamćen za svagda ne samo u onih osoba koje su bivale kažnjene direktno, već i u onih na koje se kazna odnosila indirektno (»mlađa« i »starija« setra).

„U bioskop smo išli redovno," naglašava Velinka Romanović-Ćurić, „i, naravno, posle kolektivno razgovarali o sadržini i poruci filma. Za nas to nije bila samo zabava već novo saznanje o glumi, glumcima, toku radnje itd."

Velinka Romanović-Ćurić u svom upitniku o boravku u kovačičkom Dečjem domu se, u vezi sa bioskopskim predstavama, priseća: „Prvi film, prvo pozorište i operu, prvu knjigu u životu gledala sam i čitala formalno uz Olgu Perović. Ona je sedela pored mene dok smo gledali film »Nezaboravna pesma« (život Frederika Šopena) i držala me za ruku uz blage upute: »Slušaj ovo!«, pa stisak ruke na određenim scenama koje treba kao budući muzičar da osetim i tome slično. Kad mi je pružila knjigu da pročitam i posle da ispričam (da je prepričam, prim. autora), nisam razumela šta se od mene traži. Uporno je sa mnom u četiri oka iz mene izvlačila sadržaj (Roald Amundzen: Južni pol). Sve u svemu, za mene je život u Kovačici bio jedan »film u boji« koji sam gledala otvorenih očiju četiri godine. Jedno detinjstvo bez roditelja lepo je kanalisano baš u tom periodu."

Da bi se u Domu saznalo koji se film prikazuje i kakav mu je sadržaj, inicijativu je imala upravnica Olga Perović. Ona je tokom prepodneva nazivala bioskop, odnosno kinooperatera, da bi obezbedila označene informacije. Službenice pošte - telefonistkinje, iako to formalno nije bilo dozvoljeno, iz radoznalosti su te razgovore prisluškivale. To im, uostalom, nije bilo teško, jer se veza u to vreme mogla ostvariti samo posredovanjem telefonistkinje na pošti. Pošta se tada nalazila u bivšoj Švarcovoj kući, iza parka.

Poštarke - telefonistkinje nisu uvek pravilno razumele razloge zbog kojih upravnica Doma svake srede, odnosno svake subote zove bioskop, odnosno kinooperatera i raspituje se za nazive i sadržaj filmova. One su bile ubeđene da ona u Domu nema druga posla, već joj je u glavi samo misao o tome koji je film stigao u selo i šta će se toga dana uveče prikazivati na bioskopskom platnu. Poziv upravnice je, stoga, često propraćen komentarom: „Pa da, ona nema druga posla! Ustane, doručkuje, dođe u kancelariju, popije kaficu, pa nogu preko noge i okreće telefon (tada se još uvek koristio indukcioni aparat): 'Pošta, dajte mi bioskop!' Lako je njoj: 'Dajte mi bioskop!' , kad nju druge brige ne brinu."

Očigledno je da službenice pošte nisu bile u pravu. Niti su njihovi kometari bili na mestu. Ali, uticati na promenu njihovog mišljenja o ovim stvarima bilo je teško, čak i nemoguće. Jer, one svoje mišljenje nisu saopštavale javno, već poluglasno gunđajući sebi u bradu. One suštinu stvari nisu razumele. Pitanje je da li su ikada vršile analizu filmske priče i izvlačile iz toga neke pouke i zaključke. U bioskop se išlo zato što tamo svi idu i, stoga, treba obavezno ići i - biti viđen.

Nije to jedino nerazumevanje postupaka upravnice Olge Perović.

Već je ranije istaknuto da je na njen zahtev i molbu, Domu dodeljen klavir koji je dopremljen iz Novog Sada. Kada je klavir unet u društvenu sobu Doma, ceo Dom, svi njegovi članovi su na ovu činjenicu bili ponosni.

U to vreme Dom je posetila i osoba u čijem su se prostranom kovačičkom stanu u porodici sa dvoje dece, nalazila dva klavira: jedan za kćer, drugi za sina. Pomenuta osoba bila je inače poznata po svojim javnim stavovima da Domu treba pomagati, da su tu smeštena deca naših palih boraca za slobodu i sve u tom tonu. Međutim, kada su je ponosno odveli da joj pokažu muzičku sobu i u njoj klavir, ona se tome začudila postavivši pitanje: „Šta će Dečjem domu klavir?” Drugim rečima, neizgovoreno pitanje bi se moglo formulisati tako da glasi: „Pa ovo je 'sirotište'! Šta će u njemu klavir? On ovamo ne pripada. To nije neophodno za život dece. Klavir je statusno pitanje. To je luksuz! Zašto naš narod rastače budžetska sredstva, sredstva svojih građana na ovakve stvari?”

Upravnica je bila prisebna, kad je na glasno izgovoreno pitanje odgovorila pitanjem: „Kako, šta će Domu klavir? Pa zar u Vašoj kući sa dvoje dece, svakom detetu treba klavir, a Domu gde živi pedesetoro dece, ne treba nijedan?”

Na tome se razgovor i završio.

Ali, ovim kratkim razgovorom je ipak do srži, gotovo nesvesno, razgolićeno (iako pažljivo prikrivano) još uvek vladajuće shvatanje pitanja značaja pripadnosti određenim socijalnim slojevima društva i nastojanje da se ne poremeti, da se očuva i nastavi njihova gotovo već okoštala reprodukcija.

Ovo će se bolje razumeti ako se analitički posmatra socijalno poreklo visokoškolaca Kovačice (verovatno i ne samo nje) do Drugog svetskog rata. Naime, prema istraživanjima autora, od osnivanja Kovačice (1802) do 1945, godine, visoke škole je završilo svega 19 Kovačičana.[57] Označeni visokoškolci bili su sinovi očeva sa završenom visokom (5) ili srednjom (10) školom (učitelji), zanatlija (3) i samo izuzetno (1) zemljoradnika.

Očigledno je da je u svesti pripadnika određenom socijalnom sloju vladalo, kao dominantno, uverenje, da pripadnost datom društvenom staležu stečena rođenjem treba da bude očuvana i u budućnosti - zauvek, a ovo, što se dešavalo u Domu, delovalo je razarajuće na tako formirano shvatanje.

Poneke štićenice Doma su se ogledale i u sastavljanju kratkih priča. Takvim sastavima javljale su se zatim na konkurse u dečjim časopisima. Na jedan

[57] Marko, J.: *c. d.*, s. 18.

konkurs koji su raspisale **Pionirske novine** (List pionira Srbije) prijavilo se preko pethiljada (5247) radova od kojih su odabrani najbolji. Na konkurs se prijavila i Cecilija Kenig, štićenica Doma, tada učenica I razreda gimnazije. Njena priča **Naša igra** prihvaćena je, objavljena i nagrađena u tematskom području »Događaji iz moga života« u br. 18 (6. januara 1951). Ona glasi:

Naša igra

Moj doživljaj u igri bio je veoma lep i zanimljiv.

Igrale smo se žmurke posle našeg učenja i rada. To je bilo pred večeru. Sunce je zalazilo na zapadu, a zvezde još nisu bile izašle kada smo se počele igrati. Dve mlađe devojčice, moja sestra i njena drugarica Lisika, tražile su nas. Mi smo se sakrivale i bežale kad bi nas pronašle. Nisu nas mogle naći u mraku. Mi smo se zato smejale. Kada bi nas čule, one su od radosti trčale i smejale se, ali nas opet nisu našle pošto smo pobegle.

Igrale smo se još dugo. Mesec je bio sada izašao i jako svetleo, te su nas brzo mogle pronaći. Tako smo se igrale dogod nije došlo vreme da se večera. Napolju je sve bilo mirno. Kad smo posle večere legle u krevet, mislile smo kako smo se malopre još igrale i bile vesele. Mesec se sada jasno video kroz prozor, zvezde su bleštale u sjaju oko meseca, a napolju je sve bilo mirno čak i mi, deca koja smo se pre nekog vremena smejale i igrale. Vetar je šumeo, a drveće i granje se njihalo levo i desno kao da igra. Gledale smo kroz prozor i mislile kako ćemo skoro zaspati i sanjati divne snove.

Osim obaveza u učenju, starije štićenice su imale i drugih obaveza: u kuhinji, u održavanju čistoće u Domu, u domskom dvorištu, bašti itd.

U domu je dugo prepričavana epizoda kako je vaspitačica Jelena Mijatović, pored ostalih odredila štićenicu Olgu Hasur da čisti hodnik rečima: „Olga 'asur će danas da čisti 'odnik!"

Međutim, Olga je brzo reagovala: „Pošto hodnik nije 'odnik, a ja nisam Olga 'asur, nego Olga Hasur - to znači da ja nemam šta da radim! "

„Imali smo mi u Domu, piše Velinka Romanović-Ćurić, svoju ekonomiju. Mada nismo živeli u »domaćoj atmostferi«, radna atmosfera se osećala na mnogim poljima. Njivu sa kukuruzom, na koju smo ponekad išli i mi, te svinjce i svinje, kojima smo donosili hranu. Uređivali smo dvorište: prednje, pa zadnje, sadili i podizali park."

U zapisniku Sime Ćurića i Filoksisa Kozmidisa, rađenog po Rešenju Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku Glavnog izvršnog odbora Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine 21. marta 1952. godine u Dečjem

domu u Kovačici, konstatovano je da je zauzimanjem uprave Doma na močvarnom zemljištu uz sam Dom podignut lep park i da su time poboljšani zdravstveni uslovi života dece.

U podizanju parka, ustvari pošumljavanju zabarenog dela zemljišta u neposrednoj blizini doma, učestvovao je volonterski i autor ovih redova u svojstvu poljoprivrednog tehničara, tada službenika Povereništva za poljoprivredu Sreskog narodnog odbora u Kovačici. Naime, na jednom delu parcele na kojoj je bila izgrađena zgrada za potrebe Slovačkog evangelističkog sirotišta (tada: kućni broj 93), koja je posle oslobođenja zemlje korišćena kao Dečji dom, nekada - početkom 19. veka - još prilikom osnivanja Kovačice kao naselja, vršeno je vađenje zemlje, kao priručnog autohtonog materijala za izgradnju kuća od naboja, odnosno za izradu sirovih cigala (tzv. »čerpića«) koji su, posle sušenja, korišćeni za zidanje kuća. Takvom aktivnošću u toku određenog vremena stvarana je depresija u koju se kasnije sa viših delova naselja slivala određena količina površinskih voda, vršeći zabarivanje neposredne okoline Doma. Taj deo parcele bivao je zabarivan ili čak i plavljen svake godine i tako predstavljao stalno izvorište komaraca i posebno neprijatnih mirisa nastajalih previranjem - trulenjem organskih materija u njenom površinskom sloju. Zabarivanje uz delimično ili potpuno plavljenje je nastajalo priticanjem površinskih voda sa tzv. više lesne zaravni (na kojoj se nalazi jedan deo naselja) u ovu depresiju, koja je služila kao svojevrsna akumulacija, naročito sjeseni - posle dužeg kišnog razdoblja, odnosno sproleća - kao posledica slivanja voda posle otapanja snega.

Tadašnja upravnica Doma, Olga Perović, zatražila je savet i pomoć za asanaciju označenog terena. Problem je mogao biti rešen odvođenjem voda melioracionim radovima - izgradnjom kanala kojim bi površinske vode bile odvedene izvan sela i tako površina isušena. Takvih sredstava nije bilo na raspolaganju. S obzirom na istaknute karakteristike posmatranog dela parcele (podvodnost, zabarenost), došlo se do zaključka, da je na takvom terenu najsvrsishodnije gajiti određene hidrofilne biljke, velike potrošače vode, koje bi doprinele njegovom isušivanju. Ocenjeno je, da bi na tom terenu sadnja brzorastuće kanadske topole *(Populus x canadensis* MOENCH*)* bila najcelishodnija. Takvo mišljenje je podržao i šumarski stručnjak Inž. Sava Poznatov, inače rođen u Crepaji (1912), tadašnji, a i kasnije dugogodišnji direktor Direkcije šuma za Banat sa sedištem u Zrenjaninu. Da bi se pristupilo asanaciji, zemljište je uzorano, poravnato, markirana su mesta za sadnju i, uz pomoć odraslijih štićenica Doma i zaposlenog osoblja, obavljeno je kopanje jama i sadnja kanadske topole. Potrebne sadnice je Domu vrlo predusretljivo stavio na raspolaganje već pomenuti direktor Direkcije šuma - Inž. Sava Poznatov. Posle

sadnje ovaj deo parcele zatravljen je engleskim ljuljem *(Lolium perenne)*, travom koja je, takođe, veliki potrošač vode, a koja, istovremeno, dobro podnosi gaženje.

Štićenice Doma, koje su učestvovale u pripremanju jama i, kasnije, u sadnji zasada kanadskih topola, vodile su računa i o njihovoj nezi. Čak su na određen način označavale »svoja« stabla, kako bi se kasnije znalo čije se stablo primilo i koje, opet, bolje i brže raste. Svako je stablo topole okrečeno, što je davalo vrlo prijatan utisak. Sadnice su inače služile kasnije kao dekor pri fotografisanju.

Postupak sadnje kanadske topole i zatravljivanje terena engleskim ljuljem doprineo je, s jedne strane, isušivanju tretiranog dela parcele, promeni izgleda terena i neposredne okoline Doma podesnog za igru dece (park-šuma) a, s druge, omogućio je Domu u određenom broju godina (dok se krune topola nisu razrasle i potpuno zasenile ovu površinu) izvesne, iako skromne, prihode ostvarivane prodajom livadske trave, kao senokosa. Poseban značaj ovog zasada topola sastojao se u tome što je u sparnim letnjim danima promenjena klima u okolini Doma, jer je senovita park-šuma postala izvorište čistog i svežeg vazduha filtrirajući i prečišćavajući kako potencijalne izvore prašine, tako i razne neprijatne mirise od kojih je Dom bio zaštićen. Možda u svemu ovome najveći značaj treba pripisati vaspitnoj ulozi koja je ovim ostvarena. I danas, kada se spomene ovaj lokalitet, posle gotovo pola veka, štićenice Doma su ponosne na svoju park-šumu, na stabla koja su one zasadile, negovale i »označile« kao »svoja«. Nažalost, kada je ophodnja ove sastojine topola završena, stabla su posečena i upotrebljena u tehničke svrhe - prerađena su u celulozu. Na ovom mestu je kasnije opet posađena šuma ali ona više ni izbliza ne podseća na park-šumu, koja je posečena.

„Nije dovoljno naučiti decu samo da rade," naglašava upravnica Olga Perović, „već je potrebno kod njih razviti i ljubav za rad. Deca rado učestvuju u radu, ako im je jasan njegov cilj. Osoblje Doma organizovalo je vlastitu baštu u kojoj je gajeno povrće za sopstvene - domske potrebe. U bašti smo odredili jedno parče zemlje i dozvolili deci da tu po svojoj volji prave vlastite baštice. Dali smo im razno semenje, objasnili kako se bašta obrađuje, kako se okopava i zaliva. Mnoga su deca sa velikim strpljenjem uređivala svoje baštice. Sa interesovanjem su pratila razvoj biljaka. Svako jutro, još pre gimnastike, prvo bi otrčala do svoje bašte da vide da li je u toku noći procvetao još koji cvet. Sa velikim ponosom su pokazivala svakom posetiocu Doma rezultat svoga rada. Taj rad im je pričinjavao veliko zadovoljstvo."

Kod ulaza u ovu baštu, sa leve strane od staze, izdvojena je jedna parcela površine oko 20 m^2. Pomenuta parcela bila je stavljena na raspolaganje autoru

ovih redova. Na ovoj površini organizovan je ogled: pokušaj gajenja pamuka *(Gossypium hirsutum)* u vojvođanskim uslovima. Odmah treba istaći da je sa biološkog i agrotehničkog gledišta ogled u potpunosti uspeo.

Zasejano seme je niklo u zadovoljavajućem procentu, ponikle biljke su se pravilno razvijale, ostvarile fazu cvetanja, formiranja čaura i njihovog dozrevanja - pucanjem, kada je oslobođeno nežno belo pamučno vlakno vezano za zrele semenke pamuka. Ogled je potvrdio da se pamuk u Vojvodini može gajiti sa uspehom. Gajenje pamuka u vojvođanskim uslovima nije prošireno. Ono verovatno nije bilo opravdano i konkurentno, jer su povoljniji ekonomski rezultati ostvarivani gajenjem drugih ratarskih useva. Naročito njegova višefazna ručna berba zahtevala je ulaganje velike količine skupog ručnog rada po jedinici površine, odnosno po jedinici proizvoda, što je predstavljalo značajan ograničavajući činilac njegovog gajenja i rasprostiranja na ovom području.

Međutim, ovih nekoliko biljaka pamuka gajenih u bašti Doma, naročito neke njegove faze razvoja, ostavile su poseban utisak na osobe koje su na ovom ograničenom prostoru pratile rast i razvitak ove biljne vrste. Ovde se misli na fazu cvetanja. Cvet pamuka je relativno krupan. Njegova arhitektura je neobična. On stoji na cvetnoj dršci i zaštićen je spolja sa tri duboko narezana pricvetna listića koji ostaju i kasnije na zrelim plodovima. Sastavljen je od pet čašičnih i pet kruničnih listića. Čašični listići su nejednaki po veličini i potpuno srasli među sobom. Krunični listići su gore širi a dole uži i takođe srasli među sobom i osnovom prašnika, tako da imaju izgled neobično veličanstvenog, gotovo čarobnog i raskošno lepog nežnog biljnog pehara, prožetog sitnim voštanim tačkama, kao divnim kapima sveže jutarnje rose. Njihova boja je ili krem ili bledo žuta i podseća neodoljivo na prirodni negovani ten devojačkog lica ili još tačnije - na svetloplavu boju devojačke kose. Treba samo zamisliti kakav bi to bio nesvakidašnji doživljaj, kakvo bi to prijatno iznenađenje bilo, kada bi neko osećajan, kome je cvet namenjen, u svojoj sobi prilikom jutarnjeg buđenja našao u vazi ovakav neobičan cvetni ukras? Zanimljivo je da mu hortikulturni stručnjaci nisu posvetili onu pažnju koja mu pripada po prirodi stvari. Priroda se pobrinula da divna lepota ovog egzotičnog cveta traje ipak vrlo kratko - samo jedan dan. On se otvara izjutra, uveče se zatvara i pocrveni, a drugog dana poplavi i uvene. Upravo stoga što izuzetna lepota ovog cveta ne traje dugo, naročiti, dubok, prosto magičan utisak, koji on ostavlja na one koji su imali priliku da ga bar jednom vide i upoznaju - ostaje vrlo dugo, a ponekad i zauvek - celog života. Tragedija sve ove lepote, kao uostalom i života, jeste njihovo kratko trajanje i nepovratna prolaznost. Dijametralnu suprotnost ove prolaznosti predstavlja pisana beleška kojom se može (bar u određenom trenutku) zaustaviti vreme, koje onda, nekada, traje večno.

Uređena park-šuma, pored mesta za zabavu, naročito najmlađih štićenika, korišćena je za uvežbavanje raznih dečjih igara. Ovde su odabrane fotografije koje ilustruju dečju igru preskakanje konopca, odnosno igru sa venčićima. Ona je nadalje predstavljala mesto gde su štićenice provodile vreme namenjeno ručnom radu: vezenju, pletenju, kukičanju i drugim vrstama vanškolskog zanimanja.

»Preskakanje konopca« u domskoj park-šumi

Igra dece sa venčićima

Na fizičku aktivnost štićenika Doma nije gledano uvek blagonaklono. Pored domske ograde, koja je bila od pletene žice, posađene su sadnice ligustruma da bi se tako podigla lepa zelena ograda. Sadnice ligustruma su okopavane i plevljene od korovskih biljaka. Za ove, fizički vrlo lake poslove, povremeno su angažovane štićenice Doma. Kada su to uočili nadležni funkcioneri Sreskog narodnog odbora, reagovali su preporukom da je bolje da deca uče i rade svoje domaće zadatke kako bi bila uspešna u školi, a ne da se zamajavaju ovakvim aktivnostima. Ali, pokazalo se, da su najaktivnija deca u ovim poslovima ostvarivala i najbolje rezultate u školi što dokazuje da povremeno angažovanje štićenika u odgovarajućim lakim fizičkim poslovima ove vrste nije imalo negativnog uticaja na njihov uspeh u školi. Može to i drugačije da se objasni. Za odgovarajuće fizičke poslove angažovana su samo ona deca - štićenice koje su u školi ostvarivale zadovoljavajući, odnosno natprosečan uspeh u učenju.

Već je isticano da su kroz Dom u Kovačici prošli štićenici koji su svoja domska iskustva sticali u raznim sredinama i kolektivima.

Na dilemu da li je trebalo posle rata, odnosno posle oslobođenja zemlje decu bez roditelja - ratnu siročad koncentrisati u dečje domove ili ih razmeštati po porodicama, dobijao se decidan odgovor da dug prema dečjim domovima kao institucijama postoji, njihovo organizovanje posle oslobođenja zemlje je opravdano bez obzira na materijalna sredstva koja je društvo moralo angažovati u ove svrhe; »domci« smatraju da rešenje njihovog razmeštaja po porodicama, odnosno po kućama, ne bi dalo efekte koje su dali dečji domovi, posebno kada se radi o njihovom vaspitanju, stručnom uzdizanju, o standardu smeštaja, odevanja i ishrane.

Ponekad se i nehotice nameće pitanje, koliko se uspeh štićenica u toku daljeg školovanja duguje njihovom boravku u Dečjem domu u Kovačici. Na ovako postavljeno pitanje odgovori nisu uvek saglasni. Ostvareni uspeh u nastavku školovanja i u životu u pravilu se pripisuje vlastitim sposobnostima, ličnoj upornosti, dugu prema senima roditelja... Ipak, niko ne može da ospori da je Dečji dom (koji je posmatranim štićeniacama pružio u određenom vremenskom razdoblju neophodno pribežište i zaštitu) predstavljao uslov bez kojeg se svi kasniji rezultati nebi mogli pretpostaviti.

Odrasli pitomci danas stavljaju primedbe na dečje domove uopšte, izuzimajući Dečji dom u Kovačici, sa stanovišta pažnje prema odabiranju domskog osoblja i njegovoj pedagoškoj stručnosti i osposobljenosti za rad sa decom - štićenicima. Nije bilo dovoljno što je birano osoblje bilo odano narodnooslobodilačkoj borbi i što su dečji domovi za njih predstavljali u datim

posleratnim uslovima uhleblje, što nije nevažno, ali je trebalo voditi računa i o njihovoj pedagoškoj osposobljenosti i stručnosti za rad sa decom. Nastojanje da se oni obrazuju u hodu na kratkim seminarima, kursevima, jednodnevnim ili dvodnevnim sastancima, nije moglo da nadoknadi ove nedostake. Primeri pokazuju da se jedino tako moglo dogoditi da određena vaspitačica ostaje do ponoći sa štićenicom uvežbavajući je bezuspešno tehnici zapažanja, pamćenja i sl.

U domovima su za razlikovanje inventarskih predmeta, koje su koristili štićenici, upotrebljavani brojevi. Ovakvo označavanje primenjivano je i na delove odeće, obuće, ubruse itd. Broj je tako zamenjivao ime i prezime štićenika. Oni su mogli biti zamenjeni nizom drugih prikladnih znakova, tako da štićenik ne bude identifikovan, poistovećen, prosto sveden na pojam broja bez sadržaja.

U dečjim domovima deca su bila materijalno zbrinuta: bila su nahranjena, odevena, imala su prikladan higijenski smeštaj, obrazovala su se u odgovarajućim školama, i tome se ne može staviti nikakva ili gotovo nikakva zamerka, posebno ne sa stanovišta humanosti. Međutim, kontakt sa vaspitačima, upravnikom doma i drugim osobljem, svodio se, pre svega, na službeni odnos: savladavanje programa, dnevnih zadataka, disciplinske mere i sl. Ono, što osoblje niza domova nije moglo da shvati, jeste činjenica da je štićeniku ponekad nedostajao neko da ga pogleda u oči, pomiluje i upita: kako si, kako si danas; da primeti da je štićenik - vaspitanik neraspoložen, tužan, zamišljen, odsutan mislima. To nema veza sa telesnom temperaturom, zapaljenjem krajnika, kašljem, medicinskom intervencijom, lekovima, oblozima, čajem i dr. Tu treba tražiti sadržaj pojma »dom«, koji je štićenicima ponekad nedostajao.

Ovim primedbama može se dodati i problem dosijea. Sadržaj dosijea štićenika trebalo je da pretpostavlja podatke o roditeljima u intelektualnom i socijalnom pogledu da bi se mogao ceniti genetski potencijal potomka - štićenika. Praksa je pokazala da su ovi dosijei služili ponekad za evidenciju pretežno svojevremenog (ranijeg) političkog opredeljenja roditelja. Prema tom opredeljenju potomci - štićenici su ponekad, iako se to ne može uopštavati, bili ili mogli biti žigosani primenom »vrelih žigova«, što je na dečjoj duši u pravilu ostavljalo trajne tragove.

Međutim, ove se primedbe ne mogu uopštavati. Bivšoj upravnici Dečjeg doma u Kovačici 10. oktobra 1959. godine (sedam godina pošto je napustila Dečji dom u Kovačici) iz Vučja kod Leskovca obraća se pismom njena bivša štićenica Julijana Vaks - Cvetković rečima:

„Draga moja mila upravnice, Vaše pismo me je mnogo obradovalo. Od radosti ga nisam mogla ni da ga odmah pročitam, Vaše reči sam čitala sa suzama i uzbuđenjem."

Pošto je opisala svoj boravak posle odlaska iz kovačičkog Dečjeg doma, ona navodi:

„... a naučila sam u internatu na dobro i zlo. Nikada nismo imali takve vaspitače i upravnice kao što ste bili Vi. Nikada nisu vaspitači mislili na nas što nemamo roditelje i što nama oni trebaju da (ih) zamene. Retki su takvi ljudi kao što ste Vi bili prema nama i nemojte misliti da su Vas sve zaboravile. Ja mislim da bi svakoj milo bilo kad bi mogla da Vam se javi, ali nemaju Vašu adresu i gde se nalazite. Dobrota se nikad ne zaboravlja, a Vi ste za mnoge od nas bili roditelj i ostaćete uvek u mislima i sećanju. Uvek se sećam kako nam je divno bilo u Kovačici i kako smo srećni bili. Nikada nismo bile napuštene, jer ste nas vodili dobrim putem, što samo roditelj može da pruži deci."

Ishrana, odevanje i smeštaj štićenika

Sa ekonomskog gledišta posmatrani period u našoj zemlji (1948-1952) predstavlja vrlo teško razdoblje. Bile su to teške posleratne godine, nedostatak svega i svuda. S obzirom da su se u Domu nalazila pretežno deca bez oba roditelja, kvalitetu njihove ishrane, odevanja i smeštaja je posvećivana posebna pažnja.

Jedno od najznačajnijih pitanja koja su se postavljala pred upravu Doma bila je nabavka, pripremanje i obezbeđivanje ishrane štićenika, odnosno celokupnog domskog osoblja. U posmatranim posleratnim godinama, kada je u zemlji vladala opšta nestašica, posebno nedostatak osnovnih poljoprivrednih proizvoda namenjenih ishrani, realizacija ovakvog zadatka nije bila nimalo jednostavna, ni laka. Ipak, njegovom potpunom realizacijom bila je zaokupljena čitava društvena zajednica, kao posebnim prioritetom.

Rešavanje problema ishrane neuhranjenih štićenica, naročito u prvim godinama ostvarivano je na različite načine. Upravnica Olga Perović u upitniku navodi da je Dom od Bore (Gičkova, ranijeg upravnika Doma) nasledio određeni broj nazimadi i tovnih svinja a od zadruge - kukuruz, pa je ponekad uhranjeno i do pedeset tovljenika, što je bilo za Dom veoma značajno. O njihovoj ishrani i tovu se brinuo Ondriš (Ondrej Čuvar), vredan i sposoban poljoprivredni radnik.

Snabdevanje drugim artiklima vršeno je preko zadruge. Zadružnom prodavnicom je rukovodio Samo (Samuel Đuriček - Ďuríček). Kada je dobio

određenu vrstu robe (narandže, čokoladu, marmeladu, tekstil, higijenska sredstva i sl.), on bi telefonom o tome obavestio prvo Dom, da proveri koliko je i čega potrebno da mu stavi na raspolaganje. Neke vrste roba su u to vreme predstavljale »mislene imenice« ne samo za građane Kovačice već uopšte. Samo je takvu robu bio prinuđen da sklanja, odnosno da sa njom postupa po posebnom režimu, jer bi mu građani pred prodavnicom u trenutku stvorili neopisivu gužvu u želji da i oni dođu do proizvoda koji su u to vreme bili racionirani i običnom svetu nedostupni a u prodajnu mrežu stizali u vrlo ograničenim količinama.

Za pripremanje i kuvanje hrane bila je zadužena kuvarica - tetka Sofija (Servo), neobično vredna i sposobna Banaćanka. Njene kuvarske veštine bile su poznate i izvan Doma. To je naročito dolazilo do izražaja kada su u Kovačici održavani sastanci upravnika, odnosno vaspitača dečjih domova. Kad je došlo vreme da napusti Kovačicu, radi daljeg školovanja kćerke Erne, nije joj bilo teško da odabere bilo koji grad da bi se tamo zaposlila. Odabrala je Vršac. Ona se tamo zaposlila u Dečjem domu, a njena kćer se upisala u Učiteljsku školu. Druga kuvarica u Domu je bila Kovačičanka Ana Liskova (Anna Lisková).

Nasuprot relativnom blagostanju, u kome su živela deca - devojčice, štićenice Dečjeg doma, u selu je u godinama na koje se odnosi ovo posmatranje, vršen prinudan otkup određenih poljoprivrednih proizvoda. U spomenutih pet godina, dve (1950. i 1952) su bile izrazito nerodne - sušne i, pored činjenice da je ostvarivan prosečan prinos žita po jedinici površine inače bio vrlo nizak, u ovim godinama on je sasvim podbacio, što je uticalo na jednoj strani na povećani pritisak države na zemljoradnike pri realizaciji planiranog i razrezanog otkupa, a, na drugoj, na naglašenu glavobolju zemljoranika kako da ostvare obavezu, odnosno kako da je se razreše i pri tako niskim prinosima.

Ekipe, obrazovane za vršenje prinudnog otkupa, naročito kod zemljoradnika sa nešto većim posedom (iako je zemljoradnički maksimum u dva navrata ograničavan), bile su redovno veoma rigorozne i u prilici da »počiste« tavan, odnosno druge prostorije namenjene skladištenju hlebnog žita (pšenice). Nedostajuće količine između razrezanih i isporučenih (da bi izbegao kaznu zatvora) zemljoradnik, koji je bio u prilici, nastojao je da dokupi i isporuči otkupnoj stanici, odnosno državnim nabavkama, ali usled opšte nestašice pri smanjenoj proizvodnji to često nije bilo moguće i izvodljivo.

O otkupu se u Kovačici i danas prepričavaju razne, sada već, anegdote.

Jedno ostarelo domaćinstvo bilo je zaduženo da isporuči određenu količinu masti. Članovi spomenute ekipe su domaćina opominjali dva - tri puta na ovu obavezu, ali se on izgovarao da nema masti, da to provere i da razrezanu obavezu ne može da izvrši.

Posle izvesnog vremena ponovo su ga posetili sa zahtevom da obavezu izvrši. On se uporno branio i dokazivao da masti nema. Pošto mu nisu verovali, zahtevali su od njega da vilama prekopava stajnjak, pa će se pokazati ima li ili nema. Kad je on to odbio, jedan član ekipe popeo se na đubrište i nasumice zabadao vile u stajnjak. U jednom trenutku vile su udarile u neki čvrst predmet. Posle kratkog vremena iz stajnjaka je otkopana lepa emajlirana limena kanta za mast. Ali - bila je prazna.

„Dobro čiča, šta ovo znači? Jesi li ti lud? Zašto si zakopao praznu kantu za mast u stajnjak?" - energično je pitao pranalazač kante.

„Pa, nisam ja lud, samo sam želeo da u praksi proverim kakve to imam susede," odgovori starac mirno.

Imajući u vidu teškoće sa kojima se selo (Kovačica, ali i šira okolina) sukobljava, upravnica je deci skretala pažnju da se u školi ne hvale »domskom« hranom da time ne bi izazivali zavist kod druge dece, a i u selu.

Najmlađa grupa štićenica ispred Doma sa Bobikom (25.09.1949)

Inače, po pisanom sećanju učiteljice-vaspitačice Zuzane Farkašove, sada Čapove, „Kovačica, kao mesto imala je blagonaklon odnos prema Domu a uverena sam da joj je Dom adekvatno uzvraćao."

U celini posmatrano, Zuzana - Zuska Farkašova je u pravu. Kovačičani su vodili računa da u Domu žive deca bez roditelja, ratna siročad i humani razlozi su određivali i njihov odnos prema ovoj ustanovi. Ipak, u svakom žitu ima i kukolja. Ponekad je ponašanje nekih Kovačičana bilo i drugačije. Upravnica Doma ističe bezdušnost komšija koji su noću otrovali prekrasnog psa Bobiku, vernog druga domske dece. On je decu pratio svakog dana u školu, verno ih čuvao i, kao barjaktar, prvi se pojavljivao pri povratku dece iz škole. Bio je to plemeniti pas. Kad je otrovan, uspeo je da se popne na stepenice i da dopuzi do vrata dečjih spavaćih soba i tako bolan izdahne. Kada su deca ujutru doznala da je verni dobri Bobika uginuo, jako su plakala. Jedva se smiriše. Vernog dečjeg druga, lepog vernog Bobiku odmah smo ukopali, da deca ne vide, na uzvišicu u parku. Posle toga, deca su dolazila i pričala da su divno oribala Bobikinu kućicu. Cvećem su je okitila, stavila na nju crni flor i tako se tužna smirila.

Vučjaka Bobiku pamti do danas i bivša štićenica Doma, danas penzionerka Dragica Bubanja - Milošević: „Nismo se odvajale od njega. Kad je uginuo, sećam se, da smo puno plakale."

Na ovom mestu potrebno je učiniti napomenu u vezi sa psom Bobikom. Recenzent ovoga rada - Akademik Dr Čedomir Popov, sin šefa Železničke stanice, tada učenik gimnazije, seća se kako su ovog psa usvojili štićenici »Grupnog dečjeg doma«. Naime, na Železničkoj stanici Kovačica, nemački zarobljenici su 1945. godine gradili određeni magacin. Oni su sa sobom doveli dresiranog nemačkog vojničkog psa vučjaka Bobiku. Slabo su ga hranili, jer su u hrani i sami oskudevali. Štićenici Doma su na Železničku stanicu dolazili po vodu, pošto Dom tada nije imao vlastiti bunar. Tu su upoznali Bobiku, donosili mu hranu i kada su nemački zarobljenici napustili Kovačicu, Bobika je ostao u Domu sa decom koja su ga posebno volela.

Deca smeštena u kovačičkom Dečjem domu bila su uvek najelegantnije odevena u odnosu na sve tadašnje domove zahvaljujući, pre svega, krojačici Aranki. Ona je u Dom stigla kao logorašica (Nemica). Radila je u Dečjem domu. Tu se pokazala kao dobar i vredan čovek. Šila je i oblačila decu koju je volela kao svoju. Bila je puna ideja i brzo je stekla veliko poverenje i poštovanje od strane pretpostavljenih. Među decom je bila omiljena.

Grupa štićenica pred Domom (1949)

Bivša štićenica Nevena Runjevac - Milić, sećajući se Aranke, navodi: „Aranka je bila dobra osoba. Ona nam je šila haljine i često smo »tajno« odlazile u prostorije gde su bile šivaće mašine da se »takmičimo« ko će brže i duže »terati« mašinu. Ako bi nas zatekla u »šteti«, nikada nas nije »tužila« upravnici."

Druga štićenica, razmišljajući o Aranki, ističe:

- Sa puno ljubavi je radila svoj posao. Sećam se divnih mornarskih haljina specijalno sašivenih pred odlazak u Pulu na letovanje. Aranka je bila izvrsna krojačica Doma. Šila je divne haljine deci tako da su uvek bila najlepše obučena, gde god da su se pojavila.

Treća ističe:

- Imale smo i lepe haljine, za svaku priliku.

U zapisniku komisije, koja je izvršila inspekciju Doma 21. marta 1952. godine, navodi se da su odećom i obućom deca potpuno obezbeđena. Odeća je lepo i ukusno sašivena, što znači da se estetskoj strani posvećuje dovoljno pažnje. Predmeti dečje odeće se maksimalno koriste. Stari, dotrajali predmeti se prevrću i prepravljaju, tako da oni relativno dugo traju. Pomenuta zapisnička konstatacija ukazuje da se u Domu ekonomiše stvarima kao u dobrom domaćinstvu, odnosno u racionalnoj porodici.

Pomoćno osoblje (dve osobe) imalo je zadatak da vrši pranje rublja i spremanje prostorija. U tome su delimično učestvovala i deca - štićenice Doma, kada se radilo o uređivanju sopstvenog ležaja, vlastite garderobe i školskih stvari.

U već pomenutom zapisniku (21. mart 1952) inspekcija konstatuje:

- Čistoća u domskim prostorijama je na visini. Naročito je primerna čistoća u dečjim spavaćim sobama. Kada se izmene sadašnji nehigijenski i dotrajali patosi u prostorijama u prizemlju, čistoća će se moći još bolje i lakše održavati. Lična higijena dece je, takođe, primerna. Deca imaju sva potrebna sredstva za održavanje lične higijene. Zdrava su. Dečje zdravlje se kontrioliše redovnim lekarskim pregledima.

Očigledno je da je pitanjima ishrane, odevanja i smeštaja dece u Domu, posvećivana posebna pažnja, svakako, imajući u vidu opšte privredne i ekonomske uslove u zemlji i sredstva koja su, s tim u vezi, mogla biti stavljena Domu na raspolaganje.

Organizovanje i provođenje letnjih raspusta

Štićenici su letnje raspuste provodili na različite načine. Ističu se dva oblika provođenja raspusta.

„Jedne godine su štićenici," kako se seća Erna Servo - Ilić, „letovali u selima oko Užičke Požege po seoskim domaćinstvima, kako bi upoznali život u porodici. Milićevo, Godovik, Gorobilje, Visibaba ... su imena sela kojih se još sećam. Ja sam bila u Gorobilju u jednoj porodici sa kojom sam dugo održavala kontakt. Vodila sam svog supruga i sina da vide i upoznaju te divne ljude kod kojih sam provela mesec dana kao njihova kćerka. Svi smo se vratili sa po kojim kilogramom više, jer smo boravili na svežem planinskom vazduhu. Domaćin se zvao Stanimir Jovanović. Imali su kćerku Olgu, otprilike mojih godina. Olga je jednom bila, kao dete, u poseti u Kovačici. Udata je i ima sina. Njeno prezime, kao udate, je Varinčić."

„Mnoga deca u to vreme, uz svoje roditelje, nisu videla ni more a mi smo letovali u Selcu, Crikvenici, Puli, išli na ekskurzije po Srbiji. Letovali smo povremeno i po privatnim kućama u Srbiji, verovatno zbog svežeg vazduha i domaće atmosfere," navodi i Velinka Romanović - Ćurić.

„Možda sam ranije govorila," piše Velinka Romanović - Ćurić „da smo kao deca bili slabokrvni, neuhranjeni i sl., te smo letovanjima na moru, planini upotpunjavali fizičku kondiciju. Na more smo išli kolektivno, kao i na mnoge ekskurzije, a na letovanje u planine ili promenu sredine u Srbiju. Vozom, recimo

do Čačka, gde su nas dočekivali meštani iz okolnih mesta i pojedinačno odabirali da bismo s njima proveli letnji raspust. Mislim da sam dve sezone živela u Medveđi kod Alekse i Danice u kraju brdovitom i šumovitom. Voleli su me i hteli čak da me usvoje. (Nisam bila za to zrela, lično sam mislila da ću izgubiti svoj identitet.) Tamo sam živela po njihovim običajima. Bilo je novo, familijarno. Dugo godina smo se i dopisivali, a voće koje smo preko leta sušili, kao jabuke, šljive - dobijala sam u paketu za Novu godinu. Ponosna sam na svoje detinjstvo. Meni je ono predstavljalo jednu dugu, veselu, bezbrižnu avanturu...”

„Sećam se,” spominje Erna Servo - Ilić, „divnih mornarskih haljina specijalno sašivenih pred odlazak u Pulu na letovanje. Pošto smo bili blizu Briona, upravnica Olga Perović izdejstvovala je posetu Brionima. Tada je to izgledalo neizvodljivo, ali ona je sve uspevala. Otišli smo na Brione. Očekivali smo da vidimo druga Tita, ali on je bio na putu. Primio nas je Moše Pijade. Za nas je to bio događaj. Bilo je to 1951. godine: Šetnja po Brionima, doček, posluženje, sve je to još i danas u meni živo. Tada smo upoznali i malog »nemirka« Mišu, Titovog sina koji je okolo trčkarao u kaubojskom odelu. Prisutan je bio i njegov učitelj[58], koji nam je pričao o njemu. Miša je tada bio četvrti razred”- navodi Erna Servo - Ilić.

„Kad smo već kod letovanja, sećam se” piše dalje Erna „da je upravnica Perović uspevala svako leto da ode negde sa svojim štićenicama. Bili smo u Puli, Crikvenici, Prčnju, Kaleniću (manastir) na Fruškoj gori.”

„Sećam se jedne igranke u Puli. Bilo nas je desetak učenica sedmog razreda. Vaspitačica nas je odvela u jednu letnju baštu na igranku. Seli smo za sto, naručila je za nas sok i uzbuđeno smo čekale da neko dođe po nas. Orkestar je svirao divne melodije i, sećam se, pevao je gospodin Mile Bogdanović. Po mene je došao,” piše Erna, „jedan lep, mlad oficir mornarice. Od sreće sam bila na sedmom nebu. Dobro sam igrala a i on, pa to nije ostalo nezapaženo. Sledeću igru sam odigrala sa gospodinom Bogdanovićem. I danas, kad ga vidim na televiziji, setim se toga događaja. I moje drugarice su igrale. To je bio jedan od izleta u stvarni svet, jer je (inače) sve bilo strogo pod kontrolom, puno pravila. Verovatno je tako moralo da bude u to vreme.”

Inače, Olga Perović je, po rešenju Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku GIONSAPV (Rešenje br. 10268 od 10, juna 1952) bila upućena na privremeni rad u Dečje letovalište APV, Pula, u svojstvu upravnika Letovališta. Sa njom su u Puli bile i štićenice a i određen broj osoblja Kovačičkog doma.

[58] Josip Vuk, primedba autora

Dečji džez-orkestar u Puli pred odlazak na Brione (1952)

Tom prilikom je Brione posetio i Orkestar Dečjeg doma iz Kovačice na poziv Josipa Vuka, tadašnjeg vaspitača sinova Tita i Dedijera (1952).

Iz sačuvanog spiska osoblja Dečjeg letovališta APV u Puli (I smena) vidi se da je u toj (I) smeni bilo u letovalištu 250 dece, 15 članova porodica osoblja i osoblja - 35. Osoblje su sačinjavali: upravnik i zamenik - 2, vaspitači - 8, zdravstveni radnici - 2 (1 lekar i 1 bolničarka), ekonomat - 5 (ekonom, blagajnik, nabavljač, magacioner i kočijaš), kuvarice - 8, spremačice - 5, krojačice - 2, pralje - 2 i 1 obućar.

Odlazak nemačke dece iz Doma u Kovačici

Nemačka deca su Dečji dom u Kovačici napuštala po dve osnove.

Nekoliko štićenica nemačke narodnosti preraslo je osnovnu školu, odnosno niže razrede gimnazije. Na predlog odgovarajućih organa GIONS APV, Novi Sad, ove su štićenice upućene u Leskovac na izučavanje tekstilnog zanata u tamošnjoj Industrijskoj školi koju su završile 1954. godine. Među tim štićenicama, kako piše Julijana Vaks - Cvetković, bile su, pored nje, sestre Katica i Marija Prohaska, Margita Hauk i Dušanka Ristić. Nemice su po završetku Industrijske škole otišle u Nemačku. Julijana sa njima ne održava vezu i njihove adrese nema. Dušanka Ristić - Stošić živi u Leskovcu.

Štićenice prerasle za osnovnu školu upućene u Vučje

Elizabeta Vaks, Julijanina starija sestra, našla je Julijanu preko Crvenog krsta, pozvala je u Nemačku, pa je i ona (Julijana) određeno kratko vreme provela tamo, ali se odlučila da se vrati u Jugoslaviju. U Tekstilnoj fabrici »Kosta Stamenković« u Leskovcu radila je 3 godine kao tkač. U međuvremenu je završila Srednju tekstilnu školu pa je 4 godine u Tekstilnoj fabrici »Vučje« u Vučju bila zaposlena kao laborant a zatim je, takođe kao laborant, provela preostali radni staž u Vunarskom institutu »Vunil« u Leskovcu, odakle je i penzionisana.

Julijana Vaks - Cvetković ima dve kćeri. Starija Marija je završila turizmologiju na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu, udata je, živi u Baru i ima tri sina. Mlađa kćer Ana je završila Ekonomski fakultet u Beogradu i sada u okviru postdiplomskih studija priprema magistarski rad.

Julijana bi želela da sazna što više o deci sa kojom je bila u Domu, danas zrelim ljudima, gde su i šta rade. Predlaže da se organizuje susret bivših štićenica Doma iz Kovačice jer je ubeđena da bi se od njih veliki broj rado odazvao.

Druga osnova napuštanja Doma je odlazak dece iz Doma na poziv roditelja. Uspostavljanje veze između dece u Dečjem domu u Kovačici i njihovih roditelja, odnosno bližih rođaka, ostvarivano je putem pisama i određenih pošiljki. Pisma i pošiljke su stizale od septembra 1949. do aprila 1952. godine. Ona su upućivana sa područja tadašnje Zapadne Nemačke (Simbach, Stuttgart-Zuffenhausen), Istočne Nemačke (Bad Frankenhausen) i Austrije (Hafendorf, Ramsauer Plateau).

Iz sadržine pisama se jasno vidi da je korespodencija između dece i roditelja (rodbine) bila uspostavljena već i ranije u odnosu na spomenute datume.

Pisma su pisana u stilu: Drago moje milo dete! Dođi što pre! Šta treba da učinimo da što pre dođeš? U njima se kćerima daju saveti: Budi dobra i poslušna! Nemoj da zaboraviš da imaš (jednu) mamu!

Izražava se žalost zbog lične usamljenosti bez deteta; šalju se pozdravi iz dalekog sveta u kome su i roditelji usamljeni; obaveštavaju se o braći i bliskim rođacima; spominje se rodbina koja očekuje dolazak dragog deteta; saopštava se činjenica da su podneli (jednom, dvaput) molbu Crvenom krstu, odnosno odgovarajućem diplomatskom predstavništvu; čestitaju se nastupajući božićni i novogodišnji praznici; opisuju se: lepote kraja - područja u kome sada žive, pripreme učinjene za dolazak deteta (lep krevet, novi madrac, dunja, jastuci); mogućnost školovanja posle dolaska; neki se izvinjavaju zbog pogrešaka u pismu, pošto već dugo nisu pisali srpski, ali se nadaju da će njihovo dete sve razumeti.

Deo pisma obično je namenjen tadašnjoj upravnici Doma - Olgi Perović, kojoj se zahvaljuju što je njihovu molbu prosledila na odgovarajuće nadleštvo; naglašavaju da veruju da je njihovom detetu dobro, ali su ga se zaželeli, jer su već pet godina odvojeni od njega; drago im je što se upravnica pozitivno izražava o njihovom detetu; mole je da njihovom detetu pročita poruke iz njihovog pisma, šalju njoj, vaspitačicama i svoj deci srdačne pozdrave itd.

Ovde se navodi pismo koje je majka Olge Hasur napisala iz okoline Štutgarta (Zuffenhausen), 20. aprila 1952. godine.[59]

Drago moje milo dete,

Primila sam tvoje drago i milo pismo, samo oprosti mi što tako dugo nisam pisala. Ja svaki dan idem na posao u fabriku i uveče kuvam večeru i spremam za drugi dan. Sad radim malo u pošti i tako prođe vreme, ali ipak mislim uvek na tebe i čekam na taj dan kada ćeš doći. Drago dete, sada je ovde lepo vreme i ovde je mnogo šume okolo, ja bih svako veče s tobom malo išla u šetnju. Ja sam ti već spremila jedan lep krevet potpuno novi i madrac i dunje i 3 jastuka i lepe haljine i u školu možeš ići dokle hoćeš i da učiš, jer ja samo za tebe živim, drugog nemam nikoga i možeš da misliš kako sam sama, da mi je mnogo teško. Mnogo se zahvaljujem tvojoj upravnici za njeno lepo pismo i tako sam sretna što tako lepo piše o tebi.

Samo budi dobra i poslušna i dođi što pre, jer ja te samo najbolje volim i ja samo volim da budeš sretna. Sada primi mnogo pozdrava i mnogo poljubaca

[59] Sadržina pisma nije menjana. U njemu su korigovane samo pravopisne greške.

od tvoje mame, koja te mnogo voli i mnogo pozdravi upravnicu i vaspitačicu i sve tvoje drugarice. Sada budi moja dobra kćerka Olga i nemoj da zaboraviš da imaš jednu mamu koja čeka na tebe.

Faksimil delova pisama dečjih roditelja štićenicama Dečjeg doma u Kovačici

Olga Hasur je na poleđini pisma napisala - *Moje mišljenje:*

Ovo je pismo istinito, iskreno, i osećajno. To pismo potiče iz dubine materinskog srca koja mnogo želi da njeno dete bude kraj nje, da ga ona ljubi, da ga miluje, da ga ona hrani hlebom koji je ona znojem i mukom zaradila. Ah – ništa nije jače od materinske ljubavi . . .

Pošto je između dece i roditelja (rođaka) uspostavljen kontakt, preko Crvenog krsta su upućivane molbe da im se deca pošalju u Nemačku. Olga Perović je zapisala, da je „tako postepeno otpočela repatrijacija[60] nemačke (i mađarske) dece. Mi smo decu, koja su bila određena za repatrijaciju, opremili sa najvećom pažnjom i ljubavlju. Dali smo im sve novo: od rublja, odeće, obuće i kaputa, pa čak smo im i nove kofere kupovali, da bi ih što lepše otpremili."

. „Ti rastanci sa našom decom bili su uvek dirljivi i bolni," navodi dalje tadašnja upravnica Olga Perović. „Deca su se radovala svojim roditeljima, ali su plakala zbog rastanka od voljenog kolektiva i svojih drugarica."

Eva Mak, štićenica Doma u Kovačici, je prilikom odlaska Cecilije Kenig (i njene sestre) u Nemačku napisala sledeću pesmicu:

Ceciliji na rastanku

Sećaj se svih lepih dana
u Domu jugoslovenskom
zaplakati ah ne mogu,
ali u srcu krijem bol!

Kada pođeš u tuđinu,
uzmi pregršt zemlje suve
da njome rasteraš setu,
srca svoga bol i tugu.

Hoćeš li se sećat' mene
kad se sada rastanemo?
Valjda neće i sećanje
sa rastankom da uvene?

Kovačica, sreda, 1. aprila l95l.

[60] Odlazak dece roditeljima u Nemačku determiniše se pojmom repatrijacije. Verovatno taj pojam nije najsrećnije odabran za ovu pojavu. Jer, prema Vujakliji (Vujaklija, M.: Leksikon stranih reči i izraza. Prosveta, Beograd, 1961) repatrijacija (nl. repatriatio) znači: vraćanje u otadžbinu, a Nemačka ovoj deci, a ni njihovim roditeljima u momentu odlaska, nije bila otadžbina. Možda bi pravilniji bilo ovaj odlazak označiti pojmom reemigracije (l. emigratio), tj. ponovno iseljavanje sa područja u koje je ovaj živalj ranije naseljen tokom raznih kolonizacija.

„U vezi te pesmice sećam se,” piše dalje Olga Perović, „da su naše male Nemice prosto opsedale našu krojačicu Aranku, tražeći »lepe« krpice. Od njih bi tada šile male vrećice koje su iz naše bašte punile zemljom, pa je »rodnu grudu« svaka nosila sa sobom u Nemačku.

Na rastanku sve su čvrsto obećavale da će nam redovno pisati. Međutim, njihova pisma obično bi stizala u početku, dok im je kasnije strogo zabranjivan kontakt sa nama. Ima vrlo interesantnih pisama, koje su nam naše bivše štićenice uputile iz Nemačke, odmah po dolasku roditeljima, u kojima one verno opisuju svoje prve utiske.”

Pismo Katice Prohaska upravnici Olgi Perović:

Draga moja upravnice!

Izvinite što pre nisam Vam pisala, jer sam čekala na slike, ali pošto taj slikar još nije završio slike, i ja nisam htela više da čekam, pa Vam sada šaljem jednu malu što sam se slikala za legitimaciju.

Meni je ovde dobro, samo što jedno mrzim, što moramo svake nedelje da idemo u crkvu, a inače nam je dobro.

Nemački sam isto već naučila i to baš još ne perfekt ali znam skoro sve, a Marija još nije naučila i moja dva brata. Moja braća idu u školu dalje, a mi ne. Mi smo mogle da radimo šta smo htele. Mi smo htele da idemo nešto da radimo. Nismo htele da sedimo kod kuće. Pa sad radim ja u cipele fabrika a Marija uči sada za šnajderku. I ja sam prvo učila, pa mi se nije sviđalo.

Kako je Vama, da li ste zdravi i gde su Milka i Seka? Neka mi i one pišu i ja ću onda i njima pisati.

Ovde u Nemačkoj su i moja baba, tetka i sve, samo moja rođena mama mi još treba, jer mi ova nije tako dobra. Samo moja baba nije baš tu gde sam ja, ali ja ću možda ići kod nje, pa tamo da ostanem. Moja tetka dobila sada jedno dete i zato volim da idem kod njih, jer baba i moja tetka svi zajedno.

Kada sam dobila Vaše pismo, mnogo sam se obradovala, ali kada sam ga počela čitati, onda sam skoro i ja morala da plačem. Jer, Vi ste sada tolike godine bili u Kovačici sa onom decom a sada ste odjednom morali da se rastajete sa njima. Znam da Vam nije bilo lako, ali šta se tu može kad je takva sudbina.

Kada dolaze velike devojčice kod Vas, onda ih sve pozdravite i recite svima: ko hoće da nam piše, neka nam piše, jer se tome mnogo radujemo. I

Danica Čomić neka mi piše, ako možda i ona dolazi kod Vas onda joj recite. Ja ću Vam jednu sliku poslati. I jedan paket ću Vam sigurno poslati sada dok vidim da li se sme ili ne, jer ja sam već jedan u Leskovac poslala pa mislim da nije dobila ta drugarica. Pozdravite Seku, Milu a Vas ljubi i grli Vaša nekadašnja pitomica Katica. Svu decu pozdravite kada dođu. Pošaljite mi Milinu i Sekinu i Vašu sliku.

Pismo Olge Hasur upravnici Olgi Perović:

Draga moja upravnice

Mnogo, vrlo mnogo Vas molim da mi izvinite što vam do sad nisam pisala. Put je bio lep, videla sam mnogo prirodnih lepota naročito u Sloveniji i u Austriji. Iz Beograda smo posle dužeg pregleda pošli u sredu uveče u 11 sati, sutradan u četvrtak smo bili u Zagrebu u 12 sati. Tu su nam iz Crvenog krsta sestre dale ručak i priključili još 50 nemačke dece s nama. Voz je krenuo dalje. Prolazili smo kroz divnu Sloveniju, uveče kad se još nije uhvatio sumrak stigli smo na granicu Austrije i Jugoslavije. Prolazili smo kroz dugačak tunel između Jugo. i Aust. U Austriji na prvoj stanici u nekom gradu su nas lepo dočekali, tu su se skupili puno novinara i slikara (fotografa). Pitali su nas mnogo kako nam je bilo u Jugo., slikali su nas u vozu. Tu smo i prenoćili. U subotu smo stigli u Štutgart. Mojoj mami su javili telefonom da sam došla. Bili smo u nekom prihvatilištu. Ja sam stojala naslonjena na vrata i očekivala mamu. Mama dugo nije dolazila. Onda sam uzela da čitam jednu knjigu, uvek dizala glavu da vidim da li dolazi mama. Posle dužeg čekanja digla sam glavu i videla da ide moja mama sa svojom prijateljicom. Ja sam zaustavila dah i nemo gledala mamu kako mi se približava. Kad je mama bila prilično blizu, ja sam je poznala i poletela joj u zagrljaj sa uzvikom "Mama"!... Mama je plakala od radosti. Zatim me odvela kući. Mama mi je kupila fotoaparat za slikanje. Ovde je lepo. Okolo ima mnogo šuma. U šumama ima jelena, srna i zečeva, lisica, veverica. To sve sam ja već videla u šumi. Ptičice pevaju.

Sada svršavam pismo i srdačno pozdravljam vašu Seku i Milu a najviše vas.

Ostalo što vam nisam pisala saznaćete u pismu mojim drugaricama.

Šaljem vam moju sliku zato što je zakasnilo pismo.

Na fotografiji je posveta:

Za uspomenu i dugo sećanje mojoj miloj upravnici od njene nekadašnje pitomice Olge

Još pre jedne godine Olga Hasur je bila štićenica našeg dečjeg doma. Mala, pomalo jogunasta Nemica, učila je marljivo gimnaziju, čitala knjige,

svirala na klaviru ili harmonici a u slobodnim časovima crtala. Ona je godine posle oslobođenja provela u Dečjem domu u Kovačici. Potpuno je prirasla za ovaj kolektiv u kome je provela svoje najlepše detinje časove. To ona sada najbolje oseća, kada je vraćena svojoj majci u Nemačku. Nikada ona neće moći da zaboravi njenu milu upravnicu Olgu Perović, svoje vaspitače i drage drugarice: Jovanku, Zoricu, Ljilju, Velinku i druge. Sada se Olga nalazi u Nemačkoj kod njene majke, ali je ona srcem i mislima ipak ovde. To se najbolje vidi iz njenih iskrenih pisama, koja redovno piše svojoj bivšoj upravnici. Olgi se čak čini da je otišla samo za kratko vreme i jedva čeka trenutak da se ponovo vrati.

Kada je odlazila, ona je bila tužna i vesela. Tužna - jer se rastaje sa toliko bliskih i dragih likova; vesela - što će opet biti u naručju svoje rođene majke. I tako je Olga otišla. Uskoro je stiglo prvo Olgino pismo. Ona se radovala:

Mama mi je kupila fotoaparat za slikanje. Ovde je lepo. Okolo ima mnogo šuma, a u šumama jelena, srna,... veverica. To sam sve ja već videla. - saopštava veselo Olga. Međutim, nije prošlo mnogo vremena, a glas naše vesele Olge postao je tužniji, neodređeniji:

Pišite mi, jer ja ovde nemam veće radosti nego kad primim pismo od onih s kojima sam provela tolike godine u slozi i sreći. Ja sada nisam više kod mame, ja sam sada u internatu, daleko od mame - jadala se Olga. U nastavku piše:

Volela bih da dobijam Dugu, Filmske novine i Jež. Ja ne znam kako ćete to da uradite. Ja Vas m o l i m ako možete...

ili:

Ovde idemo u crkvu. Ovde, takoreći, mole se strašno bogu. Meni je višeputa rđavo u crkvi.

Svoje pismo je Olga završila ovako:

Drugi put ću Vam više pisati a sada ne, jer n i s a m s i g u r n a da ćete primiti moje pismo. Vaša nekadašnja tvrdoglava Olga.

Samo oni koji su dobro poznavali ovu tvrdoglavu devojčicu mogli su da naslute da joj je vrlo teško, da se nešto krupno zbiva u njenom životu, što je goni na ovakvu ispovest i priznanje. Olga nikada nije priznavala da je tvrdoglava i nikog nikad nije molila. Ali je ona u novoj sredini iz dana u dan osećala sve veća ograničenja i sve manuje slobode. Olgin nemiran duh je ubrzo bio sputan i sve više stezan. O tome rečito govori njeno sledeće pismo.

Draga moja mila bivša upravnice!

Vaše milo i veliko pismo primila sam sa velikom radošću. Iskreno sam se obradovala jer sam to pismo očekivala već dugo. Kada sam Vaše pismo čitala, osećala sam se kao u domu. To je bio samo trenutak ali lep. Bilo bi lepo kada bi ostala još makar samo to leto.

Što se tiče sredine u koj se nalazim lepa je, ali je mnogo božja, u celom Paderbornu samo crkve, samo se čuje o bogu, a u našem institutu se mnogo mole bogu, i svake nedelje idemo u crkcu, mnogo puta mi je rđavo. Prvo me oblije vreo znoj a onda hladan i strašno mi zuji u ušima. Ja ne znam zašto, ipak ne verujem u boga, mnogo se što mora u životu. U našem institutu su časne sestre, mi moramo da im peremo sudove i spremamo. Spremajući njima i nama sobe i glancajući hodnike učimo kako se sprema. Devojčice u institutu nisu tako inteligentne kao kod Vas, oni ne znaju ni jednog pisca, književnika, naučnika, glumca ili kompozitora. One znaju samo svete ljude, popove što kažu da su na nebu. Ovde ne uče devojčice da sviraju na klaviru, ili na violini ili tako nešto. Kod nas ima klavir ali samo sviraju sestre kad pevaju crkvene pesme, mi ne smemo ni da dirnemo. Imamo školu u našem institutu od 8 do 12, u školi je dosadno jer ne razumem sve, ali nije sada više tako, sad je sve bolje. U četiri imamo učenje do 6, na učenju mi vaspitačica izdiktira dva diktata, i onda imam čitanje, nekada i već slobodan sastav i gramatiku. U koji razred ne znam. Kod nas se uči sve što sam ja već učila I_1 gimnaziji.

Ja moram ovde da ostanem samo jednu godinu. Moja mama plaća 30 marki mesečno. Pola država plaća a pola moja mama. Mama je u Štutgartu. Ona radi u fabrici telefona.

Vi ste me još molili da vam pišem šta je moja mama kazala kad me je videla. Plakala je od radosti i mnogo je zahvalna što je dobila tako veliku kćer. Ja mamu skoro nisam poznala, gledajući je dugo kako se približava poznala sam u njoj moju nekadašnju mladu mamu. Mama je radosna ali joj je žao što sam zaboravila nemački. Kod mame su mi knjige opet zapakovane kao što su bile. Mama neće da mi ih da, jer kaže ne mogu da ih čitam, jer ne učim uopšte nemački, ali kada budem znala nemački moliću je da ih čitam. Što se tiče crtanja, sada crtam retko jer nemam volju, ali ću se truditi da je opet povratim. Otkako sam u Nemačkoj, nisam još ništa pročitala pa me to nervira, jer bi kod Vas u domu mnogo za to vreme mogla pročitati, i mnogo znanja stekla. Uvek mislim na Vas kao i na moj domski kolektiv. Slike sam primila i mnogo vrlo lepo vam se zahvaljujem jer verujte ni jednu nisam ranije imala. Za novine se isto zahvaljujem i vrlo mnogo se radujem što ću i ja imati šta da čitam, jer bez čitanja mi je život pust. Vama, Zorici i Jovanki je sigurno najlepši dan bio kada ste bili u

Belom dvoru, zar ne? Da li Eva još uvek čita vredno? I Kata crta li ona još tako mnogo i lepo? Da li Zorica i Velinka sviraju još uvek s voljom i ceo orkestar takođe? Sada pozdravite srdačno svo osoblje i svu domsku decu i Vašu Milu i Seku takođe a najviše Vas pozdravlja srdačno Vaša nekadašnja bivša štićenica Olja.

Paderborn, 8-II-53.

Draga moja nekadašnja upravnice,

Primila sam Vaše pismo koje me je veoma obradovalo. Nešto me je zadržalo u odgovru, ja sam isto raspust imala i kada sam došla dobila sam ovo vaše pismo posle 20 dana. Ja sam bila kod moje mame u Štutgartu i provela sam lepo novu godinu. Imali smo jelku, i ja sam dobila lepu crvenu spomenicu i album, i još haljinu i cipele i šal, rukavice i crveni šešir. Ali ja nisam smela da ponesem 2, 3 srpske knjige, i te knjige što sam htela da ponesem mama je pocepala. Ja sam jako plakala i plačem uvek kada se setim toga. Ja sam već mnogo zaboravila srpski. Ja vam se zahvaljujem za "Dugu", jer se strašno bojim da srpski zaboravim. Moja mama nesme da zna da ja srpske novine čitam. Ja sam već 5 puta "Dugu" dobila. Ja bih volela da znam za koliko ste vreme te novine upisali i ko će da plati. Ja bih volela da znam adresu od te štamparije.

Draga moja nekadašnja upravnice, ja uvek mislim na moj kolektiv i jako mi je žao da ste se rastali. Oh, ja mislim uvek na park i na baštu i na sve što mi je bilo milo, ali ja ću kada velika budem da posetim naš lepi kovačički dom koji sam tako volela, ne osećajući, sada osećam koliko sam ga volela i te knjige koje su u njemu bile i te uspomene.

Smem li da znam Erninu i Zoricinu adresu. Da li vam one pišu? Ovde učim puno i ja čitam opet mnogo, ja razumem već sve, i ja ne mogu knjige da ne čitam, ja volim knjige, i zato zaboravljam srpski zato što samo nemački čitam i pišem i govorim. Ja ću vam knjige koje sam čitala na nemačkom napisati: »Das Licht der Berge« od Franz Weiser, »Bergauf« od Margaret Seemann, i priče od (Hansa Christiana) Andersena i td. Ovde učimo da ***šijemo****. Ja sam meni već* ***spavaćicu*** *sašila i* ***kecelju****. Crtam često ali ne tako mnogo i lepo kao u Kovačici. Pišite mi uvek mnogo, jer ja učim ponovo srpski, ja pročitam nekoliko puta vaše pismo samo da ne zaboravim srpski. Nekada razgovaram sama sa sobom, i, nekada kada sam nešto na nemačkom rekla, onda hoću da kažem na srpskom i ponekad ne mogu uopšte. Pošaljite mi od Drugarice Zuske adresu. Ona mi odavno nije pisala. Sada vas mnogo pozdravlja očekujući drugo pismo vaša mila nekadašnja pitomica Olga.*

Draga moja mila Upravnice!

Izvinite što nisam pre pisala, jer nisam imala do sad vremena. Ja sam se mnogo obradovala pismu, a Vi ste mislili ja sam Vas potpuno zaboravila. Sliku ću Vam poslati u ovom pismu. Ja verujem, Vi ćete me ipak poznati. Izvinite što tako mnogo grešaka pravim.

Gde je drugarica Zuska, kako joj ide u gimnaziji, zašto mi ne piše? Mi idemo često na izlet. Ovde je jako lepo ali nikad kao u Kovačici. Ja sam u Dugi videla naš dom, nekako sasvim drugačiji nego pre.

S drugaricama se dobro slažem. Drug Janko mi je pisao, Kata, Zorica i Erna pišu mi isto redovno.

Izvinite što ne pišem tako mnogo. Pozdravite Milu i Seku a najviše Vas pozdravlja Vaša Olga.

Pismo Eve Mak pisano 04.11.1953:

Draga upravnice,

Srećno sam stigla kod roditelja i javljam Vam se da vidite da Vas nisam zaboravila. Pre nego što sam otputovala iz Jugoslavije bila sam tri dana na Bledu, gde sam se vrlo lepo provela. Bledsko jezero je jako lepo sa ostrvom u sredini i sa planinama okolo. A hotel u kojem smo jeli, bio je mislim najbolji i najlepši u Jugoslaviji. Mama je tako jako plakala a i tata, samo ja nisam mogla. Vi znate da sam se odvikla od mame, i kakva je pisma pisala, pa zato i nisam mogla da budem tako srdačna, i još ništa ne osećam prema njoj, a tako lepe haljine mi je sašila i divan kaput za nedelju. Ja sam pošla 19.09. a stigla sam 29.09. Imamo vrlo lepu i udobnu sobu sa otomanom i foteljama, ormanima, i što treba za kuhinju i ostalo. Tata svira harmoniku na dugmad i jako je veseo. On nosi teške stvari, ne znam kako se zove taj posao, i puno zarađuje. On je postao debeo u ratu i zato sad može da nosi teške stvari. Mogu da nastavim školu, samo moram prvo ići na neki kurs od šest meseci gde ću naučiti nemački jezik. Sve je dobro ali ne volim samo u crkvu da idem. Kad nisam išla, mama je bila tako ljuta i nije ništa govorila i još je svašta bilo.[61] *Jednom sam rekla: Ti radi kako ti hoćeš a ja ću kako znam. A ona kaže da je učila kako je njena mama radila a ja treba da radim kao ona. Sad moram da radim isto, ali ja ne mogu da verujem u ono što je naučno dokazano da nema, i u ono što ja i sama znam da nema. Jednom je rekla: „Svi ljudi idu u crkvu pa znači da su svi ljudi glupavi.” Htela sam da kažem da jesu glupavi za to, zato što popovi lažu, ali sam ćutala da opet ne bude*

[61] Eva kaže: »bilo je svašta«, znači dobila je batine, a kod nas u Domu za pet godina za batine uopšte nije znala.

ljuta. I sad kad je reč o crkvi, ja samo ćutim, ali znam da nije tako. Još kad sam rekla što se nije zahvalila, kad ste me učili, odevali i hranili rekla je: da li zato da se zahvalim što sam radila pet godina u Rusiji i što mi je partizan uzeo kuću. A ja sam rekla da je za sve Hitler kriv što je počeo rat, ali ona kaže nije. A ja je pitam sigurno je Hitler dobar a ona kaže da nije ni Staljin, ni Hitler, ni Tito dobar, a ja joj ne mogu ništa reći. Tati mogu to sve reći i on odmah zna. Sada Vas sve (i Seku i Milu) mnogo srdačno pozdravlja Vaša nekadašnja pitomica Eva Mak.[62]

[62] Eva Mak je rođena u Prigrevici (13.08.1939).

O pojavama skrajnjivanja,[63] osećanjima skrajnutosti[64] i njihovom prevladavanju

Proučavanjem sadržaja upitnika i njihovih priloga, primljenih od pojedinih štićenika, odnosno osoba zaposlenih u Domu, dolazi se do saznanja da su se oni ponekad u životu osećali vrlo nezadovoljni svojim položajem. Uzrok nezadovoljstva mogao je imati izvorište u porodici, u školi, u domskom kolektivu, odnosno u društvu uopšte. Nezadovoljstvo je moglo biti prouzrokovano bilo ponašanjem pojedinaca (vaspitača, nadređenih rukovodilaca), bilo nekih interesnih grupa, delova određene zajednice ili društva uopšte, ali se ono (nezadovoljstvo, osećanje skrajnutosti) ispoljavalo na različit način, iako je imalo vrlo nepovoljne reperkusije na ličnosti koje su njime bile pogođene, odnosno kod kojih je izazvano osećanje skrajnutosti.

Jedna od štićenica Doma doslovce navodi: „»Dom« nas je naučio da budemo disciplinovani, odgovorni, savesni, pošteni i vredni. Laž se najstrože kažnjavala, čak ponekad i vrlo surovo. Mogla bih da kažem da su »domci« dobri i pošteni ljudi, ali nedovoljno »fleksibilni« za naše društvo. Uvek sam nekako bila skrajnuta[65] nekim nebuloznim stavovima i etiketama (duga je to priča), jer nisu mogli da ospore moj rad, entuzijazam, nivo obrazovanja i znanja. Jednom rečju: nisam bila »podobna«, jer nisam pristajala na trenutno »korisne« odnose mada su nam u Domu uvek govorili da ćemo se afirmisati ako budemo vredni, obrazovani, pošteni, časni i ostalo što se ceni u svim uređenim društvima. Nisam imala podršku od društva u onoj meri u kojoj bi svako drugi imao."

Primer jasno pokazuje na posledice do kojih može da dovede nepedagoški postupak jedne osobe - »vaspitača« i kakve traume može da izazove u dečjoj (ljudskoj) duši koje se vrlo teško mogu prevazići i prevladati.

Olga Perović, koja je funkciju upravnice Dečjeg doma u Kovačici uspešno vršila u razdoblju 1948 - 1952, verovatno se nikada nije požalila niti lično ispovedala o svojim životnim problemima i teškoćama na koje je nailazila. Malo je osoba koje detaljno poznaju njenu životnu biografiju i tegobe sa kojima se susretala. Potrebno ih je znati upravo zato, da bi se razumeli njeni pojedini postupci i predanost poslu kojim se bavila. Pomenuto saznanje može objasniti kako je ona postala vaspitač i predani socijalni radnik.

---

[63] **skrajnjivanje** - *glag. imenica od skrajnjivati (se) -ajnjujem (se) nesvrš. prema skrajnuti (se)*

[64] **skrajnutost** ž. *osobina, stanje onoga koji je skrajnut*;

[65] **skrajnut, -a, -o** **1**. *trp. prid. od skrajnuti (se)*. **2**. *koji je sasvim po strani, usamljen, zabačen, zabit.*

Olga Perović, r. Leđenac, kći Isidora i Julke Kovčin, rođena je u imućnoj zemljoradničkoj porodici koja je posedovala 120 k.j. bačke zemlje. Od četvoro dece rođeme u ovom braku jedina je ona - Olga, ostala u životu. Otac Isidor je kćerku Olgu 1926. godine, sa nepunih trinaest godina, tek što je završila osnovnu i dva razreda građanske škole, odvojio od majke Julke i poslao u Čehoslovačku, gde se u današnjoj Slovačkoj (Dobšina, Hrachovo i Tisovec) školovala do 1930. godine, dok je on istovremeno vodio brakorazvodnu parnicu sa suprugom Julkom. Parnica je trajala do 1930. godine. U međuvremenu on je, živeći u vanbračnoj zajednici sa kasnijom Olginom maćehom, već imao dve kćerke. Kada je otac uspeo, koristeći (kako navodi kćer Olga) lažne svedoke i mito, da dobije razvod braka, pozvao je Olgu vrlo grubo da se vrati kući pre početka septembra 1930, obećavajući joj da će je upisati u Preparandiju (Učiteljsku školu, primedba autora) u Novom Sadu, što je Olga inače želela. Ali u pismu, pored ostalog, otac navodi: „Ja nikad za četir godine nemam za me novce, da idem u kupku a ti bi da luksuziraš kao neka grofica.” To je »*voljenoj kćeri*« od 16 godina pisao otac (Isidor).

„Zgrozila sam se na rečnik, posle onih divnih ljudi s kojima sam se susretala i boravila u Slovačkoj. Moj rođeni otac me je šokirao svojim rečnikom. Ja sam mu bila potrebna sve dok nije dobio razvod braka, a posle me je jadno izigrao. I to sve zbog proklete maćehe! ”

Po povratku iz Čehoslovačke maćeha Olgu nije htela primiti u kuću, izjavljujući da će se obesiti ako ostane u kući, a kada je odlazila, nije joj bilo dopušteno da ponese čak ni njene lične stvari, knjige i razne uspomene. U preparandiju ne da nije upisana, već u tom smislu nije učinjen ni pokušaj.

Iz uslova relativnog blagostanja, Olga se odjednom našla bez rešenih pitanja sopstvene egzistencije. Pošto je po tadašnjem zakonu bila još maloletna, njena, kako navodi kasnije Olga, jadna mama je podnela zahtev Siročadskom stolu bačkom u Somboru, da se njenoj kćeri (Olgi) obezbedi izdržavanje i školovanje. Međutim, njen otac je nije izigrao samo što joj nije uspelo da se upiše u Preparandiju, iako joj je to ranije obećavao kada je zvao da se vrati. On se kukavički poneo i pred Siročadskim stolom bačkim: jednostavno je, zajedno sa svojim advokatom - Dr Henrichom Kurzom, pobegao iz sudnice. O tome Olga doslovce navodi:

„Bila sam zaprepašćena takvim postupkom moga oca. Glasno sam razmišljala: »Šta ću ja sada da radim?«”

Na to se javio sudija Stamenko Perović rečima:

„Moj je savet, gospođice, samo da se udate. To Vam je jedini izlaz.”

Takvim savetom sudija me je još više iznenadio i zbunio, jer sam gotovo nesvesno upitala:

„Za koga?"

Međutim, on je vrlo pribrano i ljubazno odgovorio:

„Evo, na primer, za mene!"

„U tom momentu, i u okolnostima u kojima sam se našla, ja sam prosto zanemela," ističe kasnije Olga sećajući se ovoga slučaja.

Još u Osnovnoj školi u Kuli Olga je bila sokolica. Ovu aktivnost je nastavila i kasnije u Čehoslovačkoj, pa i u Kuli, posle povratka u zemlju.

„Ja sam u Sokolani prvih dana (posle povratka iz Čehoslovačke, prim. J.M.) upoznala i zavolela Stanimira Stojkova. Pošto je i on bio naklonjen meni, jednostavno sam mu tada rekla da me iz ove bezizlazne situacije vodi svojoj kući. Naravno, Stanimir se tim predlogom šokirao, pa mi reče: »Pričekaj da sredim neke stvari.« Ja sam to shvatila kao odbijanje."

Sudija Stamenko Perović je posle pomenute rasprave pred Siročadskim stolom često, kada je dolazio službeno u Kulu, posećivao Olgu u Sokolani.

„Epilog svega je moja udaja (1932) za divnog i plemenitog mog Stamenka," zaključuje Olga deo svoje ispovesti. „Moj Stamenko je bio vrlo inteligentan, plemenit, vrlo human i lep čovek. A to što je bio invalid - bez noge, to mi ni najmanje nije smetalo. Moj Stamenko me je prihvatio prosto sa ulice, odenuo me je od glave do pete."

„Da se venčamo, trebalo je odobrenje moga oca, jer sam tada bila maloletna. I to je moj »dobri otac« odbio da da. I još me je odgovarao od te udaje, a ništa zauzvrat nije nudio. Tako me Siročadski sto u Somboru proglasio punoletnom. I, venčali smo se, kada je već Mila bila rođena."

„Šteta što je moj Stamenko 4. maja 1935. godine od raka tako rano umro, a ja sam ostala udovica sa dvoje male dečice u svojoj dvadesetdrugoj godini. Udala sam se 1932. godine u novembru - ako se to može nazvati udajom. Moja rođena dobra mama umrla je 24. marta 1933. godine. Mila (Radmila, prim. J.M.) je rođena 20. aprila 1934. godine. Seka (Milanka, prim. J.M.) mi je, kao posmrče, rođena 25. avgusta 1935. godine. Kada je moj Stamenko umro, Mila je tek prohodala nogom, ja u drugom stanju. Pola godine dvorila bolesnog muža, a nigde nikoga nemam da me zameni, da mi pomogne u nevolji našoj."

„Još da ... kažem, da je odmah posle mog odlaska za Stamenka, dolazio moj jado, moj Stanimir u Sombor. Predlagao mi je da ostavim Stamenka i pođem za njega. Ljutio se što sam prenaglila sa »udajom«. Silom je hteo da me vodi u

Kulu. Ali ja nikako nisam na to pristala, da izneverim ovo divno stvorenje - moga dobrog Stamenka."

„Posle Stamenkove smrti moj Stanimir se ponovo pojavio, jer se - navodno - sa Vidom razočarao. Ali ja nisam htela da idem na živu ženu, jer bi se moja dobra mama u grobu prevrnula zbog iste nepravde koja je njoj učinjena."

Četvorogodišnji boravak Olge u Čehoslovačkoj duboko je urezan u njeno pamćenje. Prvoga marta 1933. godine ona toplo čestita rođendan predsedniku Čehoslovačke Republike T. G. Masariku telegramom sledeće sadržine:

Drahý náš Tatíčko,

S veľkou radosťou pozorujem, že sa tak krásny, tak sviatočný deň približuje a ten veľký deň je siedmy marec, výročie Vašich milých narodenín, deň ktorý je nám všetkým deťom tak milý.

Ačkoľvek som Juhoslovanka, predsa sa veľmi teším, že sa mi vyskytla príležitosť navštevovať školy vo Vašej drahej vlasti. Poneváč som spoznala Vašu nesmiernu lásku k deťom, ja si Vám, drahý náš Tatíčko, tiež dovoľujem zaslať svoje blahoželanie, ačkoľvek som už teraz doma v našej divnej Juhoslávii.

Nech dobrý Pán Boh dá, aby ste ten veľký deň ešte mnohokrát šťastne dožili vždy v dobrom zdraví, na veľkú radosť Vašej milej vlasti, ktorej ste toľko dobrého učinili, oslobodiac ju jarma nepriateľského. Presvedčená som, že dobrý Pán Boh vyslyší naše vrúcne žiadosti a ponechá nám nášho Tatíčka ešte dlho, veľmi dlho.

Opakujúc svoje úprimné blahoželanie, zostávam s najhlbšou úctou:

1. marca 1933 *Oľga Ledenacová*
v Stapáru *Vaše juhoslovanské dieťa*

Ambasada Čehoslovačke republike u Beogradu zahvalila se u ime predsednika Republike Olgi Leđenac na čestici povodom njegovog 83. rođendana pismom, koje i danas čuva:

VYSLANECTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY
V BĚLEHRADĚ.

Beograd, 30 marta 1933 g.

Br. 2562/33.

Gospodja

Olga Ledenac,

Kula.

Imam čast tumačiti Vama zahvalnost pretsednika Čehoslovačke republike gospodina dra Tome G. Masaryka na čestitci, koju ste mu uputili prilikom njegovog 83-og rodjendana.

Molim Vas, da primite i ovom prilikom uverenje mog prijateljskog poštovanja.

Poslanik i ministar:

Faksimil odgovora Ambasade Čehoslovačke Republike

Posle smrti supruga, Olgi Perović nije bilo lako. Penzija, koju je dobijala, nije bila dovoljna da se njome pokriju sve potrebe, naročito kada su njene kćeri polazile u osnovnu školu. Ona se, stoga, obraća u svoje i dečje ime ocu, odnosno dedi Isidoru, moleći ga da pomogne deci.

Sombor, 11.09.41.

Dragi moj Tata i dragi naš Dedice,

Ponovo Ti se Tata obraćamo za pomoć, jer verujemo, da ćeš nam jednom stvarno pomoći, pa nije valjda ni Tvoje srce Tata od kamena?!

Od 3. o. m. idu mi deca u školu, obe u prvi razred. I sam znaš da sa školom počinje veća briga. A naročito meni. I zato se obraćam na Tebe, dragi moj Tata, ispomogni nas nešto. Treba mi deci kaputiće za zimu, pa haljinice bolje i veša zimskog, trebaju cipela a ja nemogu to sad nabaviti, jer je skupoća užasna a naša penzija je mala i nedotekne nam na sve. Tatice moj, smiluj se i pomozi toj jadnoj dečici, bićemo Ti zahvalne. Nemoj dozvoliti, da ta jadna dečica propadaju od zime kad imaju Dedu, koji im može pomoći. Je li Tata, bićeš tako dobar i pomoći svoje unuke? Unapred Ti na svemu hvala! Za mene i ne marim, glavno je da deca imaju sve što im treba. Ja ću nositi šta imam, uvek sam u svemu bila skromna. I sad ne želim ništa preterano već samo stvari koje su deci potrebne.

Molim Te, Tata, dođi kod nas što pre, mi Te rado očekujemo. Ako ne možeš doći, pomozi nam Tata ipak, ali najviše bi nas radovalo, da nam stvarno dođeš, ma i na kratko vreme.

Još jednu molbu imam za Tebe, Tata. Moja mala Seka je dosta slabo dete, pa je lekar kazao da joj dajem često slanine. Slanina je također danas skupa a i ne može se baš ni dobiti i zato Te molim, Tata, pošalji nam malo, Ti sigurno imaš.

Dragi naš Dedice, još jednom Te jako molimo, izađi našoj molbi u susret i nemoj nas odbiti.

Ni deca, ni Olga, nisu dobili ni odgovor, a kamoli pomoć od dede, odnosno oca Isidora, koju su tako željno očekivali. Samo deca i njihova majka, Olga Perović znaju kako su proveli sve one dane i godine, posebno razdoblje okupacije, bez ičije materijalne i duhovne podrške, koja im je bila tako potrebna. Pojam skrajnutosti ne sadrži dovoljno elemenata da bi se to njime moglo potpuno objasniti.

„Da nas tada nisu prihvatili i svesrdno pomagali naši plemeniti Srbi iz Sombora, na čelu sa Dr Đorđem Kazićem, lekarom sa porodicom, mi bismo sigurno skapali od gladi, zime i bez tople odeće. Stalno im iskazujem večitu zahvalnost," piše Olga svojoj sestri.

Uporedo je prodavala i jastuke i sve što je mogla unovčiti, jer niotkuda pomoći nije bilo. A Stamenkovi su tada bili siroti, opterećeni brojnom decom na selu kraj Užica, pa ni oni nisu bili u stanju da pomognu.

Neposredno pred smrt Isidora Leđenca pozvana je kćer Olga da ga poseti. Deset godina pre toga bio je oduzet i vezan za postelju. Olga momenat tog susreta opisuje vrlo slikovito:

„Moj otac je bio zaista »moj otac« samo tada kada sam se ja rodila i onda, kada je onako iscrpljen bolešću i već ošamućen makovicom kojom je bio stalno napajan u toku bolesti, ipak zaplakao, kada me je nakon toliko godina

video kraj svoje samrtničke postelje. One suze, iz onog drhtavog živog leša, zaista su bile suze pokajnika, ali su, nažalost, kasno stigle. Umro je tek kad su me pozvali da dođem! A nikad mi nije odgovorio na moje molbe, niti mi je ni dinara dao - zahvaljujući samo mojoj maćehi, koja se kao zao duh isprečila stalno između mene i moga oca. Pamtim kako je noću ustajala i pela se na tavan, da se »obesi zbog mene«, zato što me nije mogla gledati kada sam došla iz Čehoslovačke, jer joj se »stalno crnilo pred očima«, kada me je videla. To ja nikada ne mogu zaboraviti. Sve što sam u životu postigla, to je samo mojim trudom.”

Olga Perović je prešla put u Somboru: od sekretarice Gradskog AFŽ, preko pomoćnika upravnika Dečjeg doma »Vera Gucunja«, upravnika Dečjeg doma u Kovačici, upravnika Muškog dečjeg doma u Molu, upravnika Dečjeg oporavilišta »Testera« u Čereviću, pomoćnika upravnika Zavoda za gluvu decu i omladinu u Zemunu do socijalnog radnika Gradske bolnice u Zemunu. Označeni put nije uvek bio uzlazni, prav, ravan i posut lovorikama. Na tome putu su se često javljale prepreke. Ponekad je tome uzrok samo obična ljudska zloba koja je u pravilu neumoljiva.

Iako nije imala potpune kvalifikacije prosvetnog radnika, njena aktivnost je u svim ustanovama u kojima je radila, ocenjivana vrlo visokim ocenama, jer se trudila da vlastitim radom upotpuni svoja pedagoška znanja. Ne čudi što je u vezi sa tim bila nagrađivana za izvanredno zalaganje i postignute uspehe u radu i brizi kako za štićenike doma tako i za domsku imovinu. Konstataciju je moguće primeniti na sva mesta njenog službovanja uključujući i Zavod za gluvu decu i omladinu u Zemunu. Prelaskom u označeni Zavod, pored redovnih radnih obaveza, iz sačuvanih dokumenata se vidi, da je zamenjivala tadašnjeg upravnika Zavoda (Milenka Batistića) u toku korišćenja njegovog godišnjeg odmora (1958. i 1959), odnosno kasnijeg upravnika Zavoda (Branka Radivojevića) za vreme njegovog boravka na kongresu u Ljubljani (1960).

U nastojanju da svoje znanje upotpuni kako sadržajno tako i formalno, Olga Perović je odlučila da to ostvari studirajući vanredno na Višoj školi za socijalne radnike u Beogradu. Prilikom pripremanja, a posebno polaganja ispita tražila je i dobijala od Zavoda neplaćena odsustva. Odsustvo je tražila i onda kada je trebalo da odsutvuje i jedan dan. Zato ju je, svakako, vrlo neprijatno iznenadila prijava podneta tri meseca pre diplomiranja Sreskom zavodu za socijalno osiguranje u Zemunu od strane upravnika ustanove u kojoj je bila zaposlena, da se komisijski proveri njeno zdravstveno stanje. U prijavi upravnik navodi: »... naša ustanova ne stipendira našu službenicu Perović«, koja je u roku od 10 dana, posle zaključenog bolovanja, položila tri ispita. Iako je komisija

odbacila insinuacije iznete u podnesku, gorčina osećaja na takav postupak je ostala.

U takvim uslovima Olga je bila u situaciji da za jednodnevno odsustvo na dan svadbe - udaje i venčanja svoje kćeri podnese zahtev svojoj ustanovi, da joj se označenoga dana odobri neplaćeno odsustvo.

Olga Perović je sporazumno napustila Zavod, odnosno Specijalnu osnovnu školu sa internatom za gluvu decu i omladinu »Radivoj Popović« u Zemunu i prešla na mesto socijalnog radnika u Gradsku bolnicu u Zemunu, gde je njen rad ocenjen kao aktivnost retko poštenog, humanog i dobrog čoveka i velikog pomoćnika u rešavanju socijalnih problema.

Administrativna komisija Izvršnog veća SAP Vojvodine, na čelu sa Nemanjom Mrđanovim, donela je Rešenje, kojim se Olgi Perović, na ime posebnog priznanja za doprinos društvenoj zajednici, određuje stalno mesečno novčano davanje počev od 1. januara 1981. godine. To joj je potvrda i priznanje za napor, ljubav, teške, a radosne trenutke u formiranju mladih osoba bez roditelja, koje je nesebično pružala vaspitavajući decu u Somboru, Kovačici, Molu, Čereviću i Zemunu - svugde gde je radila, kao dobre i pristojne ljude, vredne građane naše zemlje. Uspesi nisu izostali. Veliki broj vaspitanika - štićenika na odgovornim funkcijama, sa kojima dandanas komunicira njihova bivša upravnica, najrečitiji su dokaz toga uspeha, ali, takođe, i primer, kako se upornošću, strpljivim i poštenim radom pokušaji skrajnjivanja, bez obzira na njihov izvor, mogu prevazići i neutralisati iako ožiljci njihovog dejstva na ljudsku dušu ne mogu biti izbrisani.

Ponekad je teško predupredi i odupreti se osećaju opšte tendecije lične skrajnutosti. Međutim, čovek se nikada ne sme odreći napora da se savladaju sile koje ga dovode u položaj da se tako oseća.

Osnovni biografski podaci[66]

Aranka Badrić, r. Gajger, krojačica, rođena 26. oktobra 1909. godine u Opovu; roditelji: otac Adolf, mati Katica, r. Ćićerić, Titel, domaćica.

Osnovnu školu i izučavanje krojačkog zanata je završila u Opovu. Sa prvim mužem, Sepi Trolmanom, živela je prvo u Debeljači a zatim u Opovu. Prvi suprug je nestao u Drugom svetskom ratu. U Kovačicu je stigla kao nemačka logorašica. Radila je u Dečjem domu poslove krojačice. Tu se upoznala sa Radomirom Badrićem i stupila sa njim u brak. U Dečjem domu je radila do njegovog rasformiranja. Ispit krojačkog zanata položila je u Kovačici.

Umrla je u Pančevu 10. marta 1981. godine u 72. godini. Sahranjena je u Kovačici.

Radomir Badrić, ekonom Doma, pa društvrno-politički radnik, rođen 25. maja 1917. godine u Majskim Poljanama, Glina, Hrvatska; otac: Jovan.

U Kačarevo je došao kao izbeglica sa sinom Gojkom rođenim 6. novembra 1936. u Glini. Iz Kačareva je prešao u Kovačicu i tu se zaposlio kao ekonom u Dečjem domu. Posle formiranja Sreskog narodnog odbora u Kovačici Badrić je postavljen za poverenika Državnih nabavki (1950), a kasnije je radio kao službenik u »Žitoprometu« u Kovačici.

Posle odlaska u penziju živeo je u Kovačici. Umro je u Beogradu 27.10.1982. godine u 66 godini. Sahranjen je u Kovačici.

Milica Baranjai, r. Mutibarić, rođena 23. decembra 1936. godine u Novom Sadu; prema matičnoj knjizi rođenih ime majke upisano je kao Saveta Mutibarić.

U knjigu državljana je upisana kao štićenica Dečjeg doma u Kovačici pod rednim brojem 6109. Ime majke u ovoj evidenciji označeno je kao Jelisaveta.

Osnovnu školu učila u Kovačici kao štićenica Dečjeg doma.

Drugi podaci o imenovanoj nisu utvrđeni.

Zuzana Barcova, r. Puškarova, domaćica, rođena 18. oktobra 1933. godine u Kovačici; roditelji: otac Pavel, radnik, mati Zuzana, r. Havjarova, domaćica.

U Kovačici je završila osnovnu školu. U Dečjem domu je radila na poslovima spremačice, kao i na poslovima pranja posteljine i rublja.

[66] koji su autoru bili dostupni o štićenicima, osoblju uprave i licima koja se navode u radu u vezi sa aktivnostima Doma

Živi u Kovačici.

Rozina Beltold (Beeltold), rođena 17. marta 1938. godine u B. Dobrom Polju; ime oca Georg.

Osnovnu školu završila u Kovačici kao štićenica Dečjeg doma.

Zuzana Birešova, r. Jonašova, domaćica, rođena 15. aprila 1931. godine u Kovačici.

U mestu rođenja završila je osnovnu školu. U Dečjem domu je bila angažovana na poslovima održavanja higijene, čistoće, pranju dečje posteljine i rublja.

Živi u Kovačici.

Jelisaveta Cagler, rođena 6. marta 1939. godine u Vrbasu; ime oca Vilim.

Osnovnu školu učila u Kovačici, kao štićenica Dečjeg doma.

Štefan Cicka, rođen je 12. jula 1910. u Kovačici; roditelji: otac Štefan, napredni zemljoradnik, mati Katarina, r. Šiškova, domaćica.

Osnovnu školu je završio u Kovačici, u Slovačkoj gimnaziji u Bačkom Petrovcu maturirao je 1929/30. godine, a učiteljski kurs je završio u Novom Sadu.[67]

U Kovačici je bio aktivan član Sokolskog društva.

Posle završenog kursa za učitelje u Novom Sadu radio je kao učitelj u Osnovnoj školi u Kovačici sve do otvaranja Građanske škole (1943), kada prelazi za nastavnika u novootvorenu školu. Tu je radio do penzionisanja. Penzionisan je 1966. godine.

Umro je u Beogradu 1977. godine. Sahranjen je u Kovačici.

Ljiljana Cvetković, r. Dmitrović, izvesno vreme knjigovođa, zatim domaćica, rođena 16. marta 1938. godine u Beogradu (Zvezdara); roditelji: otac Miloš, mati Marija, devojačko prezime nepoznato.

Osnovnu školu je završila, kao štićenica Dečjeg doma, u Kovačici. Školu za vaspitače pohađala je u Novom Sadu, tako je stekla nepotpunu srednju školsku spremu.

[67] Pamätnica: *50 rokov Slovenkého gymnázia v Petrovci*. Petrovec 1969, s. 250.

Izvesno vreme (između šestdesetih i sedamdesetih godina) radila je kao knjigovođa, a zatim prestala sa radom i posvetila se obavezama u kući. Radnim stažom nije uspela da obezbedi penziju.

Živi u Novom Sadu.

Julijana Cvetković, r. Vaks, tkač, pa laborant, rođena 30. januara 1936. godine u Kikindi; roditelji: Johan, gostioničar, mati Margareta, r. Pergl, domaćica.

Kao štićenica Dečjeg doma osnovnu školu je završila u Kovačici, Industrijsku u Leskovcu (1954) a Srednju tehničko-tekstilnu, uz rad, takođe u Leskovcu (1968).

Po završetku industrijske škole tri godine (1954-1956) je radila kao tkač u Tekstilnoj fabrici "Kosta Stamenković" u Leskovcu. Prelaskom u Tekstilnu fabriku "Vučje" u Vučju radila je kao laborant (1957-1960), a kasnije je, takođe kao laborant, bila je zaposlena u Vunarskom institutu "Vunil" (1960-1987). Iz zdravstvenih razloga penzionisana je 1987. godine.

Živi u Leskovcu.

Zuzana Čapova, r. Farkašova, učiteljica-vaspitačica, pa nastavnica geografije i istorije, rođena 31. oktobra[68] 1927. godine u Janošiku; roditelji: otac Pavel, kolar, mati Zuzana, r. Stanjova, domaćica.

Osnovnu školu (četira razreda i prvi više narodne) je završila u rodnom mestu (Janošiku). Prva dva razreda gimanzije uči u Bačkom Petrovcu, a treći i četvrti u Pančevu. Srednjoškolsko obrazovanje stekla je u Učiteljskoj školi u Vršcu (1948) a više (geografija i istorija) na Višoj pedagoškoj školi u Beogradu (1955).

Posle završene učiteljske škole radila je prvo kao vaspitačica u Dečjem domu u Kovačici (1948-1951), a zatim kao nastavnica u nižim razredima Gimnazije u Kovačici (1951–1955). Po prelasku u Staru Pazovu bila je prvo nastavnica u Osnovnoj školi ④Heroj Janko Čmelik❾ (1955-1978), a zatim u Osnovnoj školi ④Boško Palkovljević-Pinki❾ (1978-1988).

Sada, kao penzionerka, sa porodicom živi u Staroj Pazovi.

Bibl.: Čapová, Zuzana a J. Litavský: *Niektoré záznamy a údaje o slovenskom školstve v Starej Pazove od oslobodenia dodnes.* In: Stará Pazova 1770-1970. Zborník štúdií a článkov. Obzor, Nový Sad 1972, s. 235-251.[69]

[68] Pamiatka reformácie - Uspomena na reformaciju.

[69] Rad ovih autora zaslužuje svaku pohvalu. Šteta je, što se od brojnih kadrova u Kovačici nije našao niko ko bi se opredelio da tamo obradi ovu problemaliku.

Ondrej Čuvar, zemljoradnik, rođen 26. jula 1927. godine u Kovačici; roditelji: otac Mihal, zemljoradnik, mati Katarina, r. Zlohova, domaćica.

Osnovnu školu je završio u Kovačici. U Dečjem domu se zaposlio od 1950. godine i tu je radio kao poljoprivredni radnik.

Živi u Kovačici.

Velinka Ćurić, r. Romanović, nastavnica muzike, rođena 28. avgusta 1938. godine u Brestaču (Pećinci); roditelji: otac Živko, zemljoradnik, mati Milena, r. Kovačević, domaćica.

Osnovnu školu je završila u Kovačici, kao štićenica Dečjeg doma. Srednjoškolsko obrazovanje stekla je u Muzičkoj školi »Isidor Bajić« u Novom Sadu (1960), a više na Duvačkom odseku (horna) Muzičke akademije u Beogradu (1964).

Radni vek je provela u Školi za osnovno muzičko obrazovanje »Petar Konjović« u Somboru (1960-1996), kao nastavnica horne i harmonike.

Sada, kao penzionerka, živi u Somboru.

Danica Dobrić, rođena 1935. godine, P. Toplice, Vrgin Most, Hrvatska; ime oca: Nikola.

Osnovnu školu pohađala u Kovačici, kao štićenica Dećjeg doma.

Bosa Dobrijević, rođena 15. avgusta 1934. godine, Pištaljka, B. Krupa, BiH; ime oca Ilija.

Osnovnu školu učila u Kovačici u svojstvu štićenice Dečjeg doma.

Zorka Draganov, kći Milice, rođena 30. decembra 1937. godine u Jarkovcu (Sečanj). U knjigu državljana je upisana u Kovačici pod brojem 6107.

Prema podacima matične evidencije, koja se vodi u Jarkovcu, imenovana je umrla u Beogradu. Njena smrt je registrovana pod brojem 4762/90 u Opštini Savski venac dana 17. avgusta 1990. godine. Drugi podaci o njenom školovanju, životu i aktivnostima nisu poznati.

Samuel Đuriček, trgovac, rođen 5. septembra 1913. godine u Kovačici; roditelji: otac Samuel, krojač, mati Marija, r. Lašanova, domaćica.

Radio je u trgovini kao trgovački pomoćnik, samostalni trgovac, kasnije (posle oslobođenja) kao poslovođa trgovačke radnje odnosno rukovodilac trgovačkog preduzeća.

Umro je 9. jula 1989. godine u Kovačici i tu je i sahranjen.

Nevenka Đurić, rođena 15. aprila 1938. godine, Pobrđani, B. Dubica, BIH.

Jozef Farkaš, učitelj, kasnije profesor pedagogije i psihologije, rođen 18. septembra 1922. godine u Kovačici, roditelji: otac Jozef, mesar, mati Alžbeta r. Bartošova, domaćica.

Četiri razreda osnovne škole završio je u Kovačici, a četiri razreda niže gimnazije u Bačkom Petrovcu. Učiteljsku školu pohađao je u Beogradu (pre okupacije) i u Vršcu, gde je i diplomirao (1944). Posle oslobođenja studirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu grupu pedagoških predmeta.

Kao učitelj radio je u Kovačici u Osnovnoj školi i u Nepotpunoj gimnaziji, a kao profesor u učiteljskim školama u Ubu, Kruševcu i Sarajevu.

Društveno i politički bio je vrlo aktivan. Još kao srednjoškolac posećivao je Čitaonicu Pokrok (Napredak) u Kovačici. U Beogradu je stanovao u Učiteljskom domu, gde se susretao sa naprednim studentima. U toku ukupacije kao učenik učiteljske škole (Vršac) učestvovao je u sakupljanju oružja, hrane, odeće, lekova i drugog sanitetskog materijala za partizanske jedinice, koje su tada delovale u Deliblatskoj peščari. Nekoliko puta je bio zatvaran kao ubeđeni antifašista.

Posle završene učiteljske škole zajedno sa Mihalom Filipom i Pavlom Bartošem J. Farkaš 25. jula 1944. odlazi u partizansku jedinicu, a kasnije u XIV VUSB, odnosno u VII VUB, gde je delovao kao politički fukcioner. U bojevima kod Drave bio je 12. aprila 1945. ranjen. Posle oporavka u senćanskoj bolnici bio je postavljen za komandanta bolnice. U toku rata bio je odlikovan Ordenom za hrabrost.

Posle oslobođenja zemlje (15. septembra 1945) imenovan je za člana Izvršnog veća Sreskog narodnog odbora Kovačica, gde je radio kao sekretar. U Sreskom komitetau KPJ bio je istovremeno šef Agitpropa. Posle rasformiranja sreza Kovačica (9. novembra 1946) odlazi u Pančevo kao član Izvršnog veća Sreza, gde mu je poverena funkcija poverenika za finansije.

Bibl.: Farkaš, J.: *Dejiny Kovačice 1802-1946*. Kovačica 1985.

Umro je 4. januara 1989. u Pančevu. Sahranjen je u Kovačici.

Mihal Filip, rođen 7. januara 1915. u Staroj Pazovi. Veliku maturu položio je u Slovačkoj gimnaziji u Bačkom Petrovcu 1935/36. godine. Studije je završio na Filozofskom fakultetu u Beogradu.[70] Kao suplent predavao je u Građanskoj školi u Kovačici. Dana 25. jula 1944. prelazi u Srem - partizanima.

[70] Pamätnica: 50 rokov Slovenského gymnázia v Petrovci. Petrovec 1969, s. 255.

Kao prosvetni radnik angažovan je u Boljevcima. Posle oslobođenja zemlje, od 1944. radi u Slovačkoj gimnaziji u Bačkom Petrovcu gde predaje srpski jezik, istoriju, latinski do 1952. godine, kad odlazi na Filozofski fakultet u Beograd,[71] gde kao profesor radi do penzionisanja.

Umro je 26. maja 1989. u Statoj Pazovi, gde je i sahranjen.

Andrej Gabrinji, učitelj, rođen 7. novembra 1901. godine u Bačkom Petrovcu; roditelji: otac Jan, majka Marija, r. Sanzerova.

Završio je učiteljsku školu. U Osnovnu školu u Padini došao je kao učitelj između dva rata.[72] Dužnost upravitelja škole vršio je u razdoblju od 1932-1949. godine. Istovremeno je držao i nastavu.[73] Posle prelaska u Kovačicu bio je direktor Nepotpune gimnazije, do njenog ukidanja, a zatim direktor Osmogodišnje škole.

Umro je u Kovačici 22. avgusta 1962. godine. Tu je i sahranjen.

Borislav Gičkov, učitelj, rođen 8. juna 1911. godine u Dolovu; roditelji: otac Svetozar, zemljoradnik, mati Darinka, r. Ivković, domaćica.

Učiteljsku školu je završio u Vršcu (1929).

Kao učitelj radio je prvo u Bistrici (Veles; 1929-1935), zatim u koloniji Putnikovo kraj Uzdina, kao prvi učitelj kombinovanog razreda (1935-1939), pa u rodnom Dolovu (1939-1944).

Novembra 1944. stupa u Drugi dobrovoljački radnički bataljon NOV (Pančevo). Na zahtev Komande područja broj 3 (komandant Bora Vemić) prebačen je u Odeljenje za socijalno staranje ove Komande. Tu ostaje mesec dana. Posle formiranja Centralne uprave dečjih domova i naselja, Pančevo, biva premešten na rad u ovu Upravu. U okviru Centralne uprave dečjih domova i naselja učestvovao je u osnivanju dečjih domova u Uzdinu, Kovačici i Debeljači.

Posle osnivanja Grupnog dečjeg doma u Kovačici, u koji su smeštena deca sa područja Užičke Republike, postavljen je 1945. godine za upravnika ovog Doma. Tu je ostao do 6. oktobra 1947. godine, kada mu je povereno osnivanje Srednjoškolskog dečjeg doma za žensku decu u Kikindi. Ovde je ostao sve do rasformiranja ove ustanove (1962).

Pošto se, radeći po vanškolskim vaspitnim ustanovama, specijalizovao za ovu vrstu aktivnosti, povereno mu je oživljavanje rada Radničkog univerziteta u Kikindi, što je sa uspehom ostvario.

---

[71] Pamätnica, c. d.: s. 237.

[72] Padina 1806-1996 - Zborník prác. Miestny odbor Matice slovenskej v Padine 1996, s. 121.

[73] Padina 1806-1996, c. d., s. 130.

U penziju je otišao 1970. godine sa 40 godina i 6 meseci radnog staža.

Kao penzioner živi u Pančevu.

Olga Hasur, rođena 1938. godine u Beogradu.

U svojstvu štićenice Dečjeg doma u Kovačici je završila osnovnu školu. Tu je posećivala i prve razrede niže gimanizije.

Margita Hauk, mesto rođenja Nove Šove (Ravno Selo); ime oca Stevan.

U Kovačici učila osnovnu školu kao štićenica Dečjeg doma.

Klara Hauk, rođena 23. januara 1939. godine, Nove Šove (Ravno Selo); ime oca Stevan.

U Kovačici učila osnovnu školu kao štićenica Dečjeg doma.

Erna Ilić, r. Servo, nastavnik razredne nastave, rođena 23. januara 1937. godine u Jarkovcu (Sečanj); roditelji: otac Gustav, stolar, mati Sofija, r. Vukonjanski, kuvarica.

Osnovnu školu, prva dva razreda, je pohađala u Starom Lecu; u Kovačici je završila od trećeg do sedmog razreda a u Vršcu završni - osmi razred. Srednjoškolsko obrazovanje ostvarila je u Učiteljskoj školi u Vršcu (1958). Višu školu za nastavnika razredne nastave završila je, uz rad, takodje, u Vršcu (1975).

Radni vek je provela u Osnovnoj školi u Deliblatu (1958-1991). Vodila je hor i folklornu sekciju. U Školi je bila na svim funkcijama, sem direktora: predsednik Razrednog veća, predsednik Sindikalne organizacije, predsednik Izvršnog odbora, predsednik Zbora radnih ljudi i dr. Bila je delegat sela (Deliblata) u Skupštini Opštine, Kovin.

Suprug Petar je bio isto prosvetni radnik, nastavnik fizike. Umro je 1989. Sin i snaja žive i rade u Deliblatu. Unuk je učenik VII razreda Osnovne škole u Deliblatu.

U penziji je od 1991. godine. Živi u Deliblatu.

Milica Ilić, r. Avramović, visokokvalifikovani telegrafsko - telefonski elektromehaničar, odsek telekomunikacija, rođena 8. januara 1937. godine u Beogradu, Opština Čukarica; roditelji: otac Svetozar, mesar, mati Mileva, r. Đorđević, radnica.

Osnovnu školu, kao štićenica Dečjeg doma, pohađa u Kovačici. Školu za stručno obrazovanje kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika "Rade Končar" završava u Beogradu. Visokoškolsko obrazovanje visokokvalifikovanog

elektromehaničara telegrafsko-telefonske struke stiče na odseku telekomunikacija u Beogradu.

Radni vek (1955-1990) je provela u Gradskom telefonu (Telefonska centrala), Sime Milutinovića 37, Beograd, u svojstvu visokokvalifikovanog telegrafsko-telefonskog elektromehaničara, odsek telekomunikacija.

U svojstvu penzionera živi u Beogradu.

Jozef Janjiš, evangelistički sveštenik - senior, rođen u Kovačici 18. aprila 1886; roditelji: otac Jozef, zidar, mati Zuzana, r. Čižikova, domaćica.

U rodnom mestu je završio osnovnu školu. Evagelističku gimanziju završio je Bekeščabi (1905), a evangelistički teološki fakultet studirao je i završio u Bratislavi i Lajpcigu (1910).

Delovao je kao evang. sveštenik u Kraljovoj Lehoti (Kráľova Lehota, Slovačka, 1910-1923), u Slov. Aleksandrovcu (sada: Janošik, 1923-1929) a kao sveštenik - senior u Slov. Aradcu (1929-1933). U Kovačicu je došao posle ostavke Dr Jana Čaploviča i njegovog odlaska u Slovačku (1933). U Kovačici je delovao kao prvi evang. sveštenik rođen u ovom mestu. Tu je ostao do 1950. godine. Kada je napuštao rodno mesto (1950) i odlazio u Slovačku, ispratio ga je ceo crkveni zbor. U Slovačkoj je radio kao sveštenik u opštini Horne Strhare (Horné Strháre, okres Veľký Krtíš) do penzionisanja (1950-1958). Posle penzionisanja živeo je u Bratislavi (1958-1968).

Pripada među napredne slovačke kulturne ličnosti u Jugoslaviji. Pored biskupa Samuela Štarke i Vladimira K. Hurbana Jozef Janjiš bio je potpredsednik Matice slovačke u Jugoslaviji od njenog osnivanja (1933). Ubrzo posle dolaska u Kovačicu organizovao je samarićanski kurs na kome je bio i predavač (1935). U Kovačici je bio aktivan u Kulturno-prosvetnom društvu Pokrok, u horu a posebno prilikom izgradnje Slovačkog evang. sirotišta. Veliki napor ulaže u godinama 1939-1941. svojim učešćem u čehoslovačkom otporu u Jugoslaviji, posredovanjem prelaska političkih emigranata iz okupirane Čehoslovačke u zapadne zemlje, koje je put vodio preko Kovačice. U Građanskoj školi (otvorenoj u Kovačici 1943) predavao je veronauku. Njegovom inicijativom Slovački evang. crkveni zbor izdavao je novine *Banátsky rozsievač*. Glavni redaktor bio je Andrej Mihalj, upravitelj Osnovne škole, a koredaktor Jozef Šifel, učitelj. Novine su izlazile jednom mesečno. Prvi broj je izašao 1. septembra 1943. a poslednji, 9. broj, u septembru 1944.

Umro je u Bratislavi 10. marta 1968, gde je i sahranjen.

Biljana Jovanović, r. Runjevac, daktilograf, rođena 13. decembra 1942. godine u Šapcu; roditelji: otac Ilija, policajac, mati Darinka, r. Kontić, službenica.

Osnovnu školu je završila u Kovačici, kao štićenica Dečjeg doma. Izučila je daktilografiju.

Kao daktilograf zaposlila se prvo u Zavodu za socijalno osiguranje, Novi Sad (1958-1960), a zatim na Fakultetu tehničkih nauka, Novi Sad (1960-1997), gde je radila do penzionisanja.

Kao penzionerka živi u Novom Sadu.

Dr Đura Jovanović,[74] lekar, doktor medicine, rođen 4. maja 1892. u Erdeviku. Maturirao u Novom Sadu 1911, medicinu učio u Budimpešti, Beču, Berlinu, a završio u Klužu 1. januara 1919. Posle promocije radio je godinu dana u subotičkoj Gradskoj bolnici, a godinu u subotičkoj Kolevci. Na Dečjoj klinici u Berlinu proveo je dve godine. Od 1923. stalno je u Novom Sadu, gde je (u momentu donošenja odluke o osnivanju dečjih domova) bio upravnik Pokrajinske dečje bolnice.

Milina-Miluška Labatova, r. Lamošova, nastavnica istorije i geografije, rođena 21. oktobra 1926. godine u Pivnicama (Bačka Palanka); roditelji: otac Pavel, učitelj, mati Marija, r. Struharikova, domaćica.

Osnovnu školu je završila u Pivnicama a Slovačku gimnaziju u Bačkom Petrovcu (1946). Višu pedagošku školu, smer istorija i geografija, završila je u Novom Sadu (1948).

Kao predmetni nastavnik radila je u Nižoj gimnaziji u Kovačici (1948-1953) i u Osmogodišnjoj školi u Beočinu (1955-1958), a kao službenica u Mlinpeku u Novom Sadu (1960-1976).

Penzionisana je. Živi u Novom Sadu.

Ana Lenhartova, r. Liskova, domaćica, rođena 25. jula 1929. godine u Kovačici; roditelji: otac Pavel, zemljoradnik, mati Ana, r. Dišpiterova, domaćica.

Osnovnu školu je završila u mestu rođenja. U Dečjem domu se zaposlila 1948. godine. Tu je pretežno radila na poslovima pripremanja hrane - kuvarica.

Živi u Kovačici.

[74] JEREMIĆ, R.: *Prilozi za biografski rečnik Srba lekara Vojvođana 1756-1940*. Medicinski pregled, Novi Sad, 1952, s. 57.

Ana Kardelisova, ekonomski tehničar, rođena 18. septembra 1942. godine u Kisaču; roditelji: otac Pavel, zemljoradnik, mati Ana, r. Kraljovski, domaćica.

Osmogodiđnju školu završila u Kovačici (1958) a Srednju ekonomsku u Novom Sadu.

Posle završene srednje ekonomske škole zaposlila se (1961) u Kisaču u preduzeću "Novkabel-Javor". Tu je obavljala poslove administratora, šefa radnih odnosa i rukovodioca zajedniških službi. Penzionisana je 1999. godine.

Živi u Kisaču.

Zorica Mađarević, r. Nikolić, profesor muzike, rođena 1. februara 1937. godine u Ugrinovcima; roditelji: Ivan Bajin, zidar, mati Spomenka Nikolić, domaćica.

U Dečji dom u Kovačici došla je 1948. godine iz Doma u Krušedolu. Osnovnu školu završava u Kovačici (1948-1952); paralelno pohađa I i II razred muzičke škole u Pančevu; nižu gimnaziju i četiri razreda osnovne muzičke škole u Vršcu (1952-1956), srednju muzičku školu uči u Novom Sadu (1956-1958), a Fakultet muzičkih umetnosti diplomira u Beogradu, kao prva u rangu sa ocenom 10 (1963/64-1967/68).

Po završetku Srednje muzičke škole u Novom Sadu pet godina radi kao stručni učitelj u Muzičkoj školi »Slobodan Malbaški« u Kikindi (1958-1963). U toku letnjih raspusta učestvuje na radnim akcijama kao referent za kulturu u omladinskim radnim brigadama.

U razdoblju 1963-1968. (za vreme studija u Beogradu) stanuje u Studentskom domu u Novom Sadu izdržavajući se tako, što prve dve godine (1963-1965) radi honorarno u odeljenju Muzičke škole pri Radničkom univerzitetu u Inđiji, a kasnije (1965-1968) u isturenom odeljenju Muzičke akademije, Beograd, u Novom Sadu u svojstvu nastavnika muzike.

Po završetku studija na Fakultetu muzičkih umetnosti, Beograd (jula l968) u klasi prof. Borivoja Popovića, primljena je na početku školske 1968/69. godine (1. septembra 1968) na određeno vreme u Muzičku školu »Josip Slavenski« u Novom Sadu. Pošto je u Beogradu položila državni ispit, u ovoj školi (»Josip Slavenski«) radila je u svojstvu profesora teorijske grupe predmeta do penzionisanja (31. avgusta 1999. godine)

Zorica Mađarević-Nikolić ima tri sina i dvoje unučadi (unuka i unuku).

Kao penzionerka živi u Novom Sadu..

Eva Mak, rođena 13. avgusta 1939. godine u Prigrevici; ima oca Franja.

Osnovnu školu i prve razrede niže gimnazije učila je u Kovačici kao štićenica Dečjeg doma.

Đurđevka Mavrić, r. Prvulov, učiteljica-vaspitačica, pa nastavnica, rođena 5. juna 1929. godine u Srpskom Itebeju; roditelji: otac Toma, zemljoradnik, mati Smiljka, r. Mrkšić, domaćica

Osnovnu školu je završila u Srpskom Itebeju a niže razrede gimnazije u Zrenjaninu. Srednjoškolsko obrazovanje je stekla u Učiteljskoj školi u Vršcu (1951) a više na Višoj pedagoškoj školi u Beogradu.

Posle završene učiteljske škole radila je shodno planskoj raspodeli prvo kao vaspitačica u Dečjem domu u Kovačici do njegovog rasformiranja, a zatim kao nastavnica predmetne nastave u Osnovnoj školi u Srpskom Itebeju.

Umrla je u svojoj 68. godini. Njena smrt je registrovana u matičnoj knjizi umrlih u beogradskoj Opštini Savski venac 5. maja 1997. godine.

Stojanka Milanović, rođena 27. januara 1935. godine u mestu Reševo, Osmaci, Zvornik, BiH; ime oca Milorad.

Osnovnu školu je pohađala u Kovačici kao štićenica Dečjeg doma.

Mirjana Miler, roditelji: otac Josip, mati Stojanka.

Osnovnu školu je učila u Kovačici kao štićenica Dečjeg doma.

Nevena Milić, r. Runjevac, profesor engleskog jezika i književnosti, rođena 8. decembra 1940. u Sremskoj Kamenici; roditelji: Ilija, policajac, mati Darinka, r. Kontić, službenica.

Osnovnu školu je završila u Kovačici, kao štićenica Dečjeg doma. Gimnaziju je pohađala prvo u Vršcu a zatim u Somboru, gde je maturirala (1959). Visokoškolsko obrazovanje stekla je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na Odseku za engleski jezik i književnost (1963). Na osnovu pisanih i publikovanih radova Katedra za engleski jezik Filozofskog fakulteta u Novom Sadu dodelila joj je zvanje višeg stručnog saradnika.

Odmah posle diplomiranja (1963) zaposlila se kao profesor engleskog i ruskog jezika u Mašinskom školskom centru u Novom Sadu, gde je radila do penzionisanja (1994).

Napisala je i objavila sledeće radove:

Milić, Nevena: *Udžbenik za I i II razred - Dodatni udžbenik za engleski jezik. Pokrajinski* zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad, 1976;

Milić, Nevena: *Engleski jezik - Lektira za I i II razred srednjeg obrazovanja i vaspitanja.* Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva, Beograd, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1989, 1990;

Milić, Nevena: *Englesko-srpski računarski rečnik sa izgovorom.* Prometej, Novi Sad, 1995. i 1997;

Milić, Nevena: *Univerzitet u Novom Sadu*. Daniel Print, Novi Sad, 1992;

Milić, Nevena: *University of Novi Sad*. Daniel Print, Novi Sad, 1992.

Kao penzionerka živi u Novom Sadu.

Dragica Milosavljević, r. Marković, radnica, rođena 30. januara 1937. godine u Beogradu (Savski venac); roditelji: otac Zdravko, železničar, mati Živka, r. Vojnović, domaćica.

Osnovnu školu je pohađala, kao štićenica odgovarajućeg dečjeg doma, u Kovačici (1946-1951), odnosno u Vršcu (1951-1953). Pošto ni opština, a ni deda, kako ističe u upitniku, nisu imali sredstava za njeno izdržavanje u domu i dalje školovanje, deda je izveo iz Dečjeg doma u Vršcu, posle čega se zaposlila u Fabrici "Teleoptik" u Zemunu. Tu je provela ceo radni vek (1954-1990). Njen suprug, za koga se udala sa 19 godina, takođe je bio zaposlen u "Teleoptiku", Zemun.

Kao penzionerka živi u Beogradu.

Dragica Milošević, r. Bubanja, knjigovođa-kontista, rođena je 10. jula 1942. godine u Bubanjama (Berane, Crna Gora); roditelji: otac Milosav, SUP Vojvodine, mati Milica, r. Maslak, domaćica.

Osnovnu školu je, u svojstvu štićenice Dečjeg doma, posećivala u Kovačici, pa u Titelu i Temerinu. Posle izlaska iz dečjih domova nastavila je školovanje u Kuli, Vrbasu i Novom Sadu, gde je završila poslednji razred. Srednjoškolsko obrazovanje stekla je u Srednjoj ekonomskoj školi u Novom Sadu (1963).

Posle završetka srednje ekonomske škole zaposlila se u »Agrocoopu«, Export-import DD u Novom Sadu (19. septembra 1963). Tu je obavljala knjigovodstvene poslove sve do penzionisanja (1. jula 1999).

Živi u Novom Sadu.

Marija Mravikova, r. Gagesova, domaćica, rođena 11. jula 1924. godine u Kovačici; roditelji: otac Jan, zemljoradnik, mati Zuzana, r. Hajkova, domaćica.

Završila je osnovnu školu u Kovačici. U Dečjem domu je radila na poslovima održavanja čistoće i pranju dečje posteljine i rublja.

Živi u Kovačici.

Nemanja Mrđanov, društveno-politički radnik, rođen 28. januara 1925. godine u Staparu; roditelji otac Jovan, radnik, mati Persida, r. Stevančev, domaćica.

Osnovnu školu je pohađao u Somboru a Gimnaziju i Pedagošku akademiju (usmerenje: hemija i fizika) u Novom Sadu. Učesnik je NOB, nosilac Partizanske spomenice 1941.

U toku radnog veka bio je: sekretar Sreskog komiteta u Somboru, šef Personalnog odeljenja Pokrajinskog povereništva za poljoprivredu GIONSAPV u Novom Sadu, član Predsedništva Pokrajinskog veća Saveza sindikata Vojvodine, radio u Pokrajinskom komitetu SKJ, Novi Sad, sekretar Sreskog komiteta SKJ u Somboru, predsednik Sreskog odbora SSRNJ u Subotici, član Predsedništva Pokrajinskog odbora SSRNJ u Novom Sadu, predsednik Pokrajinskog veća Kulturno-prosvetne zajednice Vojvodine, Novi Sad, član Izvršnog veća Skupštine SAP Vojvodine (dva mandata) i u tom svojstvu Pokrajinski sekretar za boračka i invalidska pitanja i predsednik Administrativne komisije, a zatim predsednik Odbora za boračko-invalidsku zaštitu Skupštine SAP Vojvodine.

Penzionisan je 1986. godine. Živi u Novom Sadu.

Danica Mrkalj, rođena 1937. godine, Donji Sjeničak, Vrgin Most, Hrvatska; ime oca Branko.

Osnovnu školu učila u Kovačici kao štićenica Dečjeg doma.

Jozef Parnjicki (Párnický), učitelj i nastavnik, rođen 18. januara 1901. u Iloku; roditelji: otac Jozef, mati Katarina, r. Zajacova.

Kao učitelj radio je u Osnovnoj školi u Silbašu, zatim kao nastavnik matematike u građanskim školama u Beogradu, Pančevu i Kovačici, gde je bio osnivač i direktor Građanske škole, a kasnije (posle oslobođenja) Nepotpune gimnazije.

Posle dolaska u Kovačicu, Jozef Parnjicki se nije ograničio samo na problematiku organizovanja i rada Škole, već je bio aktivan i na drugim poljima društvene delatnosti.

Za kovačički kalendar napisao je prilog u kome daje opširno uputstvo o načinu obračuna kamata na uzete kredite.

Zapaženo je njegovo delovanje i na području muzike. Ono je ispoljeno u crkvi, gde se istakao kao izvrstan i poštovan kantor i orguljaš. Zajedno sa A.

Mihaljem, ostvario je na harmonici muzičku pratnju pri izvođenju operete "Ej, horička zelená" od J. Elena i J. Pelikana, koju je režirao Martin Kizur.[75]

Zamereno mu je što je u drugoj polovini januara 1944. godine bio u delegaciji koja je posetila Slovačku, na čijem je čelu tada bio Dr Jozef Tiso.[76] Njegovo kasnije zalaganje, posle oslobođenja Banata i dela Bačke, o potrebi masovnog učešća Slovaka u oslobađanju zemlje nije prihvaćeno kao iskreno i sa odobravanjem. Nepoznate osobe su ciglama polupale prozore na kući u kojoj je tada stanovao - kuća pokojnog fotografa Jarošija.

Parnjicki se sa suprugom iz Kovačice prvo preselio u Padinu a zatim u Silbaš, gde su relativno mladi, on i supruga tragično preminuli (trovanje butanom).

Umro je u Silbašu 25. februara 1967. godine. Tu je i sahranjen sa suprugom Anom.

Katarina Patakova, r. Valovcova, domaćica, rođena 13. februara 1931. godine u Kovačici.

U Kovačici je završila osnovnu školu. U Domu je radila na poslovima održavanja čistoće, pranju dečje posteljine i rublja.

Živi u Kovačici.

Olga Perović, r. Leđenac, socijalni radnik, rođena 26. novembra 1913. u Kuli u imućnoj zemljoradničkoj porodici; roditelji: otac Isidor, zemljoposednik, mati Julka, r. Kovčin, domaćica.

Osnovnu školu i prva dva razreda građanske škole završila je u Kuli, a treći i četvrti u Državnoj mešovitoj građanskoj školi u Dobšini, Slovačka (1928). Jednogodišnju Državnu domaćičku školi u Hrahovu uspešno je završila školske 1928/29. godine a jednogodišnji trgovački tečaj u Državnoj mešovitoj građanskoj školi u Tisovcu školske 1929/30. godine. Višu školu za socijalne radnike završila je u Beogradu (1963).

Sa Stamenkom Perovićem, sudijom iz Sombora, zasniva brak (1932). U ovom braku rođeno je dvoje dece: Radmila-Mila , 20. aprila 1934. i Milanka-

[75] Farkaš, J.: c. d., s. 250.

[76] Delegaciju su, u ime Narodnog društva Slovaka u Srbiji (Narodný spolok Slovákov v Srbsku - NSSS), sačinjavali: kao predsednik MrPh Jan Petraš, apotekar iz Padine, sekretar Andrej Mihalj, upravitelj Osnovne škole u Kovačici, Dr Jan Rapoš, lekar iz Padine, Jozef Parnjicki, upravitelj Građanske škole u Kovačici, Andrej Gabrinji, upravitelj Osnovne škole iz Padine, i Juraj Mikuš, inspektor Crkvene opštine iz Kovačice. Vidi: Farkaš, J.: c. d.: s. 250.

Seka, kao posmrče, 25. avgusta 1935, pošto je suprug Stamenko preminuo 4. maja 1935. Posle smrti supruga živi od porodične penzije.

Posle oslobođenja radi, prvo, kao referent za vojne bolnice i sekretar Gradskog odbora AFŽ (1. decembar 1944 - 24. mart 1946), a zatim, kao pomoćnik upravnika Dečjeg doma za ratnu siročad »Vera Gucunja« u Somboru (25. mart 1946 - 2. oktobar 1947).

Rešenjem Povereništva za socijalno staranje GIONSAPV, Odeljenja za socijalnu politiku (br. 56519 od 3. oktobra 1947) Olga Perović je, po potrebi službe, premeštena sa dužnosti pomoćnika upravnika Dečjeg doma u Somboru u Dečji dom u Kovačici u svojstvu upravnika. Primopredaja dužnosti izvršena je zapisnički 6. oktobra 1947. godine. Na označenoj dužnosti imenovana ostaje do 13. novembra 1952. godine, kada je Rešenjem Saveta za narodno zdravlje GIONSAPV br. 18005 od 14. novembra 1952. premeštena u istom zvanju u Dečji dom u Molu, gde ostaje do 30. novembra 1953. godine.

Od 1. decembra 1953. do 31. decembra 1955. godine nalazi se na dužnosti upravnika Dečjeg lečilišta »Testera« u Čereviću.

U Medicinsko-pedagoškom savetovalištu u Novom Sadu, u svojstvu domaćice, radi od 1. januara 1956. do 30. juna 1957. godine.

Funkciju pomoćnika upravnika internata, personalnog referenta i administrativca Specijalne osnovne škole sa internatom za gluvu decu »Radivoje Popović« u Zemunu obavlja u razdoblju od 1. jula 1957. do 28. februara 1965. godine.

Od 1. marta 1965. do 14. juna 1979. godine u Kliničkoj bolnici u Zemunu poverena joj je funkcija socijalnog radnika.

Olga Isidora Perović, rođena 26. novembra 1913. godine u Kuli, upisana je u knjigu državljana (1948) u Kovačici pod evid. brojem 6095.

U Kovačici su u označenu evidenciju upisane i njene dve kćeri. Radmila Stamenka Perović, rođena 24. aprila l934. godine u Somboru, upisana je pod evid. brojem 6096, a Milanka Stamenka Rančić, r. Perović, rođena 25. avgusta 1935. godine u Somboru, upisana je pod evid. brojem 6097.

Imenovana, pored maternjeg, govori slovački i mađarski a služi se i nemačkim jezikom.

Sada je u penziji. Živi u Zemunu.

Eva Petrićeva, r. Kovačova, domaćica, rođena 23. septembra 1925. godine u Kovačici; roditelji: otac Martin, zemljoradnik, mati Eva, r. Knjazovicova, domaćica.

Osnovnu školu je završila u Kovačici kao štićenica Slovačkog evangelističkog sirotišta. Počela da uči krojački zanat, napušta ga i pred rat i u

toku rata radi kao kućna pomoćnica a posle rata kao radnica Gradkog rasadnika u Beogradu. Posle udaje dolazi u Kovačicu.

Sada sa porodicom živi u Kovačici.

Dr Milan Đ. Petrović,[77] doktor filozofije, profesor Srpske velike gimnazije u Novom Sadu, rođen 1. novembra 1879. u Čakovu, danas u rumunskom Banatu.

Gimnaziju je završio u Novom Sadu a filozofski fakultet sa doktoratom u Budimpešti.

Po dolasku za profesora Srpske velike gimnazije u Novom Sadu, delovao je bezmalo 46 godina. Delujući decenijama kao pedagog, vaspitavao je generacije mladih ljudi u naprednom i rodoljubivom duhu. Na socijalnopolitičkom polju, delujući u raznim društvenim organizacijama i u državnoj upravi,[78] istakao se ne samo svojim vanredno razvijenim socijalnim osećanjem, nego i izrazitim smislom za organizaciju.

U najznačajniji deo društvene aktivnosti Dr Milana Petrovića treba ubrojati njegov rad u Matici srpskoj, gde se istakao kao član Književnog i Upravnog odbora, kao potpredsednik, i najzad, od 1946. godine, kao predsednik ove najstarije i kod Srba u ovim krajevima najviše kulturne ustanove.

Umro je shrvan bolešću 15. jula 1952. godine.

Dr Jovan Popović,[79] lekar, doktor medicine, rođen 20. septembra 1881. u Bačkom Gradištu. Maturirao u Novom Sadu 1900. Medicinu učio i završio u Budimpešti 1906. Posle promocije od 1906 - 1908. radio kao sekundarni lekar u bolnicama: u Subotici i Temišvaru, od 1908. do 1920. služio kao opštinski lekar u St. Šovama (sada: Ravno Selo), od 1922-1930. kao sreski lekar za Srez

---

[77] V. V.: *Nekrolozi.* Zbornik Matice srpske, Serija prirodnih nauka 2, Novi Sad, 1952, s 182.

[78] Popov, Jelena: *Glavni NOO Vojvodine 1943-1945 (izbor i objašnjenja).*Institut za izučavanje istorije Vojvodine i Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, Novi Sad; Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci (Građa za istoriju Vojvodine; knjiga 12), Novi Sad, 1977: Dr Milan Petrović 31.VII 1945. izabran za člana AVNOJ-a, s. 562; Dr Milan Đ. Petrović 31.VII 1945. izabran je za člana Skupštine Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine na listi Pokrajinskog jedinstvenog narodnooslobodilačkof fronta, s. 565; Dr Milan Petrović je 19.VIII 1945. izabran za člana Predsedništva Glavnog narodnog odbora Vojvodine i imenovan za poverenika Predsedništva GNOV u Socijalnom odeljenju (s. 593) za socijalnu politiku (s.594).

[79] Jeremić, R.: *Prilozi za Biografski rečnik Srba lekara Vojvođana 1756-1940.* Medicinski pregled, Novi Sad, 1952, s.110-111.

Novosadski, od 1930-1941. radio je u Državnom higijenskom zavodu kao šef odeljenja za socijalnu medicinu, a od 1945. do momenta donošenja odluke o osnivanju dečjih domova radi u Povereništvu za narodno zdravlje GIONSAPV u svojstvu šefa odseka za zdravstveno prosvećivanje.

Akademik Dr Čedomir Popov, profesor Univerziteta u Novom Sadu, rođen 15. marta 1936. godine u Melencima u porodici železničkog službenika Jovana i učiteljice Olivere, r. Jelisavčić.

Prva tri razreda osnovne škole završio je u mestu rođenja. Četvrti razred osnovne škole i prvi razred niže gimnazije pohađao je i završio u Kovačici, gde mu je otac bio šef železničke stanice (1945-1947), a majka nastavnica u Nepotpunoj gimnaziji. Srednjoškolsko obrazovanje od drugog do osmog razreda nastavio je u Potpunoj mešovitoj gimnaziji u Zrenjaninu u kojoj je i maturirao 1954.

Kao pripadnik prve generacije novosadskih studenata, 1954. je upisao Grupu za istoriju na Filozofskom fakultetu, na kojoj je diplomirao februara 1959. sa srednjom ocenom 9 (devet). U toku studija intenzivno se bavio kulturno-umetničkim radom u Klubu studenata, Kulturno-umetničkom društvu »Stevica Jovanović«, na Tribini mladih, te u listu ***Index***, kao urednik rubrike za srednjoškolce i pisac pozorišnih kritika.

Školsku 1959/60. godinu proveo je na stručnom usavršavanju na Univezitetu u Strasburgu (Francuska). U međuvremenu, 1. februara 1960. izabran je za asistenta za Opštu istoriju novog veka na Filozofskom fakultetu, na kojem je proveo čitav radni vek, prošavši kroz sva zvanja od asistenta do redovnog profesora. Tu je i doktorirao 1970. sa tezom ***Stav Francuske prema Srbiji od Frankfurtskog mira (1871) do Berlinskog kongresa (1878).*** Posle doktorske disertacije objavio je samostalno ili u koautorstvu još 8 knjiga i preko 300 naučnih i stručnih radova. U godinama 1979-81. bio je dekan Filozofskog fakulteta, 1981. izabran je za dopisnog, a 1987 za redovnog člana Vojvođanske akademije nauka i umetnosti, da bi 1988. bio biran i za člana SANU van radnog sastava. Posle spajanja SANU i VANU 1991. ušao je u njen radni sastav.

U toku svog stvaralačkog rada Čedomir Popov se bavio mnogim stručnim i društvenim poslovima. Bio je upravnik Rukopisnog odeljenja (1981-1991) i potpredsednik Matice srpske (1991-1999), glavni urednik ***Jugoslovenskog istorijskog časopisa*** (1985-1989), urednik mnogih periodičnih i posebnih izdanja. Aktivno je radio u društvenim i samoupravnim telima koja su se bavila naučnom i kulturnom problematikom. Sada je predsednik Ogranka SANU u Novom Sadu, predsednik Upravnog odbora Muzeja Vojvodine i član Upravnog odbora Univeziteta u Novom Sadu.

Olivera Popov, r. Jelisavčić, učiteljica-nastavnica, rođena 19. januara 1909. godine u Azanji; roditelji: otac Sreten, učitelj, mati Milka, r. Lukić, domaćica.

Učiteljsku školu je završila u Beogradu (1931). U Melencima je radila, kao učiteljica, do 1943. godine. Poslednje godine okupacije premeštena je po kazni u Srbiju. Posle oslobođenja radila je u Kovačici od 1945 - 1948, u Zrenjaninu od 1948 - 1954. i u Novom Sadu od 1954. godine do penzionisanja (1966).

Umrla je u Novom Sadu (1978). Tu je i sahranjena.

Dr Svetozar Poštić,[80] očni lekar, doktor medicine, rođen 18. avgusta 1896. u Staparu. Maturirao je u Novom Sadu (1915), medicinu studirao u Budimpešti kao Tekelijanac, zatim u Zagrebu, gde je položio I rigorozu, potom u Beču, gde je položio II i III rigorozu, i promovisan 07.08.1923.

Posle promocije radio je u bolnicama: u Nišu, Beogradu, Somboru, Petrovaradinu, Državnom higijenskom zavodu, na Očnoj klinici u Zagrebu i očnim klinikama prof. Melera i prof. Lindnera u Beču.

Izučavajući problematiku trahomskih obolenja, posetio je Egipat (1937) i Tunis (1938). Od 1944. godine šef je Očnog odeljenja Glavne pokrajinske bolnice u Novom Sadu. Član je stručnog saveta: Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Ministarstva narodnog zdravlja NR Srbije i AP Vojvodine. Pored domaće oftalmološke sekcije S.L.D. u Beogradu, član je francuskog, nemačkog i mađarskog oftalmološkog društva kao i Internacionalne lige protiv trahoma.

Napisao je veliki broj naučnih radova iz oblasti oftalmologije, posebno trahoma, koje je objavljivao u publikacijama: *Narodno zdravlje, Liječ. vjesnik, Glasnik Centr. hig. zavoda, Medicinski pregled, Novi Sad, Medicinski arhiv, Sarajevo, Revue internationale du trachome, Paris, Klin. Monatsblätter für Augenheilkunde, Stuttgart, Graefes Archiv f. Ophthalmologie, Berlin, Ophthalmologica, Basel i dr.*

Katarina Považanova, rođena 1. novembra 1934. godine u Ljubi (Šid); roditelji: otac Jan, mati Zuzana, r. Tatliakova.

Boravila je u Dečjem domu, Kovačica, kao štićenica. Osnovnu školu je učila u Kovačici. Tu je ubeležena i u knjigu državljana pod brojem 6110. Katarina je umrla vrlo mlada 27. oktobra 1957. u Zrenjaninu u svojoj 23. godini.

[80] Jeremić, R.: *Prilozi za Biografski rečnik Srba lekara Vojvođana 1756-1940.* Medicinski pregled, Novi Sad, 1952, s. 113-115.

Ovi podaci ubeleženi su u matici rođenih u Binguli, matici umrlih u Zrenjaninu, odnosno knjizi državljana u Kovačici. Drugi podaci o njoj autoru nisu bili dostupni.

Sava Poznatov, dipl. inženjer šumarstva, rođen 13. oktobra 1912. u Crepaji; roditelji: otac Đoka, zemljoradnik, mati Rebeka, domaćica

Osnovnu školu je završio u Crepaji (1922) a Gimnaziju u Pančevu (1930). Šumarstvo je diplomirao na Šumarskom odseku Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Beogradu (Zemun, 1935).

Posle diplomiranja radio je prvo kao pripravnik u Direkciji šuma u Banjaluci (1936-1938), a zatim u Banskim upravama: Cetinje, Kolašin, Peć, kao sreski šumarski referent (1938-1941). U razdoblju 1941-1944. bio je sreski šumarski referent pri Sreskom načelstvu u Petrovgradu (Zrenjanin). Za direktora Direkcije šuma za Banat je postavljen 15. februara 1945. i tu je funkciju vršio do 1. septembra 1946. godine, kada je formirano Šumsko gazdinstvo, Zrenjanin, čiji je direktor bio od osnivanja do odlaska u penziju (1971).

Kao penzioner živi u Zrenjaninu.

Vlasta Rackov, r. Licul, učiteljica, rođena 6. juna 1909. godine u mestu Roč (Istra, Hrvatska); roditelji: otac Gašpar, učitelj, mati Marija, domaćica.

Preparandiju (učiteljsku školu) je završila u Zagrebu (1928).

U Osnovnoj školi u Kovačici radila je od 1935. do 1949. godine. Kao učiteljica u Osnovnoj školi u Beogradu provela je od 1949. do 1957.

U toku boravka u Kovačici, osim obaveznih školskih, bavila se i vanškolskim aktivnostima vezanim za muzičko obrazovanje omladine. Upamćeno je njeno angažovanje prilikom obrazovanja i uvežbavanja Dečjeg orkestra u Dečjem domu u Kovačici. U Vršcu je gostovala s pozorišnom predstavom.

Penzionisana je 1957. godine. Umrla je i sahranjena u Beogradu 1969. godine.

Dr Dušan Savić,[81] lekar, doktor medicine, rođen 8. februara 1910. u Čereviću. Maturirao je u Novom Sadu (1930), a medicinu studirao u Beogradu gde je i promovisan (1936). Aktivno učestvovao u Narodnooslobodilačkoj vojsci, bio potom Načelnik Saniteta Armije, a kasnije načelnik za narodno zdravlje GIONSAPV, Novi Sad (19.08.1945).[82]

[81] Jeremić, R.: *c. d.*, s 121-122.
[82] Popov, Jelena: *c. d.*, s. 595.

Sofija Servo, r. Vukonjanski, profesionalna kuvarica, rođena 25. novembra 1908. u Boki (Sečanj); roditelji: otac Čedomir, zemljoradnik, mati Ljubica, domaćica.

Posle završene osnovne škole, završila je Srednju stručnu školu za kuvare u Vršcu (1952).

U svojstvu kuvarice radila je u Dečjem domu u Starom Lecu, u Dečjem domu u Kovačici i u Dečjem domu u Vršcu (1948-1951). Penzionisala se, sa nepotpunom penzijom, 1965. godine. Penzionerske dane je provela kod kćerke Erne Ilić, r. Servo, u Deliblatu.

Umrla je u Deliblatu 1987.

Mirjana Smiljković, r. Ristić, trgovac, rođena 23. maja 1938. godine u Rajincima, Preševo (Srbija); roditelji: otac Teofil, zemljoradnik, mati Desanka, r. Stošić, domaćica.

Posle završene Trgovačke škole »Boris Kidrič« u Pančevu (1958) zaposlila se u »Trgoproduktu«, Pančevo, gde je radila kao trgovački pomoćnik (kalfa - 1958-1967), šef prodavnice (1967-1968) i trgovački pomoćnik (1968-1991) do odlaska u penziju..

Udala se 24. avgusta 1970. za Radeta Smiljkovića. U braku sa njim ima troje dece: dve kćerke: Sandru (1971) i Draganu (1977) i sina Aleksandra (1979). Po kćerci Dragani ima unuka Nemanju, koji ima 9 godina (1991).

U penziju je otišla sa punim radnim vekom 1991. godine. Sa porodicom živi u Pančevu.

Milica-Milka Stokić, r. Petkanić, službenica više stručne spreme, rođena je 24. januara 1926. godine u Kovačici; roditelji: otac Božidar, službenik, mati Zuzana, r. Matuh, službenica.

Osnovnu školu je završila u Kovačici (1937). Diplomirala je na Višoj domaćičkoj školi u Pančevu (1943).

U kovačičkom Dečjem domu bila je zaposlena od 1947. do 1962. godine (14,5 godina) obavljajući različite dužnosti (administrativni službenik, ekonom, knjigovođa, bolničarka ...). Penziju nije ostvarila. Posvetila se porodici, negovanju i čuvanju deteta.

Živi u Pančevu.

Dušanka Stošić, r. Ristić, kvalifikovana tekstilna radnica, rođena 26. marta 1936. godine u Rajincima (Preševo); otac Teofil, zemljoradnik, mati Desanka, r. Stošić, domaćica.

U dečji dom je, zajedno sa sestrom Mirjanom i bratom Stojanom, dovedena 1948. godine prvo u Novi Sad, gde je ostao brat Stojan. Dušanka sa sestrom Mirjanom biva smeštena u dečji dom prvo u Somboru a zatim u Kovačicu. Brat Stojan je bio prebačen u Vlajkovac kod Alibunara. Tu ga je ujak pronašao.

Godine 1951. sa Julijanom (Vaks) odlazi u Leskovac, a sestra Mirjana je otišla u Vršac. U Leskovcu je završila industrijsku tekstilnu školu za kvalifikovane tekstilne radnice. Zaposlila se 1954. godine u trikotaži "Srbijanka". Tu je ostala do 1985. godine, kada je otišla u invalidsku penziju.

Suprug, Tomislav Stošić bio je visokokvalifikovani metalostrugar. Umro je 1990. godine. Sa njim ima dva sina: Dragoslava i Nebojšu.

Kao penzionerka živi u Leskovcu.

Dr Jozef Struharik (Struhárik), lekar, rođen 26. decembra 1904. godine u Bačkom Petrovcu; roditelji: otac Jozef, stolar,[83] kasnije hmeljarski trgovac, mati Marija, r. Boldocki, domaćica.[84]

Porodica Jozefa Struharika, stolara, odnosno kasnije hmeljarskog trgovca, bila je za ono vreme napredna. O tome svedoči činjenica, da su doskora u porodici sačuvani primerci ženskog časopisa *Živena*, na koji je porodica bila pretplaćena.

U braku Jozefa i Marije Boldocki je rođeno petoro dece: kći Marija i sinovi: Jozef, Juraj, Karol i Jan. Deca su relativno vrlo rano ostala bez roditelja. Mati Marija je umrla 1917. a otac Jozef - 1923.

Još za života roditelja deca su upućivana u škole, odnosno na zanate. Marija je u Novom Sadu učila krojački zanat.

Jozef i Juraj su u Sarvašu završili gimnaziju. Očeva smrt je Jozefa zadesila na prvoj godini studija medicinskih nauka u Pragu. To ga je obavezalo da se na studijama izdržava davanjem časova đacima i studentima.

Označena okolnost, posle završene sarvaške gimanzije, usmerila je i Juraja, da se orijentiše na studije teologije u Bratislavi, jer su tu bili najpovoljniji materijalni uslovi. Juraj je, inače, bio vrlo sposoban da se snađe u različitim situacijama. Do danas se prepričava epizoda o jednom njegovom putovanju brodom iz Novog Sada u Bratislavu. On je, naime, iz Bačkog Petrovca krenuo na put (u Novi Sad i Bratislavu) bez potrebne sume novca za kupovinu brodske karte. Međutim, na pristaništu je sreo damu koja je želela da brodom otpremi psa nekoj porodici u Bratislavu. On se ponudio da bude vodič označene domaće

[83] U Bački Petrovac se doselio i Begeča a stolarski zanat je izučio kod poznatih stolarskih majstora u Budimpešti.

[84] Poreklom iz bačkopetrovačke zanatske porodice

životinje do mesta opredeljenja pod uslovom da mu dama plati troškove brodske karte. Snašao se, dakle, i tako i bez novaca stigao do Bratislave.

Karol je, posle završene male mature, izučio trgovački zanat.

Najmlađi Jan (rođen 31. decembra 1914) je završio gimnaziju u Bačkom Petrovcu (1933)[85] a Pravni fakultet u Beogradu.

Autoru nisu poznati podaci o tome kada je Dr Jozef Struharik završio studije medicine u Pragu. Poznato je, da je dana 30. aprila l932. godine izabran za opštinskog lekara u Kovačici.[86]

U Kovačici (i u Padini) je Dr Jozef Struharik bio aktivan sve do svoje smrti. Umro je relativno mlad (u 58. godini). Njegova smrt je konstatovana u Beogradu, Opština Savski venac - 22. septembra 1962. godine. Sahranjen je u Kovačici.

Bibl.:

Struhárik, Jozef: *Pohyb ľudnatosti v Kovačici v rokoch 1925-1934. Náš život*, *7*, 1939, 2, s. 100-106. Štatistický výskum zdravotných pomerov a najmä natality, mortality, uzavierania manželstiev a iné.

Struhárik, Jozef: *Telesná zdatnosť kovačických regrútov narodených v r. 1900-1919. Náš život*, *7*, 1939, 3-4, s. 191-192.

Struhárik, Jozef: *Pohyb ľudnatosti v Padinej v rokoch 1925-34. Náš život*, *8*, 1940, 1, s. 56-61. Analýza natality a mortality s použitím štatistických tabuliek a grafov.

Struhárik, Jozef: *Pôrodnosť v Kovačici v r. 1924-39. Náš život*, *8*, 1940, 4, s. 187-189. Náčrt vývoja populácie od príchodu Slovákov až po súčasnosť, s použitím štatistických tabuliek.

Dr. J. S. [Struhárik, Jozef]: *20 rokov Spolku slovenských žien v Kovačici. Náš život*, *8*, 1940, 4, s. 201-203. Stručný prehľad činnosti spolku, údaje o založení, ľudovýchove, sociálnej starostlivosti, divadelných predstaveniach, výletoch a iné.

Struhárik, Jozef: *Príchod Slovákov do Banátu (Úryvok z chystanej práce), [štúdia]*. Nový život, *4*, 1952, 3, s. 160-167.

Dr Nestor Teodorović,[87] lekar, doktor medicine, rođen 26. novembra 1895. godine u Staparu. Maturirao u Velikoj pravoslavnoj srpskoj gimnaziji u Novom Sadu 1913. Medicinu počeo studirati u Gracu, nastavio posle Prvog svetskog rata 1918. u Pragu, a završio u Beču, gde je i promovisan 7. jula 1923. godine.

[85] Pamätnica, *c. d.*: s. 253.
[86] Farkaš, J.: *c. d.*, s. 137.
[87] Jeremić, R.: *c. d.*; s. 134-135.

Godinu dana je radio u porodilištu Lariboaisiere u Parizu, zatim na Hirurškoj klinici prof. Gosseta u Salpetriere jednu godinu, 1926. i 1927. radio je na II hirurškoj klinici prof. Hochenneg-a u Beču, a od 1927. do 1933. bio je asistent na Hirurškoj klinici prof. Kostića u Beogradu, zatim šef hirurškog odeljenja u Kikindi sve do Drugog svetskog rata, kada je od okupatora otpušten iz službe. Posle oslobođenja je prvi načelnik saniteta Vojvodine u Novom Sadu do februara 1945. godine. Učestvovao je u NOB kao glavni hirurg Armijske bolnice III armije. 1945. godine se vratio u kikindsku bolnicu kao šef hirurškog odeljenja i kao upravnik te bolnice. Od juna 1946.bio je šef II hirurškog odeljenja i upravnik Glavne pokrajinske bolnice Vojvodine u Novom Sadu.

Bibl.:

Teodorović i Brašovan: *O intravenoznoj pijelografiji.* Medicinski pregled, 1931.

Teodorović, N.: *Terapija perforativnog ulkusa*. Medicinski pregled, Novi Sad, 1948.

Teodorović, N. i K. Popov: *O retropubličnoj prostatektomiji.* Medicinski pregled, Novi Sad, 1949.

Teodorović, N.: *O neposrednom i ranom ustajanju posle operacije*. Medicinski pregled, Novi Sad, 1950.

Olga Vladarski, r. Kosanić, viša patronažna sestra, rođena 17. decembra 1939. u Grgurevcima (Sremska Mitrovica); roditelji: Stevan, zemljoradnik, mati Mileva, r. Momirov, domaćica.

Osnovnu školu (prva četiri razreda) je, kao štićenica Dečjeg doma, završila u Kovačici. Razredna učiteljica joj je bila Danica Njemoga, r Glavaški. Zbog bolesti bila je premeštena iz Dečjeg doma, Kovačica. Posle Doma u Kovačici boravila je u dečjim domovima: Titel, Temerin, Bela Crkva, Uljma i Vršac, gde je posećivala i odgovarajuće škole. Srednju medicinsku školu završila je u Novom Sadu (1961). Tu se odmah i zaposlila. Višu medicinsku školu završila je u Beogradu (1969).

Radni vek je provela u Domu zdravlja »Novi Sad« u Novom Sadu (1961-1997). Aktivno se bavi sportom (kuglanje).

Kao penzionerka živi u Novom Sadu.

Dr Boško Vrebalov,[88] lekar, specijalizovao internu medicinu, aktivni učesnik NOR-a u Požarevačkom odredu, rođen 21. oktobra 1912. godine u Melencima u imućnoj zemljoradničkoj porodici, sin Stevana i Julke, r. Đurić, domaćice.

Osnovnu školu je završio u Melencima a gimnaziju u Velikom Bečkereku (danas: Zrenjanin, 1931). Medicinu je studirao u Beogradu (1931-1938).

Po završenim studijama obavljao je lekarske dužnosti na Internom odeljenju beogradske Univerzitetske klinike, gde je specijalizovao unutrašnje bolesti.

U toku studija (1935) izabran je za potpredsednika Udruženja studenata Medicinskog fakulteta u Beogradu. Kao predstavnik jugoslovenskih studenata putovao je u Varšavu, Prag, Sofiju. Krajem 1936, kao šlan jugoslovenske delegacije učestvuje sa referatom na Osmom kongresu sveslovenskih medicinara u Sofiji. Član KPJ postaje 1936. Skupština OMPOK-a održana u Novom Sadu (03.01.1937) zadužila je Boška, Koču Kolarova i još neke studente, da rade na formiranju OMPOK-a u Srednjem Banatu.

Vojni rok je služio u Novom Pazaru od maja 1938. do 28. maja 1939.

Aktivni je učesnik NOR-a od 1941. godine. Uhvaćen u četničku zasedu (04.06.1943) na zverski je način mučen (vađenje očiju, sečenje prstiju, zabadanje noža u stomak) i zaklan u Carevcu (08.06.1943).

Prezidijum Narodne skupštine FNRJ svojim Ukazom br. 166 od 20.12.1951. odlikovao ga je Ordenom Narodnog heroja.

Bibl.: Vrebalov, B.: *Rad lekarske omladine.* Lekarski sindikat, organ Lekarskog sindikata Jugoslavije, sv. 1, godina III, Beograd, januara 1937, s. 26-30.

Vera Vrebalov, r. Gucunja,[89] apsolvent medicine, partizanska lekarka, rođena 31. januara 1917. godine u Popovcu (Baranja), kao kći oca Jovana, učitelja, kasnije dugogodišnjeg upravnika Vežbaonice u Učiteljskoj školi u Somboru, i majke Zorke, domaćice.

Osnovnu školu (1927) i gimnaziju (1935) završava u Somboru (oslobođena polaganja višeg tečajnog ispita - mature). Pravni fakultet upisuje u

[88] Popović, S.: *Boško i Vera Vrebalov.* Institut za istoriju, Edicija "Vojvodina u borbi", serija "Likovi revolucionara", knjiga 3, Novi Sad, 1983; Berber, S.: *Korak do slobode* (Partizanski život Boška i Vere Vrebalov). Opštinski odbor Saveza Udruženja boraca NOR u Somboru, Sombor 1981.
[89] Popović, S.: *c. d.* i Berber, S.: *c. d.*

Subotici (1935). Napušta ga (marta 1936) i prelazi na Medicinski fakultet u Beogradu, na kome je i apsolvirala (1941).

U okviru Svetske izložbe u Parizu (1937) učestvuje na antiratno orijentisanom Svetskom omladinskom kongresu, čiji je zadatak bio da omladinu sveta pokrene na odbranu mira. Prvi put je hapšena i batinjana u Beogradu 1938. Sarađivala je u listu *Naš život*, aktivna je u OMPOK-u.

U SKOJ je primljena 1938. U rukovodstvu SKOJ-a na Univerzitetu bila je četiri godine. U KPJ je primljena u oktobru 1941. godine.

Sa Boškom Vrebalovim Vera Gucunja se venčala 29.10.1939. u Beogradu.

Posle okupacije Beograda Vera je uhapšena po drugi put. Posle bekstva iz zatvora (bolnice) radila je ilegalno. Odlazi u partizane. Deluje kao "doktorka" i politički radnik.[90] Prokazana četnicima, Vera je u Melnicama na badnji dan 06.01.1944. ranjena i zarobljena a, kako se navodi,[91] 12.01.1944. u želji da izbegne dalje mučenje, aktiviranom bombom uzetom od četnika, izvršila samoubistvo.[92] Narod toga kraja bio je uveren da je junački poginula partizanka Ljubica Gvozdenović.

Vera je posmrtno odlikovana Ordenom zasluga za narod.

Jan Zloh, opstinski činovnik, prvi kapelnik Dobrovoljnog vatrogasnog društva i fudbalski sudija, rođen 28. novembra 1909. godine: roditelji otac Ondrej, čuvar sudskog zatvora, mati Ana, r. Balažova, domaćica.

Završio je Slovačku evangelističku gimnaziju u Bekeš Čabi. Studirao je na Višoj muzičkoj školi u Beogradu.

Radio je kao opštinski službenik u Kovačici. Uporedo se bavio muzikom, a takođe je poznata njegova aktivnost kao fudbalskog sudije.

Umro je relativno mlad u svojoj 61. godini, 27. septembra 1970. godine u Kovačici. Tu je i sahranjen.

---

[90] Neodređenog dana (juna-jula) 1943. u Osnovnoj školi u Rabrovu Vera je rodila kao posmrče sina Stevana, koji je početkom oktobra 1943. tajno (Anka Đorđević) prenet u Beograd. U Beogradu su Stevana iz Prihvatilišta za decu bez roditelja »usvojili« Petar i Simona Šarić, r. Albijanić, da bi ga posle oslobođenja zemlje predali Verinim roditeljima (Sombor). Sin Stevan Vrebalov, dipl. ekonomista, živi i radi u Novom Sadu.

[91] Berber, S.: *c. d.*, s. 92.

[92] Vera je sahranjena u Ranovcu, pored kuće Milutina Petrovića, u kojoj je poginula. Posle rata preneta je zajedno sa Boškom u Veliko Gradište, a 8. novembra 1945. godine oboje su sahranjeni u Melencima, u Boškovom mestu rođenja.

Rezime

Dečji dom u Kovačici

U uvodnom delu se razmatraju pitanja kojima se objašnjava potreba ispitivanja naslovljene problematike, odabrani period posmatranja (1948-1952), ukazuje na korišćene izvore podataka i metode njihove obrade.

Inicijativa za obrazovanje ustanova dečje zaštite u Vojvodini i Srbiji potekla je od Povereništva za socijalnu politiku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. U Novom Sadu je 12. decembra 1944. godine održana konferencija pri Vojnoj upravi za Banat, Bačku i Baranju. Na ovoj konferenciji je prihvaćena potreba da se odmah, još pre zime, na teritoriji Vojvodine i Srbije zbrine oko 10.000 socijalno najugroženije dece i dogovoren je postupak njihovog prihvatanja. Pokrenuto je i pitanje oblika prihvatanja nezbrinute dece, tj. da li prednost treba dati dečjim domovima ili smeštaju dece po porodicama - vodeći računa o materijalnim troškovima različitih oblika smeštaja. Prednost je data domskom smeštaju. Na području Vojvodine obrazovano je oko 70 dečjih domova, određen broj dečjih naselja, prihvatnih stanica i dečjih bolnica. Najveći broj ustanova dečje zaštite nalazio se u Banatu, manji u Bačkoj a, iz razumljivih razloga, najmanji u Sremu.

Prilikom razmatranja ***opštih i kulturno-prosvetnih prilika u Kovačici****,* naglašava se postojanje osnovne, više narodne, zanatske i građanske škole, odnosno nepotpune gimnazije. Građanska škola (nepotpuna gimnazija) doprinela je da ove (a kasnije i više) škole završi i znatan broj dece, sem iz službeničkih, učiteljskih, zanatlijskih, i poreklom iz zemljoradničkih porodica. Ukazuje se na kulturno-prosvetne prilike u mestu. Posebno se ističe ekonomska problematika (preko 600 lica dnevno odlazi u Pančevo i Beograd na posao), saobraćajne prilike Kovačice i njenu povezanost sa Pančevom i Beogradom, kao i na reperkusije povratnog uticaja pomenutih gradova na ovo naseljeno mesto.

Analizom ***obeležja karakterističnih za Dečji dom u Kovačici***, pažnja se posvećuje nizu pitanja.

- Ukazuje se na ***istorijat, namenu i kapacitet objekta*** u koji je posle oslobođenja zemlje smešten Dečji dom. U pisanim dokumentima otvoreno je pitanje početka i završetka izgradnje objekta namenjenog i građenog kao Slovačko evangelističko sirotište. O tome se u raznim izvorima sreću različiti podaci. Konstatovano je da kao početak izgradnje

treba uzeti 1938, a kao godinu završetka 1939. godinu. Podatak o tome, da je kroz Sirotište do prestanka njegovog delovanja (1941) zbrinuto 80 siročadi, pogrešno se koristi kao kapacitet novog objekta. U toku okupacije označeni objekat je korišćen kao policijska stanica okupatora.

- ***Osoblje uprave Doma*** sačinjavalo je 12 lica: upravnik, dve vaspitačice, ekonom, bolničarka, magacioner, dve kuvarice, krojačica, dve spremačice i poljoprivredni radnik. Pored ovih lica Dom je honorarno angažovao lekara i učiteljicu muzike. Koordinaciju aktivnosti celokupnog osoblja obavljao je upravnik (upravnica). Na ovoj funkciji istakla se svojim organizacionim sposobnostima u toku petogodišnjeg razdoblja Olga Perović, r. Leđenac.

- ***Broj štićenika, nacionalna i republička pripadnost*** - Kroz Dečji dom u Kovačici, čiji je kapacitet procenjen na 50 dece, prošlo je u petogodišnjem razdoblju najmanje 63 dece. Po nacionalnosti u Domu je boravilo najviše srpske (36; 57,2%) i nemačke dece (22; 34,9%). Dece slovačke (4; 6.3%) i mađarske narodnosti (1; 1.6%) bilo je znatno manje. Za 34 (54.0%) dece mogla je, prema mestu rođenja, biti utvrđena i njihova tadašnja republička, odnosno regionalna pripadnost. Sa područja Vojvodine bilo je 19 (55.9%); u tome: iz Bačke 9 (26.5%), Banata 3 (8.8%) i Srema 7 (20.6%). Na učešće štićenika sa područja Bačke uticala su pretežno deca nemačke narodnosti. Sa područja Beograda kroz Dom je prošlo 5 (14.7%) dece a sa područja Preševa 2 (5.9%); iz Bosne i Hercegovine 4 (11.8%), Hrvatske 2 (5.9%), Crne Gore 1 (2.9%) i Mađarske 1 (2.9%). Za veliki broj dece (29; 46%) nije mogla biti na ovaj način pouzdano utvrđena njihova teritorijalna (regionalna) pripadnost.

Štićenici Doma kroz škole osposobili su se za razna zanimanja: od kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika do diplomiranih fakultetski obrazovanih stručnjaka. Karakteristično je, da posle određenog zaposlenja »domci« u prinicipu nisu menjali radna mesta.

U ophođenju sa decom po njihovoj naciolnosti nije pravljena razlika, bez obzira na poreklo i političku pripadnost njihovih roditelja. U Domu je poštovan princip prema kome: »Deca ne mogu biti kriva za postupke roditelja.« Zato su deca bez roditelja, zahvaljujući humanosti društva, prihvatana u dečje domove pod jednakim uslovima, kao ratna siročad. U pojedinim anketnim listovima štićenika ukazuje se da ovo načelo u svim dečjim domovima nije bilo na isti način i dosledno poštovano.

- ***Vaspitno-obrazovne i vanškolske kulturno-zabavne aktivnosti*** u Domu ostvarivane su po programu (Kovačica, 19.02.1949), odnosno prema usvojenom sadržaju vaspitnog rada (Kanjiža, 22-24.10.1949) na seminarima upravnika i vaspitača dečjih domova. Prema pomenutim programima vršeni su redovni i vanredni zdravstveni pregledi dece, savetovanja o njihovoj ličnoj i opštedruštvenoj higijeni. Literarno uzdizanje ostvarivano je organizovanjem priredaba i usmenih novina. Umetničko uzdizanje ostvarivano je učenjem horskog pevanja, izučavanjem klavira i drugih instrumenata, orkestarskim nastupima, učenjem narodnih igara, gledanjem prikladnih filmova. Sklonost ka muzici, baletu, fiskulturi, ručnom radu, pisanju, crtanju - štićenice su mogle razvijati uz pomoć vaspitača, odnosno odgovarajućih stručnih lica, koja je Dom angažovao u ove svrhe.

Pod nadzorom vaspitača deca savlađuju školsko gradivo i uče se sistemaskoj aktivnosti, navikavaju se disciplini i tačnosti, kod njih se razvija ljubav prema knjizi, uče se pravilnom društvenom ponašanju i tako pripremaju za samostalni život i radnu aktivnost. Na časovima učenja, pored savlađivanja obaveznog školskog gradiva, utiče se na formiranje dečjeg pogleda na svet, proširenim metodskim jedinicama privlači dečja pažnja, razvija interesovanje i pobuđuje kod njih stvaralački odnos prema učenju.

Vaspitač prati i proučava ličnost vaspitanika, njegove intelektualne osobine; organizuje učilački rad, upoznavajući ga sa tehnikom učilačkog procesa, razvijanjem njegovih intelektualnih svojstava: pažnje, mišljenja, pamćenja, mašte i moći koncentracije; razvija samostalnost u izražavanju naučenog gradiva. Postavljene zadatke vaspitač ostvaruje istovremenim vlastitim uzdizanjem: proučavanjem kako klasičnih tako i dela savremene pedagoške misli, usavršavanjem metodike školskog i vanškolskog rada.

Pored umnog rada, u Domu je obraćana pažnja dece na fizičku aktivnost u težnji da je deca zavole. Deca rado učestvuju u radu, ako im je jasan njegov cilj. Kao rezultat ovakve aktivnosti u okolini Doma posađena je park-šuma topola što je doprinelo poboljšanju zdravstvenih uslova života dece. Osoblje Doma organizovalo je vlastitu baštu u kojoj je gajeno povrće za sopstvene - domske potrebe. Uređena park-šuma, pored mesta za igru i zabavu, naročito najmlađih štićenica, korišćena je za uvežbavanje raznih dečjih igara. Ona je, nadalje, predstavljala mesto gde su štićenice provodile vreme namenjeno ručnom radu: vezenju, pletenju, kukičanju i drugim vrstama vanškolskog zanimanja.

Prikazivanje postignutih rezultata na području kulturno-zabavnih aktivnosti ostvarivano je prilikom proslave narodnih i državnih praznika u okviru Doma, u prostorijama škole, odnosno u Domu kulture zajedno sa ostalim učenicima. Zapaženo je učešće štićenika Dečjeg doma u Beogradu u okviru Prvomajske proslave, na čestitanju Dana mladosti kod Predsednika Republike, u Vršcu i u drugim prilikama.

Kroz Dečji dom u Kovačici prošli su štićenici koji su svoja domska iskustva sticali u raznim domskim sredinama i kolektivima.

Rezultati ostvareni vaspitno-obrazovnim i vanškolskim kulturno-zabavnim aktivnostima ukazuju da se na dilemu: da li je trebalo neposredno posle rata, odnosno posle oslobođenja zemlje, decu bez roditelja - ratnu siročad, koncentrisati u dečje domove ili ih razmeštati po porodicama, dobija decidan odgovor, da dug prema dečjim domovima kao svojevrsnim institucijama postoji, njihovo organizovanje posle oslobođenja zemlje je bilo potpuno opravdano bez obzira na značajna materijalna sredstva koje je društvo moralo angažovati u ove svrhe. »Domci« smatraju, da rešenje njihovog razmeštaja po porodicama, odnosno po kućama, ne bi dalo efekte koji su postignuti u dečjim domovima, posebno kada se radi o njihovom stručnom uzdizanju, standardu smeštaja, odevanja i ishrane.

- ***Ishrana, odeća i smeštaj štićenika*** - Sa ekonomskog gledišta posmatrani period u našoj zemlji predstavlja vrlo teško razdoblje. Bile su to teške posleratne godine, nedostatak svega i svuda. S obzirom da su se u Domu nalazila pretežno deca bez roditelja - žrtve rata, kvalitetu njihove ishrane, odevanja i smeštaja je posvećivana posebna pažnja. Deci je, stoga, morala biti skretana pažnja da se u mesnoj školi ne hvale »domskom« hranom, da time ne bi izazivala zavist kod druge dece a i u selu.

Odećom i obućom deca su bila skromno ali potpuno obezbeđena. Predmeti dečje odeće su korišćeni maksimalno. Stari, dotrajali odevni predmeti su prevrtani i prepravljani, tako da im trajanje bude znatno produženo. U Domu se ekonomisalo ovim stvarima kao u dobrom domaćinstvu, odnosno u velikoj racionalnoj porodici.

Čistoća u domskim prostorijama bila je na visini, naročito u dečjim spavaćim sobama. Lična higijena dece, ocenjivana je, takođe, kao primerna. Deca su imala sva potrebna sredstva za održavanje lične higijene. Bila su zdrava. Dečje zdravlje je kontrolisano redovnim lekarskim pregledima.

- U toku ***letnjih školskih raspusta*** za štićenike Doma organizovan je boravak na planinama Srbije u okolini Užičke Požege. Dotle se stizalo vozom i tu su domaćini preuzimali decu i vodili svojim kućama. Kao mesta boravka dece spominju se Milićevo, Gorobilje, Godovik, Visibaba, Medveđa i dr. Pored osećaja topline porodičnog ognjišta, boravak u ovim planinskim mestima uticao je povoljno i na zdravlje dece, posebno na njihovu krvnu sliku. Mnoga deca su i posle napuštanja Doma ostala u prepisci sa domaćinima kod kojih su ranije boravili preko leta.

U toku školskih ferija za decu je organizovan i boravak na moru. Štićenice spominju boravke u Selcu, Crikvenici, Prčnju, Puli... Boravak u Puli korišćen je i za odlazak na Brione za predstavljanje jedinog džez-orkestra dečjih domova. Treba istaći, da su deca u vidu ekskurzija posećivala i upoznavala pojedina značajna istorijska mesta i krajeve naše zemlje.

- ***Deca nemačke narodnosti*** su Dečji dom u Kovačici napuštala po dve osnove. Nekoliko štićenica preraslih za osnovnu školu, upućeno je u Industrijsku školu, Leskovac (Vučje kod Leskovca), u školu za tekstilne tehničare. Druga osnova napuštanja Doma je odlazak dece roditeljima u Nemačku, odnosno Austriju.

Prilikom odlaska roditeljima sve štićenice su čvrsto obećavale (i verovale u to) da će se javljati i redovno pisati. Međutim, njihova pisma bi obično stizala u početku, dok im kasnije nije strogo zabranjivan kontakt sa nama. Oduzimane su im ili čak i uništavane srpske knjige koje su sobom ponele. O tome jasno svedoče pisma koja su upućivana kako tadašnjoj upravnici tako i pojedinim štićenicama. Posle dolaska u Nemačku smeštane su u manastirske internate da nauče nemački jezik. U pismima im je obećavan nastavak školovanja, a kada su prispele roditeljima i naučile malo jezik, upućivane su na učenje zanata (obično krojačkog) ili su zapošljavane u fabrikama.

Proučavajući upitnike i druge materijale dece i nekih članova uprave Dečjeg doma, možemo zaključiti da pojedina deca nisu zadovoljna svojim položajem u društvu. Razlog za ovakvo osećanje mogao bi se naći u njihovim porodicama, obrazovanju, dečjim domovima ili u društvu uopšte. Ovo nezadovoljstvo manifestuje se na razne načine i imalo je nepovoljan uticaj na te pojedince zbog osećaja da nisu bili prihvaćeni od strane društva kako zaslužuju, uprkos kvalitetima koje poseduju.

SÚHRN

DETSKÝ DOMOV V KOVAČICI

V úvode sa vysvetľuje *potreba výskumu* problematiky, charakterizuje skúmané *obdobie pozorovania* (1947-1952) a poukazuje na používané *pramene údajov* a *metódy* ich *spracovania*.

K formovaniu ustanovizní detskej ochrany vo Vojvodine a Srbsku došlo z podnetu Povereníctva pre sociálnu politiku Národného výboru oslobodenia Juhoslávie. V Novom Sade sa 12. decembra 1944 konala konferencia pri Vojenskej správe pre Banát, Báčku a Baraňu. Tu schválili uznesenie, aby sa ihneď, ešte pred začiatkom zimy, na území Vojvodiny a Srbska zaopatrilo asi 10 000 sociálne najohrozenejších detí a určili aj spôsob ich uchyľovania. Na konferencii nastolili otázku formy uchyľovania nezaopatrených detí, t.j. či prednosť dávať detským domovom alebo ubytovaniu detí v rodinách, pričom sa brali do úvahy aj náklady. Uprednostnilo sa ubytovanie detí v detských domovoch. Na území Vojvodiny vzniklo 70 detských domovov, určitý počet detských sídlisk, dočasných ubytovní (prístreší) a detských nemocníc. Najviac ustanovizní detskej ochrany bolo v Banáte, menej v Báčke a z pochopiteľných dôvodov najmenej v Srieme.

Pri *posudzovaní všeobecných a kultúrno-osvetových pomerov v Kovačici* sa zdôrazňuje existovanie škôl: základnej, vyššej ľudovej, učňovskej a meštianskej, resp. neúplného gymnázia. Najmä meštianska škola mala význam; skončil ju, a neskôr aj vyššie školy ukončil značný počet detí roľníckeho pôvodu. V knihe sa poukazuje aj na kultúrno-osvetové podmienky v osade. Osobitne sa zdôrazňuje tak ekonomická problematika (viac ako 600 osôb denne cestuje do Pančeva a Belehradu do práce), dopravné podmienky Kovačice a jej spojenie a Pančevom a Belehradom, ako aj spätný vplyv spomenutých miest na Kovačicu.

Analýze *charakteristík Detského domova* v Kovačici je venovaný rad otázok.

- Rozoberajú sa *dejiny, účel a kapacita objektu,* do ktorého bol po oslobodení krajiny umiestený Detský domov. V písaných dokladoch skrsla otázka začiatku a ukončenia stavby objektu určeného a stavaného pre Slovenský evanjelický sirotinec. Údaje v rôznych prameňoch sú nejednotné. Podľa našich výskumov za počiatok stavby treba brať rok 1938 a za rok ukončenia 1939. Údaj, že v sirotinci po prerušenie jeho činnosti (1941), bolo zaopatrených 80 sirôt, sa chybne považuje za kapacitu nového objektu. Za okupácie sa sirotinec používal ako policajná stanica okupantov.

- *Personál správy domova* tvorilo 12 osôb: správkyňa, dve vychovávateľky, ekonóm, zdravotná sestra, skladníčka, dve kuchárky, krajčírka, dve upratovačky a jeden poľnohospodársky pracovník. Okrem toho domov doplnkovo angažoval lekára a učiteľku hudby. Koordináciu aktivity všetkých zamestnancov mala na starosti správkyňa. Na tejto funkcii vynikala svojimi organizačnými schopnosťami v päťročnom období Olga Perovićová, r. Ledenacová.

- *Počet chovancov, národnostná a republiková príslušnosť* - V Detskom domove v Kovačici, ktorého kapacita sa odhaduje na 50 detí, bolo opatrených v päťročnom období najmenej 63 detí. Podľa národnosti prevahu mali Srbi (36; 57,2%) a Nemci (22; 34,9%). Detí slovenskej (4; 6,3%) a maďarskej národnosti (1; 1,6%) bolo oveľa menej. Pre 34 (54,0%) detí sa podarilo podľa ich miesta narodenia zistiť ich vtedajšiu republikovú, respektíve regionálnu príslušnosť. Z Vojvodiny ich bolo 19 (55,9%), a to z Báčky 9 (26,5%), Banátu 3 (8,8%) a Sriemu 7 (20,6%). Na podiel chovancov z Báčky vplývali prevažne deti nemeckej národnosti. Z Belehradu cez domov prešlo 5 (14,7%) detí, z Preševa 2 (5,9%), z Bosny a Hercegoviny 4 (11,8%), z Chorvátska 2 (5,9%), z Čiernej Hory 1 (2,9%) a Maďarska 1 (2,9%). Pre veľký počet detí (29; 46,0%) sa nemohla týmto spôsobom spoľahlivo určiť ich územná (regionálna) príslušnosť.

V zaobchádzaní s deťmi nejestvovali rozdiely, bez ohľadu na ich národnostnú príslušnosť a na politickú príslušnosť ich rodičov. V domove sa rešpektoval princíp: »Deti nemôžu byť vinné za skutky rodičov.« Preto všetky deti bez rodičov, vďaka humánnosti spoločnosti boli prijímané do detských domovov za rovnakých podmienok ako vojnové siroty. V ojedinelých anketových listoch chovancov sa uvádza, že táto zásada vo všetkých detských domovoch nebola dodržiavaná rovnako a dôsledne.

- *Výchovno-vzdelávacie a mimoškolské kultúrno-zábavné aktivity* v domove prebiehali podľa programu (Kovačica 19.02.1949), resp. podľa schváleného obsahu výchovnej práce (Kanjiža 22-24.10.1949), vypracovaných na seminároch správcov a vychovávateľov detských domovov. Podľa spomenutých programov sa konali riadne a mimoriadne zdravotné prehliadky detí, porady o ich osobnej a celkovej spoločenskej hygiene. K literárnemu pozdvihovaniu prispievali programy, predstavenia a ústne noviny. Umelecké pozdvihovanie spočívalo v nacvičovaní chórových spevov, učení hrania na klavíri a na iných nástrojoch, v orchestrovom verejnom vystupovaní, v choreografii ľudových tancov, v pozeraní primeraných filmov. Sklony k hudbe, baletu, fyzickej kultúre, ručnej práci, písaniu a kresleniu chovankyne mali

možnosť vyvíjať za pomoci vychovávateľov, resp. zodpovedajúcich odborníkov, ktoré domov angažoval na tieto účely.

Pod dozorom vychovávateľov deti si osvojovali učivo a zvykali si na systematickú aktivitu, na disciplínu a presnosť. U nich sa pestuje láska ku knihe, učia sa správnemu spoločenskému správaniu a tým spôsobom sa pripravujú na samostatný život a pracovnú aktivitu. Počas hodín určených na učenie sa prihliada na osvojovanie učiva, ale sa vplýva aj sa na formovanie detského svetonázoru. Rozšírenými metodickými jednotkami sa vzbudzuje detská pozornosť, rozvíja záujem a vyvoláva u nich tvorivý prístup k učeniu.

Vychovávateľ sleduje a skúma osobnosť chovanca, jeho intelektuálne vlastnosti, organizuje učenie, upozorňuje ho na techniku učenia, pričom pozdvihuje žiakove intelektuálne schopnosti: pozornosť, myslenie, pamäť, obrazotvornosť a schopnosť sústrediť sa, rozvíja samostatnosť v interpretovaní osvojeného učiva. Vytýčené úlohy vychovávateľ realizuje súčasným vlastným pozdvihovaním: sledovaním klasických i súčasných pedagogických názorov, zdokonaľovaním metodiky školskej a mimoškolskej práce.

Okrem duchovnej činnosti v domove venovali pozornosť aj fyzickej aktivite detí, aby si ju deti obľúbili. Deti sa rady podieľajú v práci, ak im je jasný jej účel. Ako výsledok takejto aktivity v okolí domova bol vysadený topoľový park - lesík, ktorý priaznivo vplýval na zlepšenie zdravotných podmienok života detí. Domovu prislúchala aj záhrada, v ktorej sa pestovala zelenina pre vlastné potreby. Park - lesík slúžil nielen na bežnú hru, ale aj na nacvičovanie detských hier. Okrem toho predstavoval miesto, v ktorom chovankyne trávili čas vymedzený na ručné práce: vyšívanie, pletenie, háčkovanie a pod.

Dosiahnuté výsledky v oblasti kultúrno-zábavných aktivít sa prezentovali verejnosti pri príležitosti osláv štátnych sviatkov v rámci domova, v miestnostiach školy, resp. v Dome kultúry spolu s inými žiakmi. Povšimnutá bola účasť chovancov Detského domova v Belehrade v rámci prvomájových osláv a ku Dňu mladosti u prezidenta republiky, potom vo Vršci a inde.

V Detskom domove v Kovačici pobudli chovanci, ktorí prišli z iných domovov a kolektívov.

Z výsledkov výchovno-vzdelávacích a mimoškolských kultúrno-zábavných aktivít vyplýva aj odpoveď, či bolo potrebné bezprostredne po vojne, resp. oslobodení krajiny, deti bez rodičov (vojnové siroty) sústrediť do detských domovou, alebo ich ubytovať po rodinách. Nemožno poprieť nenahraditeľnú funkciu detských domovov ako svojráznych inštitúcií. Teda ich organizovanie po oslobodení Juhoslávie bolo úplne oprávnené bez ohľadu na značné hmotné prostriedky, ktoré spoločnosť musela angažovať na tieto účely. Obyvatelia

detských domovov sú presvedčení, že by výsledok ich rozmiestenia po rodinách, resp. po súkromných domoch, nebol dal také efekty, aké sa dosiahli v detských domovoch, osobitne keď ide o odbornú výchovu, štandard ubytovania, odevu a stravovania.

Stravovanie, odev a ubytovanie chovancov - Z ekonomického hľadiska pozorované obdobie v našej krajine bolo veľmi ťažké. Išlo o ťažké povojnové roky, o nedostatok všetkého a všade; keďže v domove bývali deti prevažne bez rodičov, obete vojny, kvalite ich stravovania, odievania a ubytovania sa venovala osobitná pozornosť. Deťom sa preto muselo zdôrazňovať, aby sa v dedinskej škole nevychvaľovali, čo sa v domove jedáva, aby tým nevyvolávali závisť u iných detí a aj v dedine.

Odevom a obuvou deti boli skromne, ale úplne zabezpečené. Veci detského odevu sa používali maximálne. Staré, opotrebované odevné predmety sa obracali a prerábali, aby čo najviac trvali. V domove sa hospodárilo týmito vecami ako v dobrej domácnosti, resp. ako vo veľkej racionálnej rodine.

Čistota v miestnostiach domova bola vzorná, osobitne v detských spálňach. Nezaostávala ani osobná hygiena detí. Deti mali k dispozícii všetky potrebné prostriedky na udržiavanie osobnej hygieny. Boli zdravé. Detské zdravie sa kontrolovalo na riadnych lekárskych prehliadkach.

- Cez *letné školské prázdniny* pre chovancov domova bol organizovaný pobyt na horách Srbska, v okolí Užičkej Požegy. Potiaľ sa prichádzalo vlakom a tu hostitelia preberali deti a viedli do svojich domov. Ako miesta pobytu detí spomínajú sa Milićevo, Gorobilje, Godovik, Visibaba, Medveđa a iné. Okrem pocitu tepla rodinného krbu pobyt v týchto horských miestach vplýval priaznivo aj na detské zdravie, osobitne na množstvo ich krviniek. Mnohé deti aj po odchode z domova si písali so svojimi hostiteľmi, u ktorých kedysi bývali v lete.

Cez letné prázdniny deti chodievali aj k moru. Chránenkyne spomínajú pobyty v Selci, Crikvenici, Prčnji, Pule ... Pobyt v Pule bol využitý na návštevu Brionov, aby sa tam predstavil jediný džezový orchester detských domovov. Treba vyzdvihnúť, že deti vo forme výletov navštevovali a spoznali jednotlivé mestá a oblasti našej krajiny známe z dejín.

Deti nemeckej národnosti Detský domov v Kovačici opúšťali dvojako. Niekoľko chovankýň, ktoré už skončili základnú školu, odišlo študovať do Priemyselnej školy Leskovac (Vučje) - do školy pre textilných technikov. Druhý spôsob opúšťania domova bol odchod detí k rodičom v Nemecku, resp. Rakúsku.

Pri príležitosti odchodu k rodičom všetky chovankyne pevne sľubovali (a v to aj verili), že sa budú hlásiť a riadne písať listy. Ale ich listy obyčajne prichádzali spočiatku; neskôr im bol prísne zakázaný kontakt s nami,

Juhoslovanmi. Tam im zhabali a zničili srbské knihy, ktoré si odniesli. To sa dozvedáme z listov, ktoré boli zasielané tak vtedajšej správkyni, ako aj niektorým priateľkám. Po príchode do Nemecka obyčajne bývali v kláštorných internátoch aby zvládli nemčinu, hoci im v listoch sľubovali školenie, a keď tieto dievčatá prišli k rodičom a naučili sa trochu reč, posielali ich vyučiť sa remeslo (obyčajne krajčírske), alebo sa zamestnávali v továrňach.

- Študovaním obsahov dotazníkov a príloh, ktoré zaslali jednotliví chovanci, resp. osoby zamestnané v domove, prichádzame k spoznaniu, že sa oni niekedy v živote cítili veľmi nespokojní so svojím postavením. Príčina nespokojnosti mohla pramenit' v rodine, v škole, v kolektíve domova, resp. v spoločnosti vôbec. Nespokojnosť sa prejavovala rozmanite a mala veľmi nepriaznivý vplyv na osoby, u ktorých sa javila ako následok *pocitu osihotenosti*.

SUMMARY
CHILD'S HOME ET KOVACICA

The author deals with main goals of institutions and examines the given period (1948 - 1952) of the Child's Home, describing the main methods which were used for the evaluation of the institution, and gives the data sources in the introductory part of the book.

The initiative to establish the child care institutions in the Autonomous Province Vojvodina and in the Republic of Serbia was undertaken by the Commission for Social Welfare Policy of the National Liberation Committee of Yugoslavia. The conference was held in the Military administration of Banat, Backa and Baranja counties in Novi Sad, 12 December 1944. The decision was made on two issues: about 10,000 needy children (war victims) should be urgently provided with satisfactory care before the winter and on the procedure how these children should be accommodated in the adequate institutions. The crucial question was which model of child care was the most convenient for the needy children, i. e. whether it was better to place the children in the child care institutions or in the families to meet their physiological and psychological needs, taking into account the cost of both models of child care. The preference was given to the childcare institutions - child's homes. 70 (seventy) childcare institutions were established including children's villages, admissions centers and children hospitals. A great number of these institutions were established in the County of Banat, less number in the County of Backa and just a few in the County of Srem for the well-know reasons.

General and Cultural-educational Conditions at Kovacica - The village of Kovacica had primary school, high national school, vocational school and civic school, i. e. incomplete high school of general education. The Civic School (incomplete high school) was the school that a great number of the children from the Child's Home finished together with the children who lived in the families and whose parents were working in public offices, educational institutions, factories and on the farmland. This school enabled them to attend the other schools of further education. The economic situation was not favorable (over 600 people traveled to Pancevo or Belgrade every day), transportation and communications conditions of Kovacica with Pancevo and Belgrade were not also good and the impact of these conditions to the village and its life given in the book.

Many issues that were of great importance for the establishment of the Child's Home at Kovacica are analyzed in this section.

- *History, Purpose and Capacity of the Object* - The building where the Child's Home was situated after the liberation of the country is described from various aspect. The beginning and the completion of the object which was built as the Slovak Evangelistic Orphanage and whose purpose was to accommodate the orphans are discussed. However, various data from different available sources concerning the building of the Orphanage can be found. The real date of the beginning the object is taken as 1938, and in 1939 the object was finished. The data that 80 orphans were accommodated in the Orphanage was mistakenly used as the capacity of the building. During the occupation, the object was used as a police station of the occupation forces.

- *Management Staff in Child's Home* - The Staff of the Child's Home consisted of 12 people: a director, two caregivers, a supplier, a nurse, storekeeper, two cooks, a dress-maker, two cleaning women and one agricultural worker. Apart from these people, a doctor and a music teacher were engaged as the part-time employees. The director of the Child's Home conducted and co-ordinated all staff activities. Ms. Olga Perovic, nee Ledjenac, distinguished herself as the director of great organizational abilities during the five-year period.

- *Number of Parentless Children, Their Nationality and Republic Citizenship* - During the five-year period 63 children were placed in this Child's Home at Kovacica whose capacity was estimated for 50 children. According to the nationality, the children of Serbian nationality were in majority (36; 57.2%), then the children of German origin (22; 34.9%). The children of Slovak nationality (4; 6.3%) and of Hungarian nationality (1; 1.2%) represented the considerable minority. The republic or the regional citizenship was determined for 34 children according to their birthplace. 19 (55.9%) children were from Vojvodina and out of this number, 9 (26.5%) children were from the County of Backa, 3 (8.8%) children from the County of Banat and 7 (20.6%) children from the County of Srem. The highest number of children from the County of Backa was due to the children of German origin. There were also 5 (14.7%) children from the territory of Belgrade, 2 (5.9%) children from Presevo, 4 (11.8 %) children from the Republic of Bosnia and Herzegovina, 2 (5.9%) children from the Republic of Croatia, 1 (2,9%) child from the Republic of Montenegro, and 1 (2.9%) child from Hungary. The regional or republic citizenship for the significant number of children was not determined.

All children were treated equally regardless their nationality or political affiliation of their parents. The principle "The children cannot be responsible for their parents' deeds" was respected and applied. Because of this humane policy of the society, all parentless children were placed into the child's homes under the

equal conditions as war orphans. In some questionnaires, the children pointed out that this principle was not consistently applied in all children's homes.

- *Educational, Cultural and Recreational Activities* - These activities were done according to the Programme (Kovacica, 19.02.1949) and the Educational Curriculum (Kanjiza, 22-24.10.1949) which was acquired at the meeting of the directors and caregivers of child's homes.

Children ware encouraged to take part in performances and in debates, which enabled them to develop their literary skills. They were also encouraged to develop artistic skills participating in choir singing, playing the piano and other musical instruments, playing in orchestra, learning folk dances, and watching films. The inclination towards music, ballet, writing, drawing, gymnastics and needlework was encouraged by the caregivers or by the part-time professionals who were engaged by the Child's Home for these purposes.

Under the guidance of the caregivers the children were taught how to master the given school subjects systematically and how to accept the virtues of discipline and precision and to acquire good working habits. The children were taught to have positive attitudes towards the society and were prepared for independent, well-adjusted, healthy and productive life. The caregivers did their best; they applied a great number of methods to attract children's attention and to encourage them to acquire the constructive and creative relationship towards learning.

All the caregivers studied the personality and intellectual growth of every child, and consistently followed the child's development; they helped the children to acquire the learning techniques and to develop the intellectual abilities: attention, memory, imagination, concentration and good judgement. They also helped the children to develop creative and self-supporting way of presenting the learned subject contents. The caregivers could realize these goals by broadening their own knowledge, studying both the classical and contemporary pedagogical works and developing the school and recreational methods.

Beside the intellectual development, the attention was paid to the physical activities to enable the children to become fond of them. The children eagerly participated in many activities if the aim was clear to them. As a result of this, the new park was planted which contributed to better health conditions of the children. It also served as a playground or training space where the children enjoyed their time very much, especially the youngest. The park was the place where the children were doing needlework, embroidery, knitting, stitching and other types of handcraft.

The Staff members of Child's Home planted their own garden where various vegetables were grown for the Home.

The achieved educational results were presented during the state holidays in the Child's Home, the local school, or the Culture Center together with the pupils from the local community. The children distinguished themselves in Belgrade on the May Day parade, on the Youth Day celebration with the President of the Republic of Yugoslavia and on many other occasions.

The Child's Home at Kovacica accommodated the children who had already been in some other childcare institutions and who had already experienced the practice and atmosphere of this kind of homes.

The achieved results in these educational and recreational activities showed that the dilemma whether to place the children - war orphans in child's homes or in families was not right because the obtained results decisively proved that these child's homes were absolutely adequate regardless the great cost the society had to pay for these institutions. "Child's Home" children are of the opinion that their placement in the family units would not give them the developmental opportunities which they had in child's homes, especially the adequate conditions for education, accommodation, clothing and food.

- *Food, Clothing and Accommodation* - The given period in our country was very difficult from the economical point of view. That was the post war period when shortages of everything were seen everywhere. The Child's Home gave the shelter mainly to the parentless children - the war victims and therefore the special attention was paid to the quality of the food, clothing and accommodation. The children were advised no to boast about food and other facilities in the local school to avoid the envy and resentment of the village children.

The children were completely, bat modestly, provided with clothing and footwear. The clothing items were used very thriftily. The old and somewhat worn-out items were overturned and reshaped and again worn, so their usefulness was prolonged. The staff members economized with everything as it was practiced in good households or bigger families.

Cleanliness in all the rooms, especially in the bedrooms, of the Child's Home was at a very satisfactory level. Personal hygiene was also at a very high level as the children were supplied with all the necessary items to be able to maintain it. The children were healthy. According to the given programmes medical attention for all children was secured. Regular and special health check-ups were done; instructions about the personal and general hygiene were steadily given.

- The Child's Home children *usually spent their summer holidays* in the mountains of Serbia, around the region of Uzicka Pozega. They went by train to the given destinations and then they were placed in the host families. These places were Milicevo, Gorobilje, Godovik, Visibaba, Medvedja and some others. Apart from the cordiality of host family, the children benefited a lot. The mountainous air influenced their blood pattern and health favourably. Many of these children were in contact with host families long after they had left the Child' Home, writing letters to each other.

The children were also sent to the seaside during the summer holidays, to the following places: Selce, Crikvenica, Prcanj, Pula and some other places. Some children visited the summer residence of the President of Yugoslavia at the Brioni Islands and gave the jazz concert to him. It also should be mentioned that the excursions were organized for the children to visit the most important cultural and historical places of the country.

- *German Nationality Children* - These children left the Child's Home at Kovacica for two reasons. Some of them who were outgrown for the primary school were sent to the Industrial School in Leskovac (Vucje), the school for the textile workers. Another reason to leave the Child's Home was to join the parents in Germany and Austria, after they had been found. Before leaving for these two countries, the children promised that they would regularly write letters to the staff members and mates. However, the letters were sent only at the beginning, but after a while the contact with our citizens was forbidden for them. These children were even taken away the Serbian books they had taken with them when they were leaving this country. These facts can be seen in the letters they sent to the director of the Child's Home and some other girls. After arriving in Germany, they were placed in the monastery boarding schools to learn the German language. They had been promised further education as soon as they mastered the language, but when they joined their parents they were sent to finish some schools for skilled workers (usually for dress-makers) or they were sent to the factories to work.

Studying the questionnaires and other available materials of some children and some staff members of the Child's Home, it can be concluded that some children were not satisfied with their position in the society. The reason for such impressions could be seen in their families, education, and child's homes or in the society on the whole. This dissatisfaction with the life has been manifested in various ways and has had unfavorable impact on them because of the impression that they have not been accepted by the society as they deserve, inspire of the qualities they possess.

LITERATURA

Babková, Alžbeta: *Odoláva premenám - Šesťdesiatročné dejiny Kovačického sirotinca*. In: Hlas ľudu, Naša téma, *56*, 6. februára 1999.

Berber, S.: *Korak do slobode* (Partizanski život Boška i Vere Vrebalov). Opštinski odbor Saveza Udruženja boraca NOR-a u Somboru, Sombor 1981.

Čaplovič, J.: *Dejiny Slovenského evanj. a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Slovenský evanjelický a. v. cirkevný sbor, Kovačica 1928.

Dobroljubov, Nikolaj (1836-1861) i Černjiševski, Nikolaj (1828-1889 In: Opšta enciklopedija LAROUSSE, Tom 1. VUK KARADŽIĆ - INTEREXPORT, Beograd, 1971.

Dorča, V.: *Aká muzika, aj večera taká.* In: Hlas ľudu, Kultúra, *57,* 2000, 2.

Farkaš, J.: Dejiny Kovačice 1802-1946. Kovačica 1985.

Farkaš, J.: *Slovenský sirotinec 1925 r*. In: Dejiny Kovačice 1802-1946. Kovačica 1985.

Hodoličová, Jarmila: *75 rokov od založenia prvého ženského spolku vojvodinských Sloveniek*. In: 250 rokov života Slovákov vo Vojvodine. Zborník prác z medzinárodného sympózia v Novom Sade a v Petrovci 6. a 7. októbra 1995. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd - Spolok vojvodinských slovakistov, Nový Sad 1996.

Janiš, J.: *Slovenský evanjelický sirotinec v Kovačici*. Kovačica 1941 (rkp.)

Jeremić, R.: *Prilozi za biografski rečnik Srba lekara Vojvođana 1756-1940*. Medicinski pregled, Novi Sad, 1952.

Končar, R.: *Rešavanje socijalnih i kulturno-prosvetnih problema.* In: Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. Filozofski fakultet - Institut za istoriju, Novi Sad, 1984.

Komenski, Jan Amos (J. A. Komenský; 1592-1670) In: Opšta enciklopedija LAROUSSE, Tom 1, c. d.

Kuč, Sanja: *Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine*, Analitički inventar. In: Naučno-informativna sredstva o arhivskoj građi Arhiva Vojvodine, Sremski Karlovci. (I) Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, 1978, F. 198, M. 571.

Marko, J.: *Kovačičania vysokoškoláci.* Kovačica, 1992.

Marko, J.: *Prvé slovenské osadnícke rodiny v Kovačici.* Spolok vojvodinských slovakistov - Miestne spoločenstvo v Kovačici, Nový Sad - Kovačica 1995.

Padina 1806-1996 - Zborník prác. Miestny odbor Matice slovenskej v Padine 1996.

Pamätnica: *50 rokov Slovenského gymnázia v Petrovci.* Slovenské gymnázium, Petrovec, 1969.

Pestaloci, Johan Hajnrih (Johann Heinrich Pestalozzi, 1746-1827). In: Opšta enciklopedija LAROUSSE, Tom 1, c. d.

Popis stanovništva 31.III 1953. godine. Narodna skupština APV, Zavod za statistiku Novi Sad, 1956.

Pisarev, Dmitrij (1840-1865). In: Opšta enciklopedija LAROUSSE, Tom 1, c. d.

Podhradský, J.: *Vznik a účel Slovenského evanjelického sirotinca v Kovačici*. In: Národný kalendár 1997, Kultúra Báčsky Petrovec, ročník 76.

Popović, S.: *Boško i Vera Vrebalov.* Institut za istoriju, Edicija »Vojvodina u borbi«, serija »Likovi revolucionara«, knjiga 3, Novi Sad, 1983.

Popov, Jelena: *Glavni NOO Vojvodine 1943-1945*. Institut za izučavanje Vojvodine i Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, Novi Sad; Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci (Građa za istoriju Vojvodine; knjiga 12), Novi Sad, 1977.

Seminar upravnika i vaspitača dečjih domova održan u Kovačici 19.02.1949.

Seminar upravnika i vaspitača dečjih domova održan u Kanjiži od 22 - 24. oktobra 1949.

Tolstoj, Lav (1828-1910). In: Opšta enciklopedija LAROUSSE, Tom 1, c. d.

Tomáš, P. - Baláž, P.: *Keď si ja zaspievam ...* (Zbierka slovenských ľudových piesní z Kovačice a Padiny). Vydavateľstvo Matice slovenskej 1997.

Trujić, Vera: *Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju*, Novi Sad (1944-1945), Analitički inventar. In: Naučno-informativna sredstva o arhivskoj građi Arhiva Vojvodine, Sremski Karlovci, (V) Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, 1981, F.170-96/944.

Statistički godišnjak N. R. Srbije za 1952. godinu. Godina IV. Zavod za statistiku i evidenciju N. R. Srbije, Beograd, 1953.

Statistički godišnjak N. R. Srbije za 1953. godinu. Godina V. Zavod za statistiku i evidenciju N. R. Srbije, Beograd, 1954.

Statistički godišnjak N. R. Srbije 1955. Narodna Republika Srbija, Zavod za statistiku, Beograd, 1955.

V. V.: *Nekrolozi.* Zbornik Matice srpske, Serija prirodnih nauka 2, Novi Sad, 1952.

Registar imena lica pomenutih u radu

Aćimović
Ljubinka, 42
Adžibaba
Jovanka, 42, 60, 86, 88
Avramović
Milica, 42
Svetozar, 105
Babkova
Alžbeta, 32
Babková
Alžbeta, 27, 32, 139
Badrić
Aranka, 37, 77, 84
Jovan, 99
Radomir, 35, 36, 99
Badrić, r. Gajger
Aranka, 99
Bajić
Stanislav, 5
Bajin
Ivan, 108
Baláž
P., 58, 140
Balažova
Ana, 122
Baranjai, r. Mutibarić
Milica, 99
Barcova, r. Puškarova
Zuzana, 99
Bartoš
Pavel, 103
Bartošova
Alžbeta, 103
Batistić
Milenko, 97
Beeltold
Rosina, 42
Beltold
Georg, 100
Rozina, 100
Berber
S., 121, 139
Berger,
Dr Elza, 3
Birešova
Marija, 33
Birešova, r. Jonašova
Zuzana, 100
Bobačekova
Katarina, 42
Boboš
Andrej, 28
Bobošova, r. Valihorova
Katarina, 21
Bogdanović
Mile, 79
Boldocki
Marija, 118
Boleracova
Katarina, 33
Bolesnikov
Anđa, 44
Broz
Josip - Tito, 79, 80
Miša, 79
Bubanja
Dragica, 42
Milosav, 110
Bubanja - Milošević
Dragica, 44, 46, 56, 76
Bućan
Nada, 20
Burčjar
Jan, 33
Burčjarova - Suhankova
Vjera, 33
Cagler
Jelisaveta, 42, 100
Cicka
Štefan, 20, 100
Cvetković
Miloš, 100
Cvetković, r. Dmitrović
Ljiljana, 100
Cvetković, r. Vaks
Julijana, 101
Čalenić,
Marija, 5
Čaplovič
Dr Jan, 29
J., 28, 29, 139
Jan, 27, 28, 29
Jan, ml, 29
Čapo
Pavel, 21
Čapová
Zuzana, 101
Čapova, r. Farkašova
Zuzana, 101
Čelovski
Dr Samuel, 4
Černjiševski
Nikolaj, 51, 139
Čižikova
Zuzana, 106
Čuvar
Mihal, 102
Ondrej, 37, 73, 102
Ćićerić
Katica, 99
Ćurić
Sima, 66
Ćurić, r. Romanović
Velinka, 102
Dedijer
Vladimir, 80

Dejanov
Ankica, 36
Dišpiterova
Ana, 107
Dmitrović
Ljiljana, 42, 59, 86
Dobrić
Danica, 42, 102
Nikola, 102
Dobrijević
Bosa, 42, 102
Dobroljubov
Nikolaj, 51, 139
Dorča
V., 24, 139
Dornes
Erika, 42
Draganov
Milica, 102
Zagorka, 42
Zorka, 102
Dudaš
Lajoš, 12
Dusik
Gejza, 23, 24
Đorđević
Anka, 122
Mileva, 105
Đurić
Julka, 121
Nevenka, 42, 103
Đuriček
Samuel, 73, 102
Farkaš
J., 20, 27, 28, 33, 103, 119, 139
Jozef, 21, 31, 103
Pavel, 101
Zuzana, 40
Farkašova
Zuzana, 21, 23, 35, 40, 53, 55, 75
Farkašova - Čapova
Zuzana, 38, 39
Filip
Mihal, 20, 103
Gabrinji
Andrej, 22, 104, 112
Jan, 104
Gabriš
Vladimir, 23
Gages
Jan, 110
Gagesova - Mravikova
Marija, 37
Gajger
Adolf, 99
Geml
Greta, 42
Gičkov
Borislav, 11, 34, 35, 73, 104
Svetozar, 104
Glumac
Jelena, 35
Gosset, prof., 120
Grulović
Aćim, 5
Gucunja
Jovan, 121
Gvozdenović
Ljubica, 122
Hajkova
Zuzana, 110
Halter
Terezija, 42
Hasur
Olga, 42, 66, 82, 85, 87, 105
Hauk
Klara, 42, 105
Margita, 42, 80, 105
Stevan, 105
Havjarova
Zuzana, 99
Hochenneg, prof., 120
Hodoličova
Jarmila, 33
Hodoličová
Jarmila, 27, 33, 139
Hriješik
Jan, 24
Hrkova
Ana, 3
Huravikova
Zuzana, 11
Hurban
Vladimir, 106
Ilić
Bosa, 42
Petar, 105
Ilić, r. Avramović
Milica, 105
Ilić, r. Servo
Erna, 105, 117
Ivković
Darinka, 104
Jančokova
Marija, 42
Janiš
J., 27, 33, 139
Janjiš
Jozef, 20, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 106
Janjišova
Kornelija, 34
Jardek
Marija, 35
Ječmenica
Jelena, 24
Jeremić
R., 114, 115, 116, 139
Jeremić, R., 119
Jonašova - Birešova
Zuzana, 37
Jovanović
Dr Đura, 1, 5, 7, 8, 107

Stanimir, 78
Jovanović - Varinčić
Olga, 78
Jovanović, r. Runjevac
Biljana, 106
Kalinjin, 51
Kardelis
Pavel, 107
Kardelisova
Ana, 42, 57, 107
Karlovska
Elena, 33
Kazić
Dr Đorđe, 96
Kenig
Cecilija, 42, 66, 84
Elizabeta, 42
Kizur
Martin, 111
Knjazovicova
Eva, 113
Kolarov
Koča, 121
Komenski
Jan Amos, 51, 139
Končar
R., 10, 139
Ranko, 10
Kondić
Mara, 42
Kontić
Darinka, 106, 109
Kosanić
Olga, 42
Stevan, 120
Kostić, prof., 120
Kovač
Martin, 113
Kovačević
Milena, 102
Milka, 42
Kovačova - Petrićeva
Eva, 29
Kovčin
Julka, 92, 112
Kozmidis
Filoksis, 66
Krak
Juraj, 21
Kraljovski
Ana, 107
Krasko
Martin, 23
Krošlak
Jan, 3
Krunić
Stevka, 42, 56
Krupskaja, 51
Kuč
Sanja, 11, 12, 20, 139
Kurz
Dr Henrich, 92
Labatova, r. Lamošova
Milina, 3, 107
Milina-Miluška, 21
Lamoš
Pavel, 107
Lašanova
Marija, 102
Lazić
Pavle, 3
Leđenac
Isidor, 92, 95, 96, 112
Ledenacová
Oľga, 94
Lenhartova, r. Liskova
Ana, 107
Licul
Gašpar, 116
Lindner, prof., 115
Liska
Pavel, 107
Liskova
Ana, 36, 74
Litavský
J., 101
Lukić
Milka, 115
Mađarević, r. Nikolić
Zorica, 108
Mak
Eva, 42, 84, 88, 90, 108
Franja, 108
Marko
J., 1, 19, 22, 28, 31, 65, 139
Marković
Dragica, 42
Milica, 5
Nada, 20
Zdravko, 110
Masarik
T. G., 94
Maslak
Milica, 110
Matuh
Zuzana, 117
Mavrić, r. Prvulov
Đurđevka, 109
Međǔši
Mara, 42
Meler, prof., 115
Mihajlović
Julijana, 3
Mihalj
A., 111
Andrej, 106, 112
Mijatović
Jelena, 35, 40, 55, 66
Mikuš
Juraj, 28, 112
Milanović
Stojanka, 42, 109
Miler
Mirjana, 42, 43, 44, 109

Stojanka, 43, 44
Milić
Nevena, 2, 4, 109
Milić, r. Runjevac,
Nevena, 109
Milosavljević, r.
Marković
Dragica, 110
Milošević, r. Bubanja
Dragica, 110
Momirov
Mileva, 120
Mravikova, r. Gagesova
Marija, 110
Mrđanov
Jovan, 110
Nemanja, 98, 110
Mrkalj
Danica, 42, 111
Mrkšić
Smiljka, 109
Mudrohova
Ruženа, 21
Mutibarić
Milica, 42
Saveta, 99
Nešin
Ankica, 36
Nešković
Višnja, 42
Nikolić
Slobodan, 3
Spomenka, 108
Zorica, 42, 56, 59, 60, 86, 88
Nikolić - Mađarević
Zorica, 46
Njemoga, r Glavaški
Danica, 120
Olarijeva
Melanija, 23, 24
Orbulović
Stevan, 20
Ostojin
Ana, 3
Panin
Dragica, 3
Pardan
Terezija, 42
Parnjicki
Jozef, 20, 111, 112
Patakova, r. Valovcova
Katarina, 112
Pergl
Margareta, 101
Perović
Milanka, 93, 112
Olga, 12, 35, 37-39, 40, 43, 46, 52, 57, 60, 64, 65, 67, 73, 78, 80, 82, 85, 86, 91, 92, 96-98
Olga Isidora, 113
Radmila, 93, 112, 113
Stamenko, 92, 93, 112
Perovic, nee Ledjenac
Olga, 135
Perović, r. Leđenac
Olga, 3, 92, 112, 125
Perovićová, r.
Ledenacová
Olga, 130
Pestaloci
Johan Hajnrih, 52, 139
Petkanić
Božidar, 117
Petkanićeva
Milica, 23, 36, 40, 41
Petraš
MrPh Jan, 111
Petrićeva, r. Kovačova
Eva, 113
Petrikovič
Dr Jan, 27, 28
Petrović
Dr Milan, 11, 114
Dr Slavko, 5
Milutin, 122
Petrovič
Mirko, 31
Pijade
Moša, 79
Pisarev
Dmitrij, 52, 139
Podhradski
Jan, 31
Podhradský
J., 27, 140
Ján, 31
Popov
Sreten, 115
Popov
Akad. dr Čedomir, 4, 34, 76
Jelena, 11, 21, 114, 116, 140
Popov, r. Jelisavčić
Olivera, 21, 115
Popović
Borivoje, 108
Dr Jovan, 5, 114
S., 121, 140
Poštić
Dr Svetozar, 115
Považan
Jan, 115
Jaroslav, 3
Považanova
Katarina, 42, 115
Poznatov
Đoka, 116
Inž. Sava, 67, 116
Prohaska
Katica, 42, 80, 85
Marija, 42, 80
Prvulov

Đurđevka, 35
Toma, 109
Puškar
Pavel, 99
Puškarova - Barcova
Zuzana, 37
Rackov
Bata, 60
Nikola, 58
Radoslav, 21
Vlasta, 55, 58, 59, 60, 62
Rackov, r. Licul
Vlasta, 116
Radivojević
Branko, 97
Radovanović
Jovan, 20
Rajačić
Dara, 42
Rančić, r. Perović
Milanka, 113
Rapoš
Dr Jan, 112
Redl
Ilona, 42
Rimar
Aleksander, 21
Ristić
Dušanka, 42, 80
Mirjana, 42, 46, 118
Stojan, 46, 118
Teofil, 46, 117
Ristić - Smiljković
Mirjana, 2
Ristić - Stošić
Dušanka, 46, 80
Romanović
Velinka, 42, 86, 88
Živko, 102
Romanović - Ćurić
Velinka, 37, 38, 56, 58, 60, 64, 66, 78
Runjevac
Biljana, 42
Ilija, 106, 109
Nevena, 42, 55
Runjevac - Jovanović
Biljana, 39, 46
Runjevac - Milić
Nevena, 39, 40, 46, 77
Rupaner
Eva, 42
Sabovljev
Pavle, 21
Sanzerova
Marija, 104
Savić
Branka, 42
Dr Dušan, 12, 116
Servo
Erna, 36, 42
Gustav, 105
Sofija, 36, 74
Servo - Ilić
Erna, 2, 40, 58, 78, 79
Servo, r. Vukonjanski
Sofija, 117
Simetić
Radojka, 42
Smiljković
Aleksandar, 117
Dragana, 117
Rade, 117
Sandra, 117
Smiljković, r. Ristić
Mirjana, 117
Spenul
Zlatoje - Zlatko, 24
Spevak
Samuel, 21
Sretenović
Ranka, 20
Stanišić
Milanka, 42
Snežana, 3
Stanjova
Zuzana, 101
Stanojević
Nevenka, 35, 46
Steva, 46
Stevančev
Persida, 110
Stojkov
Stanimir, 93
Stokić, r. Petkanić
Milica-Milka, 117
Stošić
Desanka, 117
Dragoslav, 118
Nebojša, 118
Tomislav, 118
Stošić, r. Ristić
Dušanka, 117
Struharik
Dr Jozef, 30, 36, 52, 118, 119
Jan, 118
Jozef, 118
Juraj, 118
Karol, 118
Struhárik
Jozef, 119
Struharikova
Marija, 107, 118
Stupar
Đuja, 42
Gina, 42
Ljilja, 42
Subotić
Danica, 42
Šafarik
Pavel Jozef, 24
Šarić
Petar, 122
Šarić, r. Albijanić
Simona, 122

Šendlinger
Ankica, 42
Šević
Aleksandar, 5
Nada, 5
Šifel
Jan, 32
Jozef, 106
Širka
Samuel, 28, 31
Šiškova
Katarina, 100
Šnajder
Rozina, 42
Šopen
Frederik, 64
Štarke
Samuel, 32, 106
Švarc
Franja, 64
Švejdova
Ana, 29
Tatliakova
Zuzana, 115
Teodorović
Dr Nestor, 5, 119
Tir
Dr Mihal, 4
Tiso
Dr Jozef, 111
Tisterveg, 51
Todorović
Nada, 42
Tolstoj
Lav, 52, 140
Toman
Martin, 3
Tomáš
P., 58, 140
Tomić
Marija, 42
Tornjanski
Milena, 21
Totova
Marija, 33
Trjaškova
Marija, 3
Trolman
Sepi, 99
Trujić
Vera, 5, 7, 8, 9, 11, 140
Turčan
Juraj, 21
Unković
Mihajlo, 36
Ušinski, 51
V. V., 140
Vajner
Elisabeta, 42
Vaks
Elizabeta, 81
Johan, 101
Julijana, 42, 118
Vaks - Cvetković
Julijana, 2, 72, 80, 81
Valašekova
Žofija, 29, 30, 33
Valovcova - Patakova
Katarina, 37
Vladarski, r. Kosanić
Olga, 120
Vojnović
Živka, 110
Vrebalov
B., 121
Dr Boško, 121
Stevan, 121
Vrebalov, r. Gucunja
Vera, 121
Vuk
Josip, 79, 80
Vukonjanski
Čedomir, 117
Sofija, 105
Zajacova
Katarina, 111
Zarić
Dragomir, 3
Zelenković
Elizabeta, 42
Zloh
Jan, 23, 122
Ondrej, 122
Zlohova
Ana, 33
Katarina, 102

Registar naziva mesta pomenutih u radu

Alibunar, 21
Azanja, 115
Bački Petrovac, 3, 20-22, 27, 30, 100, 101, 103, 104, 107, 118, 119
Bačko Gradište, 114
Báčsky Petrovec, 20, 27, 139
Bad Frankenhausen, 81
Banjaluka, 116
Bar, 81
Baranda, 24
Basel, 115
Beč, 107, 115, 119, 120
Begeč, 118
Bekeščaba, 106
Bela Crkva, 7, 12, 120
Belehrad, 129
Belgrade, 134, 135
Belje, 7
Beočin, 107
Beograd, 15, 19, 20, 22, 25, 27, 31, 42, 51, 81, 85, 94, 97, 99, 100, 102-105, 108-113, 115, 116, 119, 120-122
Beograd (Čukarica), 105
Beograd (Savski venac), 102, 109, 110, 119
Berlin, 107, 115
Bistrica, 104
Bledsko jezero, 90
Boka, 117
.Boljevci, 30, 104
.Bratislava, 106, 118
Brestač (Pećinci), 102
Brioni, 59, 78, 79, 80
Bubanje, 110
Budimpešta, 107, 114, 115, 118
Bujanovac, 46
Carevac, 121
Cetinje, 116
Crepaja, 21, 67, 116
Crikvenica, 78, 79, 132, 138
Čačak, 78
Čakovo, 114
Čenta, 21
Čerević, 97, 98, 113, 116
Čestereg, 12
Čoka, 11, 12
Čortanovci, 7
Čurug, 7
Debeljača, 11, 12, 21, 24, 99
Deliblato, 105, 117
Dobšina, 92, 112
Dolovo, 34, 104
Ečka, 19
Eđhaza, 19
Erdevik, 107
Futog, 13
Gakovo, 13, 42
Godovik, 78, 138
Gorobilje, 78, 132, 138
Grac, 119
Grgurevci, 3, 120
Hafendorf, 81
Hajfeld (sada Kozarci), 11, 12
Horné Strháre, 106
Hrachovo, 92, 112
Idvor, 21, 24
Ilok, 111
Inđija, 108
Irig, 7
Jabuka, 12
Janošik, 30, 101
Jarkovac (Sečanj), 102, 105
Jaša Tomić, 43, 44
Kačarevo, 13, 99
Kalenić, 79
Kanjiza, 136
Kanjiža, 50, 130
Kečkemet, 8
Kikinda, 12, 19, 101, 104, 108, 120
Kisač, 30, 57, 108
Kiškereš, 19
Kluž, 107
Kolašin, 116
Kovacica, 133, 136, 137
Kovačica, 1, 2, 3, 4, 11, 12, 19-23, 25, 27-29, 31-33, 35-37, 39-42, 44-48, 52, 56-58, 60, 62, 64, 65, 67, 71-75, 78, 80, 81, 84-86, 89, 91, 97-109, 111-113, 115-117, 119, 120, 124-126, 129, 130, 132, 139
Kovin, 3
Kráľova Lehota, 106
Krušedol, 12, 13, 108
Kruševac, 103
Kula, 45, 93, 110, 112, 113
Lajpcig, 106
Leskovac, 46, 80, 81, 85, 101, 118
Leskovac (Vucje), 138
Leskovac (Vučje), 132
Ljuba, 3, 115
Ljubljana, 97

Majske Poljane, 99
Međa, 19
Medveđa, 78, 132
Melenci, 115, 121, 122
Melnice, 122
Milicevo, 138
Milićevo, 78, 132
Mol, 13, 97, 98, 113
Niš, 115
Nova Crnja, 11, 13
Novi Pazar, 121
Novi Sad, 3, 12, 20, 21, 39, 45, 46, 80, 99, 101, 102, 107-116, 118-122, 124, 134, 139, 140
Nový Sad, 129
Opovo, 99
Orlovat, 21
Padej, 13, 45
Paderborn, 87
Padina, 19, 21, 22, 30, 58, 104, 111, 112, 119
Pancevo, 134
Pančevo, 11, 13, 19-22, 25, 46, 59, 99, 101, 103-105, 108, 111, 116, 117, 129
.Paris, 115
Pariz, 120
Peć, 116
Pečuj, 8
Petrovaradin, 115
Petrovgrad (sada Zrenjanin), 11, 13, 116
Pivnice, 30, 107
Popovac, 121
Pot. Sv. Nikola (sada Ostojićevo), 11, 12, 13
Prag, 118, 119, 121
Prcanj, 138
Prčanj, 79, 132
Presevo, 135
Preševo, 42, 46
Prigrevica, 90
Privina Glava, 13
Pula, 59, 78, 79, 80, 132, 138
Putnikovo, 20, 21, 104
Rabrovo, 122
Rajince, 46, 117
Ramsauer Plateau, 81
Ranovac, 122
Ravno Selo, 105
Roč, 116
Sakule, 21, 24
Salpetriere, 120
Samoš, 19, 21
Sarajevo, 103, 115
Sarvaš, 118
Savino Selo, 45
Segedin, 8
Selce, 78, 132, 138
Senta, 7
Silbaš, 3, 111, 112
Simbach, 81
Slov. Aleksandrovac (sada Janošik), 29, 106
Slov. Aradac (sada Aradac), 28, 106
Slovački Bardanj, 19
Soltur (sada II rejon Ban. Vel. Sela), 13
Sombor, 9, 10, 12, 13, 35, 46, 92, 95-98, 102, 109, 111-113, 115, 118, 121, 122
Srbobran, 13
Sremska Kamenica, 7, 109
Sremski Karlovci, 11, 21
Srpski Itebej, 109
St. Šove (sada Ravno Selo), 114
Stapar, 7, 8, 110, 115, 119
Stapár, 94
Stara Kanjiža, 7
Stara Pazova, 20, 101, 103
Starčevo, 13
Stari Lec, 13, 105, 117
Stepanovićevo, 7, 8
Stuttgart, 115
Stuttgart-Zuffenhausen, 81
Subotica, 7, 8, 12, 13, 111, 114, 122
Sv. Hubert (sada I rejon Ban. Vel. Sela), 13
Šabac, 106
Štutgart, 82, 86, 88
Temerin, 13, 45, 110, 120
Temišvar, 114
Tisovec, 92, 112
Titel, 13, 45, 110, 120
Turč. Sv. Martin, 28
Turija, 7
Ub, 103
Ugrinovci, 108
Uljma, 13, 120
Uzdin, 11, 13, 21, 24, 33, 36, 104
Uzicka Pozega, 137
Užička Požega, 78, 132
Veliki Bečkerek (sada Zrenjanin), 20, 121
Veliko Gradište, 122
Visibaba, 78, 132, 138
Vlajkovac, 13, 46, 118
Vološinovo (sada Novi Bečej), 13
Vrbas, 45, 110

Vršac, 13, 19, 20, 22, 36, 101, 103-105, 108-110, 116-118, 120
Vučje kod Leskovca, 3, 72, 81, 101, 128
Zagreb, 85, 115, 116
Zemun, 3, 97, 98, 110, 113
Zrenjanin, 19, 20, 22, 36, 67, 109, 115, 116
Zuffenhausen, 82